

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

15. VE 16. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE
ORTAKÇI KULLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seniha CAN

İstanbul
Haziran-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

15. VE 16. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ORTAKÇI
KULLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seniha CAN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

İstanbul

Haziran-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Üye Doç. Dr. Ferit BAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Metin TOPRAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Ortakçı Kullar Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Seniha CAN

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması dört bölümden oluşup giriş ile başlayan birinci bölümde, çalışma konusunun amacı ve önemi ele alınmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar üzerinden genel bir değerlendirme yapıp çalışma konusunun özgünlüğü vurgulanmıştır. Konunun alt problemleri belirtilip ilerleyen bölümler içerisinde detaylandırılmıştır.

İkinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin tevhid temelli yapısına dayanarak savaş esiri tanımlamasının İslam hukuku içerisindeki yeri ve esir, köle, kul kavramları bağlamında Osmanlı merkezi yönetim anlayışının ortakçı kul algısı üzerinden genel bir teorik çerçeve oluşturulmuştur.

Üçüncü bölümde ise oluşturulan teorik çerçeve üzerinden daha spesifik bir yaklaşım ile ortakçı kullar zümresinin ortaya çıkış temeli ve Osmanlı Devleti'nin bu grup ile ilgili anlayış politikası ele alınmıştır. Bu politikanın hukuki dayanağı olan kanunnameler ve tahrir kayıtlarının bilgisi ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümde Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısı içerisinde ortakçı kulların nasıl istihdam edildiği ve kendilerine tanınan imkânların neler olduğu bilgisi kanunname maddeleri üzerinden ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise konu ile ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen veriler doğrultusunda bir tartışma ve sonuç oluşturulmuştur. Çalışma kaynakça bölümü ile sonlandırılmıştır.

“15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ortakçı Kullar Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmayı hazırlarken ilk aşamasından itibaren tamamlanma aşamasına kadar geçen süreç içerisinde birikim ve tecrübeleri ile çalışmama katkı sağlayan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK'a teşekkür ederim.

Seniha CAN
İstanbul - 2022

ÖZET

15. VE 16. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ORTAKÇI KULLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Seniha CAN

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Haziran, 2022 – 126 Sayfa

Osmanlı Devleti'nde özellikle sosyal toplulukların zirai üretim ile olan ilişkisi, ortakçı kullar adı verilen grubun Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi içerisindeki etkileri ile birlikte değerlendirilebilir. Ortakçı kullar, Osmanlı Devleti'nde savaş ve fetihlerden sonra ele geçirilen savaş esirleridir. Bu çalışmada, ortakçı kulların Osmanlı Devleti merkezi yönetimi tarafından nasıl algılandığı, sosyo-ekonomik yapı içerisinde kendilerine tanınan imkân ve istihdam koşullarının neler olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma nitel bir araştırma olup Osmanlı kanunnamelerinin ortakçı kulları konu alan has kanunnameleri birincil kaynak olmak üzere, literatür taramasını kapsayan doküman incelemesi yöntemi ile hazırlanmıştır. Ortakçı kullar Osmanlı toplumunda yerleşik olarak yaşayıp, hukuki pozisyon bakımından esirlik ile hür köylülük arasında bir yere konumlandırılmışlardır. 15. ve 16. yüzyılda Batı Anadolu, Trakya ve İstanbul'daki çiftliklere yerleştirilip padişah ve yüksek devlet görevlilerine ait arazilerde istihdam edilmişlerdir. Vakıf ve has arazilerinin işletilmesinde, toprak üretiminin devamlılığı ve iskân çalışmalarında kendilerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma sonucunda, savaş esirlerinin, ortakçı kullar adı altında, Osmanlı tarım ve toprak sisteminde yeni bir usul oluşturduğu görülmüştür. Ortakçı kulların, savaş esirliği ile başlayan ortakçı anlayışı ile kul statüsünde devam eden pozisyonları, ilerleyen dönemlerde Osmanlı tebaasına entegre olmalarını sağlamıştır. Ortakçı kulları konu alan kanunname ve nizamnameler, zamanla bu grubun toplumla bütünleşmesinde etkili olmuştur. Kendilerine sağlanan istihdam koşulları ve imkânlar doğrultusunda, ortakçı kulların bilgi birikimlerinin ekonominin farklı dallarındaki alanlara yansıdığı elde edilen verilerden anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaş esirleri olan ortakçı kullara olan bakış açısının “devlet-i ebed müddet” ekseninde “daire-i adalet” temelli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savaş Esiri, Ortakçı Kullar, Zirai Üretim.

ABSTRACT
A REVIEW ON SHARECROPPERS IN THE OTTOMAN
EMPIRE DURING 15TH AND 16TH CENTURIES

Seniha CAN

Master, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Abdullah TOK

June, 2022 – 126 Pages

The relationship of specific social groups associated with agricultural production in the Ottoman Empire can be evaluated in conjunction with the effects of the group called sharecroppers in the Ottoman socio-economic history. The sharecropper subjects are the prisoners of war captured subsequent to the war and conquests in the Ottoman Empire. In this study, it has been attempted to examine how the sharecroppers were perceived by the central government of the Ottoman Empire, what sort of opportunities and employment conditions they possessed within the socio-economic structure, and their contribution to the economy. The study is a qualitative research and it has been prepared based on the document review method covering the literature review, with the *Has* Code of Laws which are the primary sources, pursuant to the subject of sharecroppers in the Ottoman statute book. Sharecroppers lived in Ottoman society and were positioned in a status between slavery and free peasantry in terms of legal position. They were settled in farms in Western Anatolia, Thrace and Istanbul in the 15th and 16th centuries and they were employed in the lands of *Havass-ı Hümayun* (Imperial Lands). They were hired and employed for the management and operation of foundation and private lands, the continuity of land production and settlement works. As a consequence of this study, it has been seen that the prisoners of war, who were placed in *hassa* (private) farms, created a new method in the Ottoman agriculture and land system under the name of the sharecropper subjects community. It has been determined that the sharecropper subjects continued to live abiding by the subject status that started with the captivity of war and integrated with the Ottoman subjects in the following periods within the context of sharecropper understanding. The codes of law and regulations enacted with regard to the sharecroppers enabled this group to integrate with the society in the course of time. In accordance with the employment conditions and opportunities provided to them, it was understood from the data

obtained that the fund of knowledge of the sharecroppers was reflected on the domains of different branches of the economy. It has been concluded that the viewpoint of the Ottoman Empire towards the sharecroppers, who are originally prisoners of war, is based on justice in the axis of the eternal state notion.

Key Words: Prisoner of War, Sharecropper Subjects, Agricultural Production.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Problem	2
1.2. Amaç	3
1.3. Araştırmanın Önemi Ve Özgün Değeri	3
1.4. Araştırmanın Modeli	4
1.5. Araştırmanın Evren Ve Örneklemi	4
1.6. Araştırma Konusu İle İlgili Literatür Analizi	4

İKİNCİ BÖLÜM

ESİR, KÖLE VE KUL KAVRAMLARI BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN ORTAKÇI KUL ALGISI	10
2.1. Esir-Köle-Kul Kavramları ve Osmanlı Devleti'nin Yaklaşımı	10
2.2. Osmanlı Devleti'nde Savaş Esirliği Süreci	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTAKÇI KULLARIN HUKUKİ DURUMLARI	23
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORTAKI KULLARA TANINAN İMKANLAR VE İSTİHDAM KOŞULLARI

.....	29
4.1. Kullukların Oluşumu ve Ortakçı Kul Demografisi.....	29
4.2. Kanunnamelerle Ortakçı Kullara Tanınan İmkan ve İstihdam Koşulları	36
4.2.1. Fatih Sultan Mehmet Dönemi Has Kanunnameleri.....	37
4.2.2. II. Beyazıd Dönemi İstanbul Haslarına Ait Kanunnameler.....	58
4.3. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid Dönemi Kanunnameleri Üzerinden Ortakçı Kul Tahlili	105
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	118
ÖZGEÇMİŞ.....	125

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Dünya coğrafyası üzerinde güç dengelerinin askeri, ekonomik, etnik ve dini alanda uygulamaya çalıştıkları uluslararası yayılım politikalarının ortaya çıkardığı hâkimiyet stratejilerinin sonucu olan savaşlar, işgaller ve istilalar, tarihin her döneminde güncelliğini korumuştur. Bu yaklaşımlar beraberinde birçok sonucu ve bu sonuçlara bağlı olarak da yeni durumları ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş temelinin en önemli yönü olan tevhid temelli anlayışın ortaya çıkardığı fetihler bu anlayışı destekleyen yaklaşımlar tarafından yayılmacı politikalar içerisinde farklı bir noktada durmuştur.

Fethedilen bölgelerin yerleşik halkına ve mücadele sonucu ele geçirilen savaş esirlerine yapılan uygulamalar kendi dönemleri içerisinde orijinal toplumsal kategoriler ve yapılar oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin kendine özgü daire-i adalet çerçevesinde oluşturduğu devlet politikasının bir yönü özellikle İstanbul'un fethiyle birlikte 15. ve 16. yüzyılda ele geçirdiği esirlerin, aileleri ile topluma entegre edilebilmeleri üzerine de geliştirilmiştir. Bu insanların toplumsal yaşantı içerisinde ekonomik anlamda emek ortaklığına dâhil edilmeleri ve Osmanlı tebaasının içerisinde kademeli olarak ortakçı kul vasfına geçişleri ilerleyen dönemlerde mümkün olmuştur. Gündelik yaşam pratiklerini uygulayabilmeleri için kendilerine sağlanan olanaklar doğrultusunda özellikle zirai işletmelerde istihdam edilmeleri ve toprak emeğinin aktif bileşenleri içerisinde kontrollü olarak yer almaları bu kategorideki insanlara sosyal bir grup vasfı kazandırmıştır. İktisadi ve içtimai alanda aldıkları pozisyon itibarıyla ortakçı kul tanımlamasıyla toplumsal örüntünün içerisinde yer almışlardır. Bu alanda yürütülen politika hukuki alanda atılan adımlarla desteklenmiş, kanunnamelerde bu gruplarla ilgili kanun maddeleri düzenlenip resmi defter kayıtları yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ana toplumsal yapısı devlet işlerinin idaresini ve devamlılığını sağlamaya çalışan yönetici kesim ve bu kesimin dışında kalan toplumun geniş bir bölümünü oluşturan reaya üzerine şekillendirilmiştir. Reaya yerleşik yaşantı içerisinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan geçim ve üretim ekonomisine dayalı toprağa bağlı olan köylüleri ve şehir yaşantısının ortaya çıkardığı zanaatkar ve tüccarları kapsamıştır.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan ortakçı kullar, belirlenen koşullar doğrultusunda reaya içerisinde konumlandırılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı devletinde harp dönemlerinde ele geçirilen esirlerin devletin sosyal, askeri ve özellikle ekonomik faaliyetlerdeki etkilerinin ne olduğu sorusu iktisat hocalarından Ömer Lütfi Barkan'ın (1939) "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri" başlıklı çalışmasının ilk bölümünde yer almıştır. Esir emeğinin toprak işçiliği ile olan ilişkisi bu bağlamda değerlendirilebilir. Esirlerin çalışma koşulları, çalıştıkları zirai işletmelerin ekonomisi, çiftçi sınıfların hukuki statülerinin tespiti ve toprak emeği işçiliğinin nasıl bir pozisyonda yol aldığı yapılacak olan tespitlerin ortaya çıkarılması ile ilişkili olmuştur. Bu çıkarımların ulaşacağı nokta Osmanlı iktisadi düzeninin toprak işleyişi ile sosyal yaşantısının ilerlemesi üzerine olan bakış açısının örneklemi olup, ortakçı kullar popülasyonu üzerinden yapılacak olan tarihsel süreç analizlerini önemli kılacaktır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde farklı sosyal toplulukların zirai üretim ilişkileri, savaş esiri olan ortakçı kul grubunun Osmanlı iktisadi hayatının süreçleri içerisinde gösterdiği reaksiyonlar ile ele alınabilir. Bu alanda yapılacak olan değerlendirmeler sosyolojik yapıdaki işgücü ile zirai üretim arasındaki orantının ve sunulan olanakların Osmanlı iktisadi organizasyonuna olan etkisini saptamak açısından önemlidir.

Barkan'ın 1939 yılında yaptığı çalışmada, toprak işçiliğinde uygulanan ortakçılık usulü ve ortakçı kullar ile ilgili bilgilerin bir bölümüne kendi dönemleri içerisinde yapılmış olan arazi ve nüfus tahrir defterlerinde yer verildiği bilgisi yer almaktadır. Fakat bu defterlerin, ortakçı kulların Osmanlı tebaasına entegre oldukları 16. yüzyılın başında yazıldığı döneme rastlamaları bu grup ile ilgili bilgilere ulaşmak için farklı kaynaklara da ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Bu defterlerde ortakçı ve ortakçı kul anlayışının oluşumu, gelişimi ve toplumsal yaşantı içerisinde nasıl bir yol aldıkları bilgisi çok net olmamıştır. Ancak özel has kanunnameleri ile işletilen araziler için "ortakçılık" kavramı altında oluşturulan metot içerisinde ortakçı kulların pozisyonları daha net bir şekilde görülebilmektedir.

1.1. Problem

"15. ve 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ortakçı Kullar Üzerine Bir İnceleme" başlıklı tez konusu Osmanlı Devleti'nde ele geçirilip istihdam edilen, mevcut tebaadan

farklı bir hak, hukuk çerçevesi içerisinde değerlendirilen savaş esirlerinin iktisadi yaşantıya olan katkılarıyla birlikte değerlendirilmesi üzerinden ele alınmıştır.

Çalışma konusunun alt problemleri bağlamında;

- 1- Savaş ve fetihlerle birlikte ele geçirilip, kul pozisyonu ile konumlandırılan ortakçı kulların, Osmanlı Devleti merkezi yönetimi tarafından nasıl algılandığı,
- 2- Ortakçı kulların, hukuki durumları,
- 3- Osmanlı sosyo-ekonomik yapısı içerisinde çıkarılan kanunnameler üzerinden ortakçı kullara sağlanan destek ve istihdamın neler olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

1.2. Amaç

Osmanlı Devleti'nde zirai üretim ile ilgilenen kesimlerin analizi çalışmalarında tarıma dayalı bir sosyal yapı üzerine inşa edilmiş olan Osmanlı Devleti'nin, bu alandaki üretim elemanlarının zeminini oluşturan, yerleşik bir düzene sahip dini ve etnik açıdan ayırıldılmaksızın hür olan tebaasının Batı Avrupa ülkelerinde kölelik statüsünde görülen serflere benzetilerek karşılaştırılması çokça görülen bir yaklaşım olmuştur. Bu çalışma, reaya ile serflerin karşılaştırılmaya çalışıldığı bir çalışma olmamakla birlikte böylesi bir karşılaştırma her iki topluluğun kategorik birlikteliği açısından da sorunludur- ele geçirilen savaş esirlerinin, Osmanlı toplumunda farklı bir grup olarak "ortakçı kullar" nitelendirilmesiyle, tanınan olanaklar ve yerleştirme programlarıyla ortaya çıkan algılanmalarının ve 16. yüzyıldan sonra ortakçı kul vasıflarının toplum ile bütünleşerek kaybolması üzerinedir.

1.3. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

Osmanlı Devleti'nin fetih ve savaşlar sonucu elde ettiği topraklardaki savaş esirlerine olan bakış açısı, Batı'daki klasik kölelik anlayışından farklı olmuştur. Sağlanan imkanlar doğrultusunda ortakçı kul adı verilen savaş esirlerinin istihdam edilip zamanla Osmanlı toplumu içerisinde entegre olmalarına olanak sağlanmıştır. Bu yaklaşım, tevhid temelli devlet-i ebed müddet Osmanlı'nın daire-i adalet çerçevesi ile değerlendirildiğinde tarihsel ve kültürel birikimini oluşturan devlet politikalarının, insanı önceleyen bir anlayış ile ilerlediğinin bir örneği olmuştur. Sanayi inkılabından günümüze kadar geçen süreçte kapitalizmin, sosyalist ideolojinin teorik yazımından

ziyade pratiğinin, liberalizmin, neoliberalizmin ve toplumlara dayatılan yaşam anlayışlarının ve iktisadi politikaların insan zihninde oluşturulmaya çalışılan algısı bu yaklaşım ile farklılık göstermiştir. Osmanlı Devleti, yüzyıllar öncesinde insan merkezli içtimai, iktisadi bir sistem hedefini yaşamın her alanı için öngörmüştür. Tarihten günümüze kadar etnik kimlik ve dini yaklaşımları nedeniyle bazı insan gruplarına yapılan baskı ve uygulamaların bağlamında değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nin savaş esirleri statüsündeki insanlara olan yaklaşımının, 21. yüzyıl devlet anlayışı içerisinde dahi dikkat çekici bir model olabileceği konunun içeriği ile olan ilişkisi açısından önemli bulunmuştur.

1.4. Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel bir araştırma olup Osmanlı kanunnamelerinin ortakçı kulları konu alan Has Kanunnameleri birincil kaynak olmak üzere, literatür taramasını kapsayan döküman incelemesi yöntemi ile oluşturulmuştur.

1.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evreni Osmanlı Devleti'nde fetihlerle birlikte ele geçirilen savaş esirleridir. Yüzyıllarca dünya hâkimiyetini elinde bulundurmuş olan Osmanlı Devleti'nin savaş esirleri ile olan ilişkisi 15. ve 16. yüzyıllarda ortakçı kul adı verilen grubun örneklem olarak belirlenmesiyle değerlendirilmiştir.

1.6. Araştırma Konusu ile İlgili Literatür Analizi

Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid döneminde çıkarılan Has Kanunnameleri maddeleri, Ömer Lütfi Barkan'ın "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar" ve Ahmet Akgündüz'ün "Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri" adlı kitaplarında bulunan transkripsiyonu yapılmış orijinal belgeler üzerinden çalışma konusu ile ilgili bölümler ele alınarak değerlendirilmiştir. Ortakçı kullar ile ilgili İstanbul Haslar Kanunu ve bütünüleyicisi özelliğinde olan İstanbul Haslar kazasına ait H.904 (M. 1499) tarihli

Haslar tahrir defteri önemlidir. Muallim Cevdet yazmaları¹ içerisinde H.904 (M.1499) tarihli İstanbul Haslar kazası defterinin² başında bulunan Haslar kanunu ortakçı kulların hukuki statüsünü izah etmektedir. Revan Köşkü kitaplarının bulunduğu Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bu kitaplıktaki 1935 numaralı kaydın İstanbul Hasları ile ilgili 142. sayfasında bulunan üç sayfa ve son tarafının eksik olduğu bölüm, *“bundan aşağı nüshada yok, varak gitmiş, bulunacak yazıla”* şeklinde kayıt ile bulunmaktadır. Yine aynı kaydın 120. sayfasında bulunan İstanbul Hasları kanunun ise iki sayfa olduğu tespit edilmiştir.³

Basılı kitaplar olarak, kanun maddelerinin incelenmesi açısından Ömer Lütfi Barkan'ın, “XV ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî ve Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları” C.1 Kanunlar (1943) adlı çalışması, Ahmet Akgündüz'ün, “Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri” C.I, C.2. (1990) çalışması, Hadiye Tunçer'in, Tarım ve Orman Bakanlığı kütüphanesinde bulunan “Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Hukuku, Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları”(1962) çalışması ve Hasan Tahsin Fendoğlu'nun “Türk Anayasa Hukuku Tarihi”(2021) adlı çalışmaları başvuru alan bazı kaynaklar arasındadır.

YÖK'ün ulusal tez tarama kayıtlarında çalışma konusu ile ilgili olarak doğrudan veya dolaylı olarak yer verilen üç yüksek lisans ve bir doktora tezi tespit edilmiştir. Zafer Özdem'in (1988) “Osmanlı Devleti'nde Tarım İşçiliği (1453-1600)” adlı çalışmasında ortakçı kulların, toprak işçisi tanımlaması ile serflerle olan mukayesesi yapılmış, Canay Şahin'in (1996) “Osmanlı İmparatorluğu'nda Ortakçılığın Karşılaştırmalı Çalışması” başlıklı yüksek lisans tezinde ortakçı kullar ve ortakçılık karşılaştırması yapılmıştır. Efkan Uzun'un (1998) “XV. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik” adlı çalışmasında 15. yy. Avrupasında görülen feodal yapı ile mukayese edilebilecek tek örneğin ortakçı kullar olduğu belirtilmiştir. Çalışmada, *“Ortakçı Kullar ve Ortakçılar”*

¹ Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları (MCY), no. 77.

² Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmaları arasında bulunan ve Osmanlı Arşivinde yer alan bu nüsha, Muallim Cevdet vasıtasıyla intikal etmiştir.

³ Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları Kanunlar*, C.1 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1943), 88.

başlığı altında ortakçı kullar ile ilgili bazı bilgilere yer verilmiştir. Özlem Bektaş Öztaşkın'ın (2008) "XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı" başlıklı çalışmasında, Osmanlı halkının birçok yönü ile değerlendirilmesi yapılmıştır. "Köy ve Köylü" başlığı içerisinde bu gruptan söz edilmiştir. Ortakçı kullar, ortakçılık kapsamında olan çiftçiler olarak ele alınıp savaş esiri oldukları bilgisi net bir şekilde verilmemiştir.

Konu ile ilgili olabilecek makalelerin bütünüyle ortakçı kullar üzerinden yürütüldüğü çalışma çok fazla olmamıştır. Ömer Lütfi Barkan(1939), "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri" başlıklı yayınında Osmanlı Devleti'nde çiftçilikle ilgilenen grupların yasal pozisyonlarının ne olduğunu ve zirai üretim emeğinin koordine biçiminin belirlenmesini aydınlatmak maksadıyla ortakçı kullardan söz etmiştir. Barkan, kulları "*muhtelif içtimai sınıflar*" olarak tanımlamış ve Türkiye'nin ekonomi geçmişinin önemli bir konusu olduğuna vurgu yaparak "*orijinal bir işçilik numunesi*"nin örneği olduğunu belirtmiştir. Barkan, 1941 yılında "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller" başlıklı çalışmasında ise daha önceki tespitlerine atıf yapmıştır. Barkan, 1942 yılında Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" başlıklı çalışmasında, büyük bir çiftlik, malikane ve zirai bir merkez gibi düşünülebilecek olan zaviyelerin her türlü bağ, bahçe, meyve yetiştiriciliği, fırıncılık, değirmencilik, hayvancılık ve birçok zirai işlerin yapıldığı mekânlar olduğu vurgusunu yaparak zaviyelerin bulundukları çiftliklerde yer alan ortakçı kulların pozisyonlarına kısaca değinmiştir.

Barkan, 1956 tarihli "Türkiye'de Servaj Var mı idi?" makalesinde ise bu grubu, devletin toplumsal iktisadi yapısı içerisinde kanuni açıdan da değerlendirip analiz etmiş ve bir neticeye ulaşmaya çalışmıştır. Rumeli Paşa Liva'sında toprak ile uğraşan bütünün içerisinde ortakçı kulların oranının %2 ile sınırlı olduğunu vurgulamıştır. Servaj'ın ortakçı kullar ile gerçekleştiğini aynı zamanda özel mülklerde, hassa çiftliklerinde çalıştırılan bir grup olduğundan söz etmiştir. Barkan, makalesinin "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprağa Yerleştirilmiş Kölelerle Kurulan Köyler ve Serflik Halinin Meydana Çıkışı" başlıklı üçüncü bölümünde ortakçı kulların ancak ilk hallerinin Avrupa'da serf durumunda bulunan köylülerin pozisyonları ile eşleştirilebileceğine vurgu yapmıştır.

İSAM Kütüphanesi kayıtlarında “Ortakçı Kullar” kavramı üzerinden 71 kayıt bulunmuştur. Bu kayıtlardaki çalışmalar değerlendirilmiştir. Kayıtlarda bulunan; “Sultan Birinci Selim’in Kanunnamesi” başlıklı Doç. Dr. Türkkaya Ataöv’ün (1968) çalışmasında serf ile köle pozisyonları ile ilgili olarak yapılan mukayesede ortakçı kullar konu edinilmiştir.

Yuzo Nagata’nın (1979), “16. Yüzyılda Manisa Köyleri: 1531 Tarihli Saruhan Sancağına Ait Bir Tahrir Defterini İnceleme Denemesi” çalışmasında sadece ortakçı kul tanımlaması yapıp çalışma konusu olan bölgedeki köylerin ortakçı köyleri olduğu sonucu zikredilmiştir.

Şahin Ceylanlı’nın “Osmanlı Toprak Düzeni Üzerine Bazı Çalışmalar” başlıklı 1991 yılı çalışması içerisinde Osmanlı tımar sisteminin feodal bir yapıya dayanmadığı üzerine yapılan değerlendirmelerde 15. ve 16. yüzyılda ortakçı kullardan, sığır oğlanları, bağban, kesimci kullar gibi Osmanlı köylüsü içerisinde bulunan gruplar içerisinde söz edilmiştir.

İlber Ortaylı (1996), “Osmanlı Döneminde Ana Hatlarıyla Kırım Hanlığı” çalışmasında Kırım Hanlığında bulunan harp esiri ekicileri, Osmanlı devletinin ana arazisinde bulunan ortakçı kullara benzetmiştir.

Halime Doğru’nun 1999 yılı “XVI-XVII. Yüzyıllarda Şer’iye Sicilleri ve Kanunnamelere Göre Nişanlanma-Evlenme ve Boşanma” çalışmasında, “Ortakçı Kulların Kızlarının Durumu” başlığı altında bu yönleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

İSAR Vakfı’nın 2000 yılında yayınlamış olduğu Emin Bilgiç Hatıra Kitabı’nda “Osmanlı Klasik İdare Sisteminin Bozuluşu” başlıklı Halil İnalçık makalesinde, ortakçı kulların 16. yüzyılda tamamen hür köylü reaya statüsüne getirilen harp esirleri oldukları bilgisine yer verilmiştir.

Hasan Tahsin Fendoğlu’nun “Türk Anayasa Hukuku Tarihi” adlı kitap çalışmasında devşirme sistemi ve ortakçı kullar başlığı altında bir bölüm ayrılmıştır. Ortakçı kullar ve ilgili kanunnamelere yer verilmiştir. Fendoğlu, 2000 yılındaki “Osmanlı’da Devşirme Kurumu” isimli çalışmasında, Osmanlı Devleti’nde kulların (köleler) altı gruba ayrıldığını ve bağımsız çiftçi halinde toprağa yerleştirilmiş olan kesimci ve ortakçı kullardan söz etmiştir.

Cumhur Aslan'ın (2002) “Osmanlı’da Mülkiyet İlişkileri Tartışmaları” çalışmasında ortakçı kul sisteminin batıdaki serflerle benzerlik gösterdiğine atıfta bulunularak bu konuya yer verilmiştir. Çalışmada, ortakçı kulların hukuken köle olduğu vurgulanmıştır.

Rahmi Deniz Özbay (2009), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükatebe Yöntemi” çalışmasında, “*ortakçı kullar ve zirai üretimde uzmanlaşma*” başlığı altında Barkan’ın ortakçı kulları konu alan çalışmasından yola çıkmıştır. Ayrıca Halil Sahillioğlu’nun 1983 yılı “Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler” çalışmasında bahsi geçen dokumacı köleler ile ortakçı kulların mukayesesi yapılmıştır.

Yakup Akkuş’un 2009 yılında “XIV. ve XV. Asırlarda Osmanlı ve Avrupa Ekonomileri: Bir Mukayese Denemesi” başlıklı çalışmasında, Avrupa ve Osmanlı ekonomileri karşılaştırılırken toplum yapıları üzerinden “*Osmanlıda XV. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ortakçı kullar sisteminin dışında köleliğe benzer bir sınıfın oluşmadığından*” bahsedilmiştir.

“Nakşa Adası (XVII. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Bir Tahrir Defterine Göre)” 2009 tarihli Yasemin Demircan’ın çalışmasında, Nakşa Adası köylerinde ortakçı reayanın bulunduğu bilgisine yer verilmiştir.

Hasan Ellek, (2014) “Osmanlıda Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle” isimli çalışmasında “Belirli Gruplarla İlgili Kanunnameler” başlığı altında çeşitli askeri topluluklar için hazırlanmış olan kanunnamelerin dışında Madenciler, Çeltikçiler ve Ortakçı Kullar’ın olduğundan söz etmiştir. Ortakçı kullardan üretici gruplar olarak bahsedilmiştir.

Zafer Karademir (2015), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500- 1700)” çalışmasında, Kıbrıs’ta şeker üretiminde ortakçı kulların da yer aldığına vurgu yapmıştır.

Sadettin Eğri, 2016 yılı “Mahidevran (Gülbahar) Sultan ve Itiknamesi” çalışmasında kölelerin azad edilmesi ile ilgili yaptığı konu aktarımında ortakçı kullardan savaş esirleri olarak söz etmiş ve Ömer Lütfi Barkan’nın yaptığı tanımlama üzerinden kısa bir bilgi verilmiştir.

Murat ifti'nin "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimenkullerin Bölgesel Eşitsizliğinde Müslim-Gayrimüslim Ayrışması: 1833 Kıbrıs Örneği" çalışmasında Avrupa'daki serflerin durumu ile Barkan'ın Osmanlı'da servaj tanımlamasının ortakçı kullar ile mukayese edilebileceği konu edinilmiştir.

Literatür taraması yapılırken çalışma konusu ile ilgili olan bölümler detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmış, tezin bulguları içeren bölümünde belirlenen metodoloji içerisinde konu edinilmiştir. Yukarıda sadece bir bölümü zikredilen çalışmalar, yayımlanma tarihi dikkate alınarak sıralanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ESİR, KÖLE VE KUL KAVRAMLARI BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ’NİN ORTAKÇI KUL ALGISI

2.1. Esir-Köle-Kul Kavramları ve Osmanlı Devleti’nin Yaklaşımı

Savaş kriterleri, İslam dini inancında yaratıcı tarafından peygamber Hz. Muhammed’e iletilen sözlerin yazılı metne dönüştüğü Kur’an-ı Kerim içerisinde yer almıştır. Bu kitapta, sınırları belirlenmiş olan sebeplerin haricinde savaşların tercih edilmesi uygun bulunmamıştır.⁴ İslam dinini yayma düşüncesi ile belirlenmiş kurallar çerçevesinde toplumsal hak ve hukuku temin etmek ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla⁵ yapılan evrensel tebliğ hareketlerinde ele geçirilen esirler,⁶ tutsak olan erkek savaşanları kapsamıştır.⁷ İslam dininin temel çizgisini belirleyen Kuran-ı Kerim’de, Muhammed suresinde (47/4) belirtildiği üzere savaşlarda etkisizleştirilen kâfirlerin (Allah’ın dinini tebliğ eden peygamberi benimsemeyen küfr odaklı kişi)⁸ esir alındıktan sonra fidye karşılığında ya da karşılıksız olarak serbest bırakılmaları gerekliliğine vurgu yapılmakla birlikte, esirlerin köleleştirilmesi ile ilgili bir yaklaşım bulunmamaktadır.⁹ Esir kavramı Osmanlı Devleti kaynaklarında köleleri ifade etmek maksadıyla da kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde esir ve köle kavramları özgür olmayan kişi bağlamında değerlendirilmiştir. Savaşlar sonucu ele geçirilen insanların esir olma durumları esaretin bünyesinde barındırdığı tâbi olma mecburiyetini ve köleliğin anlayış temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda savaşlar, esareti ve doğal olarak

⁴ Mehmet Birsin, “İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.11, S. 21 (2012): 164.

⁵ Ahmet Yaman, ”Savaş”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/196-200.

⁶ Ahmet Özel, “Esir”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/382-389.

⁷ Birsin, “İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”, 165.

⁸ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/533-536.

⁹ Yasemin Kurtoglu, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Erme Yolu Olarak Tedbir”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S.2 (2021): 247.

da esirliğı ortaya çıkarmış, esir ve köle kavramları iç içe geçen bir döngü oluşturmuştur. İnsanın bir başka insanı kendi yaşam koşullarını sürdürebilmesi açısından hizmetli olarak gördüğü kölelik, Osmanlı devlet temelinde iktisadi hedef olmamıştır. Aksine Osmanlı merkezi yönetimi kölelerin hak ve hukuklarını güvence altına almak maksadıyla çeşitli tedbirler almıştır. Gerek Osmanlı yargı kararlarının gerekse 1267/1851 tarihli Kanun-ı Cedid'in (ceza kanunnamesi) kölelerin haklarına olumsuz etki eden davranışlara yönelik cezai müeyyideler içerdiği görülmüştür.¹⁰ Osmalı Devleti, cihad anlayışı ile hareket ettiği için gayr-ı müslim esirlerle olan ilişkisini belirleyen temel, savaş hukuku olmuştur. Savaş esirlerinin kendi istekleri ile müslüman olmaları veya devlete tabi olmaları ya da uyum sağlamadıkları takdirde köle, kadın ve çocuklar dışında öldürülmeleri söz konusu olmuştur. Bunun yanısıra savaş esirleri, köle olarak kalabildikleri gibi İslam devletinin devlet başkanının onayı ile esir düşmüş müslümanlar ile değiştirilebilmişlerdir.¹¹ Osmanlı Devleti, aykırı bir muhalefet oluşturmamaları açısından ve genel düzeni sağlamak maksadıyla¹² ele geçirdiği gayr-ı müslim yerlerin gelenek ve göreneklerine karışmamış ve özellikle de aile hukuku alanında bu bölgelerdeki insanları anlamaya çalışmıştır.¹³

Osmanlı Devleti'nin büyümesi ile birlikte diğer İslam devletlerinde uygulandığı gibi kamusal alanda, devlet işlerinde ve saray hizmetinde savaş esirlerinden yararlanılmanın yanı sıra bu insanlar, ticaretle uğraşan kesim tarafından toplanarak devletin belirlediği yerlerde bulunan esir pazarlarında iş gücü olarak değerlendirilmişlerdir.¹⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde İstanbul'daki böylesi

¹⁰ Hasan Tahsin Fendoğlu, *Türk Anayasa Hukuk Tarihi*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2021): 335.

¹¹ Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Prof. Dr. Mehmet Dağ ve Prof. Dr. Abdülkadir Şener (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 139.

¹² Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1954): 181-182.

¹³ Bülent Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*, C.45, S.1-4 (1981): 653.

¹⁴ İsmail Parlatır "Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.31, S.1-2 (1987): 417.

mekânlarda dört yüzün üzerinde çalışan görevli olduğunu¹⁵ ve 17. yüzyılda yaklaşık iki bin esir tüccarının bulunduğu bilgisi vermiştir.¹⁶ Esirlik durumunun ortaya çıkardığı esirci esnafı, esir tüccarı, esir pazarı ve esirciler şeyhi gibi kavramlar köle ticareti ile de ilgili olup, Osmanlı’da yasal bir işkolu oluşturmuştur. Dini önder olarak başlarında bulunan esirciler şeyhi ve idari yöneticileri esirciler kethüdası olan, müstakil pazarları olup vergi veren bir örgütlenme olarak yapılandırılmışlardır.¹⁷ Örgütlenme ile bir nevi kurumsallaşan bu yapı, esirlerin el değiştirmesi, bununla ilgili yapılan işlemler ve istihdam edildikleri alanlar gibi organlarla devlet yapısı içerisinde konumlandırılmıştır. Böylelikle bu alan toplumsal yaşantının içerisinde kendine özgü bir sistem üzerinden yürütülmüştür. Savaş esirlerinin kölelik statüsünden çıkması, bağımsız bırakılmaları, değiştirilmeleri ya da fidye karşılığında serbest bırakılmaları ile ilgili, kanuni muameleleri içeren belgeler mevcuttur.¹⁸ Sistemin hukuki boyutu bu açıdan değerlendirilebilir. Genel olarak “esir, köle” manasını da içeren “kul” kavramı, Fatih Sultan Mehmed zamanında “tebaa, hizmetkâr, sadık” olarak da değerlendirilmiştir. Kul sistemi, Osmanlı devlet düzeni içerisinde ihtiyaca binaen ortaya çıkan idari ve askeri bir yapı olmakla birlikte devlet teşkilatı açısından dönemsel olarak gerekli olmuştur.¹⁹ Savaşlarda ele geçirilen esirlerin bir bölümü, hür bırakılmadıkları dönem içerisinde, kendileri için uygun görülen yerlerde ortakçı kul vasfıyla da çalıştırılmışlardır.²⁰

¹⁵ Ümit Ekin “17. Yüzyılın Sonlarında Rodoscuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.29, S.47 (2010): 26.

¹⁶ Murat Kutlu “Osmanlı’ya Esir Düşmek”, *Gerçek Hayat Dergisi*, C.40, S.832 (2016)

¹⁷ Fatma Sel Turhan, *18. Yüzyıl Osmanlıda Savaş Esirleri*, (İstanbul: Vadi Yayınları, 2018), 11.

¹⁸ Tahiroğlu “Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik”, 664.

¹⁹ Abdllah Vefa Karataş “Türk Hukuk Tarihi Açısından Kul Sistemi”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S.1 (2020): 155.

²⁰ Abdülkadir Özcan, “Kul”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/348-350. Özcan, “Kul”, 26/348-350.

2.2. Osmanlı Devleti'nde Savaş Esirliği Süreci

Kuruluş döneminde savaş esirleri ile olan ilişki Osmanlı Devleti'nde çok fazla gündemde olmamıştır. İlerleyen dönemlerde fetih sürecinin hızlanması ve doğal olarak da sınırlarda gerçekleştirilen akınların ve savaşların artmasıyla birlikte savaş ganimeti olarak da sayılan esirlerin sayısında artış görülmüştür.²¹ Devlete hizmet etmesi amaçlananlar, saray için ayrılıp Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı'nda hizmete hazır hale getirilmek için eğitilmişlerdir.²² Osman Bey döneminden itibaren Bizans ile yapılan mücadeleler sonrası ele geçirilen esirler için uygulanan yöntemlerin açıkça bilgisi çok net olmamakla birlikte²³ Osman Bey'in fethettiği Yarhisar Beyi'nin kızını cariye olarak görmeyip oğlu Orhan Bey ile evlendirdiği bilinmektedir. Orhan Bey (1324-1362) döneminde ise İznik ve Bursa fetihleriyle birlikte o bölgelerde yaşayan halk içerisinde esir alınmamış, istedikleri takdirde yaşayanların buralardan ayrılmasına fırsat verilmiş, fakat büyük bir çoğunluk buraları terk etmemiştir. Eşini kaybeden kadınlara ve çocuklarına kimin bakacağı durumu ortaya çıkınca Orhan Bey, dileyen askerlerin bu kadınlarla evlendikleri takdirde İznik'te muhafız olabileceklerinin yolunu açmıştır.²⁴ Atılan bu adımlarla toplumsal yapı içerisinde oluşabilecek tepki ve istismarların önüne geçilip sosyal hayatın dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Evlilik yolu ile ailenin ve doğal olarak da toplumun en temel sosyal yapısının korunması ile tabandan tavana doğru ilerleyen bir düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. İlerleyen dönemlerde savaş esirlerinden ilk olarak Orhan Bey (1324-1362) zamanında kendilerinden askeri amaçlı olarak faydalanılmıştır.²⁵ Orhan Bey döneminden itibaren padişah tarafından tarım

²¹ Hava Selçuk, "Savaş Esirlerinin Din Değiştirmesi (Nemçeli Esirler Örneği)", *Turkish Studies*, C.9, S.4, (2014): 1007.

²² Sibel Bagatur, "Osmanlı'da Kölelik" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 9.

²³ Kurtoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Erme Yolu Olarak Tedbir", 248.

²⁴ Bagatur, "Osmanlı'da Kölelik", 7.

²⁵ Özcan, "Kul", 26/348-350.

topraklarına ve köylere yerleştirilip istihdam edilmişlerdir.²⁶ Kul ve ortakçı kullar olarak da nitelendirilen savaş esirleri, tarım arazilerinde çalıştırılmışlardır.²⁷ I. Murad dönemine kadar savaş esirlerinin köle olmaktan ziyade toplumla bütünleşmelerinin ilk adımları atılmaya çalışılmıştır.²⁸ 14. yüzyılda I. Murad (1362-1389) döneminde Rumeli'ye yapılan fetihler ile birlikte savaş esirleri alınmış²⁹ ve topluma dâhil edilmişlerdir.³⁰ Esirlerin temelini oluşturan savaşlar bu anlamda bir kaynak oluşturmuştur. Savaş esirlerinin kontrol altına alınması şüphesiz ki gerçekleşebilecek bir başka karşılaşmada savaşçı olarak devre dışı bırakılmaları açısından da önemli bulunmuştur.³¹

Dünya genelinde olduğu gibi savaş esirlerinin sayılarının zamanla artarak köle ticaretinin başlangıcını oluşturan bir sisteme dönüşmesi Osmanlı Devleti'nde toplumsal yapı içerisinde öne çıkan kaideler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.³² I. Murad döneminde kazanılan savaşlarla birlikte ele geçirilen topraklarda ihtiyaç duyulduğu üzere topraktaki yapılandırmayı ve sürekliliği sağlamak maksadıyla savaş esirleri aktif bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da savaş esirlerinin statüleri itibariyle sınırlandırılan hakları onları, yaşadıkları devlete karşı bir tabiyet içerisinde olma pozisyonunda bıraktırmıştır.

²⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, 1bs. (İstanbul: YKY Yayınları, 2003), 91.

²⁷ Şerife Durmaz, “Türkiye’de Uygulanan Ücret Politikaları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 3.

²⁸ Tahiroğlu, “Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik”, 652.

²⁹ Hasan Özket, Sadık Yıltaş, “Şehzade Korkud’un Ganimet / Cariyelik Hakkında Görüşleri”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, S.5 (2020): 105. Nihat Engin, “Köle”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/246-248. Halil Sahillioğlu “On Beşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler”, *Atatürk Yıllık Konferansları* 8. (1975-1976), (1983): 218.

³⁰ Levent Düzcü “Osmanlı Devleti’nin Avusturyalı Savaş Esirlerine Karşı Tutum ve Politikası (1788-1793)”, *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi* S.8 (2021): 380.

³¹ Bagatur “Osmanlı’da Kölelik”, 7.

³² İbrahim Etem Çakır “Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550-1684”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.36 (2014): 204.

Esirlerin bir kısmı kul olarak Osmanlı toplumuna dahil edilip, beşte biri, askerlik ve diğer hizmetlerde kullanılmak üzere devletin hizmetine bırakılmıştır.³³ Çandarlı Kara Halil tarafından I. Murad’a önerilen savaş ganimeti olarak değerlendirilen beşte bir oranındaki savaş esirleri vergi olarak da değerlendirilmiş ve yeniçeri ordusunun da başlangıcını oluşturmuştur.³⁴ Aynı zamanda devletin kontrolünde olan topraklarda ve hayvan yetiştiriciliğinde çalıştırılmışlardır.³⁵ Esirlerin devlete aktarılmasıyla birlikte pençik sistemi adı verilen bir yapı oluşturulmuştur.³⁶ Bu yapı, fetret devri (1402-1413) durağanlığı ile asker tedarikinde sıkıntıya girmiş ve hristiyan çocuklarının belirli kaideler doğrultusunda devşirme usulüne alınması ile bir başka sisteme dönüşmüştür. Fatih Sultan Mehmed döneminde kul sistemi olarak nitelendirilen şekli olan devşirmeden gelen esirler, gerek askeriye de gerekse de ilmiye sınıfı hariç devletin farklı kademelerinde görevlendirilmişlerdir.³⁷ Devşirme usulü, Osmanlı yönetim anlayışının kul sistemine getirdiği yeni bir yaklaşım olmuştur.³⁸ Devşirmeler, kul olarak adlandırılmalarının yanı sıra saray aristokrasisini temellendirmeye çalışan bir zümre de olmuşlardır. Osmanlı devletinin ilk vezir, paşa ve lalalarının da içinden çıktığı başlangıçta İran kökenli yönetici, Bizanslı asiller ve din adamlarını kapsayan kullar olarak adlandırılan grup, Selçuklu beylerinin bu ilişkide oldukları kimseler için

³³Ekrem Buğra Ekinci “Amerika’ya Numune Olan Devşirme Usulü,” <https://www.turkiyegazetesi.com.tr>; Nida Nebahat Nalçacı, “Erken Dönem İstanbul’unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 20.

³⁴ Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde*, çev. Ceren Çıkın, 1.bs. (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010), 172-173.

³⁵ Ekinci, “Amerika’ya Numune Olan Devşirme Usulü”, erişim tarihi 12 Nisan 2021

³⁶ Abdülkadir Özcan, “Pençik”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/226.

³⁷ Kurtoğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Erme Yolu Olarak Tedbir”, 249-250.

³⁸ Abdullah Demir “Osmanlı Devleti’de Devşirme Sistemi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1 (2017): 20.

kullandıkları “yoldaş” kavramı ile bütünleştirilmiştir.³⁹ Kul, devşirme ve pençik kriterlerinin bileşenleri acemi ocağını oluşturup bostancı ocağı, çiftlikler, yeniçeri ocağı ve saraya yönlendirilmiştir.⁴⁰

Tarihsel süreç içerisinde esir, pençik, devşirme ve kul statüleri ile değişen klasik anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti’nin esir-köle politikaları toplum ile bütünleştirici saikler üzerinden yönlendirilmiştir.⁴¹ Devlet bu yaklaşımını, kölelik alanını İslam inancının oluşturduğu hukuk çerçevesinde sentezlemiş ve kendi toplumsal yapısı içerisinde yok etmiştir. Esir-köle bağlamında sürekliliği olmayan bir pozisyon olan bu yapıya ya bağlı oldukları insanların isteği ile veya özgürlüklerini satın alabilmeleri halinde son verilmiştir. 15.ve 16. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin şehirlerinde tutulan kadı sicillerinde maddi imkânları güçlü olan halktan kimselerin yatırımını köleler üzerine yaptıkları da görülmüştür. Savaş bitiminde ordu ile savaşılar giden esir tacirleri tarafından esir pazarları oluşturulmuştur. 17. yüzyılda İstanbul gümrüğü kayıtları içerisinde esir sayısının yirmi bin olduğu görülmüştür. Bursa şehrinde kadifeciler ve kemhacılar bu esirleri esir işçi olarak yanlarında çalıştırmış ve mukatebe yöntemi ile özgür bırakmışlardır. Osmanlı Devleti’nde yapılan uygulamalarla köleler, şariat ve örfi hukukun kendilerini tanımladığı koşullardan daha iyi bir noktaya gelmişlerdir. Hür kalan atık denilen esirlerin, iş yaşamlarında sosyal kısıtlamalarla karşılaşmamaları sebebiyle, bu kesim içerisinde varlıklı olan kişilerin sayısında artış olmuş ve bu durum kadı sicillerinde tespit edilmiştir.

Bursa, 15.yüzyılda çeşitli yerlerden gelen tüccarların buluşma yeri açısından stratejik bir öneme sahip hale gelmiştir. Ticaret münasebetiyle Osmanlı Devleti’nin bünyesinde bulunmayan bazı Anadolu şehirlerinde bulunanlar Bursa’ya gidip yerleşmişlerdir. Ayrıca ticaretin cazibesi ile İran, Frenk ve Arap memleketlerinden gelip Bursa’ya yerleşenler de bulunmuştur. Bu dönemde esir olup, köle olarak satılanlar da buraya yönlendirilmişlerdir. Rumeli’den savaş yoluyla getirilen esirler ve Karadeniz’in doğu

³⁹ Ahmet Rıza Güzey, “Osmanlı Devleti’nde Yabancılar ve Okullaşma Çabaları”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C,6, S.16 (2017): 74.

⁴⁰ Fendoğlu, *Türk Anayasa Hukuku Tarihi*, 403.

⁴¹Erdal Taşbaş, “Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’da Köle Ticaretini Engelleme Çalışmaları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.13, S.2 (2018): 127.

ve kuzey kesimlerinden tüccarlar aracılığıyla getirilen köleler olmuştur. Balkan yarımadasından Bursa'ya getirilen esirler daha çok Gelibolu ve Marmara Ereğlisi güzergâhı üzerinden yönlendirilmiştir. Bursa'da bu şekilde bulunan esir ve köle sayısı çok fazla sayıda olmuştur. Serbest bırakılmış ve hürriyetini satın alarak elde etmiş olanların sayısı da fazla olmuştur. Bursa Kadı Sicillerinde 24 Ocak ve 17 Nisan 1491 tarihleri arasında görülen davalarda önemli miktarda bu kesimleri ilgilendiren ihtilaflar görülmüştür.⁴²

Osmanlı Devleti, padişah haslarını ve gemileri, esirlerin istihdam edildiği alanlar olarak da değerlendirmiştir. Devletin bu yaklaşımı zaman ve bölge açısından farklı örnekler oluşturmıştır.⁴³ Savaşlarda ele geçirilen esirler için yapılan uygulamalar arasında kendilerine “Dil” kavramı ile nitelendirme yapılan, casusluk işlerinde kullanılan bir kesim olmuş ve bu esirlerden kendi devletlerinin askeri alandaki bilgilerine ulaşılmaya çalışılmıştır.⁴⁴ Ayrıca esir olan kölelerin zirai alanda istihdam edilmesi, Osmanlı bütçesi açısından çokça rahat bir uygulama olmamıştır.⁴⁵ Bu sebeble az olsa da padişah haslarında, vakıflarda ve malikânelerde savaş esirlerinin tarım alanlarında çalıştırılmaları uygun görülmüştür.⁴⁶ Savaşlarda esir alınanları öldürmekten ziyade çeşitli işlerde çalıştırmak, toplumsal yapının mevcut bünyesine de etki etmiştir. Tarım toplumu olan Osmanlı Devleti, temelinde çiftçi- köylü halk grubunun toprak üretimi faaliyeti üzerinden önemli bir yükseliş göstermiştir. Bu sebeple fethettiği topraklarda da köylü grubunu gözetken yaklaşımını devam ettirmiştir.⁴⁷ Nüfusun büyük bir bölümü köylerde bir kısmı ise şehirlerde yaşayan halktan oluşmakla birlikte konargöçer hayat sürdüren bir kesim de mevcut olmuştur.

⁴²Sahillioğlu, “Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler”, 218-219.

⁴³ Fendoğlu, *Türk Anayasa Hukuku Tarihi*, 410.

⁴⁴ Sevdâ Kalender, “Şer’iyye Sicillerine Göre Ankara’da Kölelik Müessesesi (1724-1751)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaşî Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 35.

⁴⁵ Tahiroğlu, “Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik”, 653.

⁴⁶ Fendoğlu, *Türk Anayasa Hukuku Tarihi*, 400.

⁴⁷ Mehmet Ali Türkmenoğlu, “Osmanlı Klasik Döneminde Sipahi, Köylü ve Devlet”, *Seçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.53 (2021): 494.

Köylerdeki halkın ekseriyetle ziraat ve tarım ile uğraşmasının yanı sıra hayvancılık ile de uğraştığı da muhakkaktır. Köylü kesimi ile ilgili yapılan değerlendirmeler, büyük çoğunluğu oluşturan mülk sahibi köylüler ve kiracı pozisyonunda dirliklerde çalışanlar ile bunların dışında Avrupa'daki serflere benzetilen tutsak olarak getirilip yerleştirilen ortakçı kullar⁴⁸ şeklinde olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye gerçekleştirmiş olduğu fetihler neticesinde bu bölgelerin toprakları ve üzerinde oluşturulmak istenen iskân faaliyetleri bir politika şeklinde yol almıştır. Bu bölgelerde gerçekleştirilen fetih hareketlerinin sağlam temeller üzerinden etkisini devam ettirebilmek için demografik yapıda oluşturulması gereken adımlar Anadolu ve göçler ile ilgili ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. Fethedilen yerlere Osmanlı tebaasının yerleştirilip kültür akışının sağlanması ihtiyacı bir zorunluluk oluşturmıştır. Fethedilen yerlerde yaşayan halkında gerek güvenlik açısından gerekse tebaa ile entegrasyonu açısından bulundukları yerlerin dışından alınıp Anadolu'ya yerleştirilmesi zaruri hale gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde Mora, Sırbistan ve Arnavutluk'tan getirilen esirler İstanbul etrafına yerleştirilmiştir.⁴⁹ Ermeni, Rum Ortodoks ve Yahudi cemaatlerinin dini liderlerini resmen tanıyan Fatih Sultan Mehmed, İstanbul şehrini daha global bir metropole dönüştürmek istemiştir. Bu dönemde ticari zenginliğe sahip yahudilerin Avrupa'dan Osmanlı topraklarına göç etmeleri teşvik edilmiş, İstanbul'a yerleştirilmeleri sağlanmıştır. İstanbul'un kent nüfusunda önemli bir oran oluşturmuşlardır. Şehrin ve merkezin ihtiyaçlarının karşılanmasında ve yiyeceğinin üretiminde Sırbistan ve Mora'ya yapılan seferlerde alınan otuz bin kadar esir köylü⁵⁰, İstanbul civarında bulunan köylere yerleştirilmişlerdir. İkamet ettikleri yeri kabullenmelerinde

⁴⁸ Çiğdem Kavak Çeken, “3 No'lu İstanbul Ahkam Defterinde Yer Alan Tarımsal İhtilafların Değerlendirilmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, S.59 (2016): 1375.

⁴⁹ Feridun Emecen, “XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu'da Sirem Sürgünleri”, *Osmanlı Araştırmaları X*. (İstanbul: 1990), 161. www.isam.org.tr.

⁵⁰ M. Asım Yediyıldız, *Bursalı Şair Ahmet Paşa Dönemi*, “Ahmed Paşa Döneminin Siyasi ve Sosyal Tarihi”, 1bs. (Bursa: Bursa Büyükşehir Yayınları, 2010), 19.

kendilerine genel politikaların dışında bir başka uygulama ile ortakçı kul pozisyonu oluşturulmuştur.⁵¹

Devletin ve askeriye'nin gereksinimlerinin karşılanması dışında,⁵² Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul'un civarında bulunan boş köylerin canlandırılması için yüze yakın köye savaş esirleri ortakçı olarak yerleştirilmiş,⁵³ fethedilen şehirlerin tüccar, sanatkâr ve varlıklı olanların bir bölümünü de İstanbul'a mecburi olarak yönlendirmiştir. Savaş esirleri içerisinde bulunan çiftçiler, sultanın kulları olarak algılanabilecek has kul nitelendirmesiyle İstanbul'un gıda temininde istihdam edilip şehrin çevresindeki köy ve kasabalara yerleştirilmiştir.⁵⁴ Sırp, Bulgar ve Macar bölgelerinden getirilen bu insanlar, İstanbul, Trakya ve Batı Anadolu'daki çiftliklere yerleştirilen çoğunlukla hristiyan olan kimselerdir.⁵⁵ Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul civarından getirdiği, dönemin kanunnamelerinde kendilerinden ortakçı kul olarak söz edilen bu grup, kanunnamelere göre aileleri ile birlikte belirlenen bölgelerde istihdam edilen ve hukuki açıdan batıdaki serfler ile benzerlik gösteren farklı bir çiftçi grubunu teşkil etmişlerdir.⁵⁶ Bu kulların, ortaklık anlayışı üzerinden 16. yüzyıldan itibaren reaya ile bütünleştirildikleri⁵⁷ ve daha sonra

⁵¹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, 147. Bagatur "Osmanlı'da Kölelik", 24.

⁵² Mehmet Ali Türkmenoğlu, "Osmanlı Taşrasında Zirai Üretim: Osmanlı Spahisi ve Köylüsü", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 (2021): 735.

⁵³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, 117.

⁵⁴ Halil İnalçık, Fahri Unan, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.3 (1988): 217.

⁵⁵ Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik", 661.

⁵⁶ Oya Sencer, "Türkiye'nin Toprak Sorunlarına Tarihsel Açıdan Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C.17-18 (1962): 146; Özlem B. Öztaşkın, "Osmanlı Reayası İle Avrupa Serfinin Karşılaştırılması", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 16 (2007): 255.

⁵⁷ Osman Cengiz, "Osmanlı Şehri Üzerine: Medine ve Burgh'un Ontolojisi" *Troia'dan Çanakkale'ye İnsanın, İnancın ve Mekânın İnşası: Değerler ve Şehir Uluslararası kongresi*, (Çanakkale, 2018): 221-246. s. 241-242; Tuba Meryem Yıldız, "XIX. Yüzyılda İstanos

kanunnamelerde bu sistemin kaldırıldığı görülmüştür.⁵⁸ Ortakçı kulların, bu yüzyıldan itibaren toplum ile kaynaşmaları Osmanlı Devleti'nin yönetim stratejisinin, toplum yapısının gelişen ve değişen siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal değişimler karşısında süreç içerisinde bu gruplara gösterdiği yaklaşımın bir sonucu olmuştur.

Reaya büyük bir bölümü has⁵⁹ ve timar⁶⁰ topraklarına bağlı olan çiftçilerden meydana gelip, Osmanlı devletinin geliştirmiş olduğu üretim modelinin temel üretici katmanını oluşturmuştur. Reayanın toprağa bağlı olarak oluşturulan ilişkisi bu katmanın temeldeki yerini ve önemini sağlamlaştırmıştır. Dönemlerine göre ortakçı kullar gibi benzeri grupların üretim sistemi içerisinde yer almaları bir müddet sonra reaya ile olan entegrasyonları sonucuna ulaşmıştır. Ortakçı kullar farklı bir grup oluşturup, daha çok padişahın ve yönetici sınıfın mülklerinde, vakıflarında çalışan savaş esiri tarım işçileri olmuşlardır. Yönetici kesimin mülklerinin çoğu bu şekilde işletilmiştir. Tarımsal faaliyetlerle ve pirinç ekimi⁶¹ işlerinde ortakçı kullardan yararlanılıp ordunun ve sarayın ihtiyaçları karşılanmıştır. Ayrıca bir yönüyle zirai çiftlik işlevine sahip olan zaviyelerde örneğin, Aydın Umur Paşa türbesi vakfında, Bursa'da Karış Dağı bölgesindeki Şeyh Akbıyık tarafından idare edilmiş olan zaviyede, ortakçı kulların bulunduğu bilgisi mevcut iken, bu kulların hür reaya ile kaynaşmış olmaları nüfuz ve mevki kazanımları ile birlikte zaviyelerde şeyh ve derviş ünvanlarına ulaştıkları da

Özelinde Güneybatı Anadolu'da Tarım İşçiliği ve Ortaklık", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, S.35 (2021): 301.

⁵⁸ İlker Yiğit, Ziya Çağrı Yazgan, "Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılda Ortakçılık: Beşkonak Nahiyesi Örneği", *Zeitschrift für die Welt Türken*, C.3 (2019): 296.

⁵⁹ "Hâs", Osmanlılarda padişah, hanedan üyeleri, üst düzey devlet görevlilerine mahsus olan mülk, arazi, dirlik ve yıllık gelirler için tanımlanan bir terimdir. Cengiz Orhonlu, Nejat Göyünç, "Has", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/268-270.

⁶⁰ "Timar" Osmanlılarda devlete ait topraklar için askeri ve idari sebeplerle oluşturulan sistemin adıdır. Halil İnalcık, "Timar", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/168-173.

⁶¹ Kenan Ziya Taş, "Osmanlı Çeltik Üretim Sahası Olarak Konrapa ya da Osmanlı Sarayının Nadidesi Konuralp Pirinci", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.44 (2020): 1258.

olmuştur.⁶² Osmanlı Devleti'nin kuruluşu döneminde Bizans üzerine yapılan fetihlerde ele geçirilen esirlerini kullanmaması, devletin bakış açısının bu yönde bir planlama yapma gereği duymaması üzerine olmuştur. İlerleyen zaman içerisinde genişleyen coğrafi yapı ve zirai üretimin devamlılığının korunması gereği büyük arazilerde, has alanlarında ve özellikle İstanbul ve Bursa gibi şehirlerde savaş esirlerinin istihdam edilip değerlendirilmesi gündeme alınmış ve uygulamaya geçilmiştir. İstanbul ve civarında bulunan yerlerin iskan çalışmalarında savaş esirleri aileleri ile birlikte bu alanlarda çiftçilik yapmışlardır.⁶³ Osmanlı Devleti'nde esir emeğinin toprak işçiliğindeki payının ne olduğu, esirlerin hangi koşullarda çalıştırıldıkları ve bulundukları zirai işletmelerin ekonomilerine nasıl bir katkı sundukları önemli olmakla birlikte, çiftçilerin hukuki statüsünün belirlenmesi ve toprak ile uğraşan kesimlerin nasıl bir organizasyon ile zirai üretim hayatının içinde bulundukları da önemli olmuştur. Esir işgücünün iktisadi yapı içerisinde etken bir unsur olarak kabul görüldüğü anlayışı üzerinden hareketle Osmanlı Devleti'nde “ortakçı kul” ve “dokumacı köle” grupları önemli bileşenler olmuştur.⁶⁴ Bu alanda kulluklar ve ortakçı kullar, zirai üretim ve emek bağlamında ortaya çıkmışlardır. Osmanlı'daki sosyal sınıfların toprak işçiliği ile ortaya çıkan ilişkilerinde önemli bir alan oluşturmuşlardır. Ortakçı kullar ile ilgili bilgiler, bazı dönemlerde hazırlanmış olan büyük arazi ve nüfus tahrirlerinin sonuçlarını gösteren hakana mahsus defterlerde yer almıştır.⁶⁵

Ayrıca kaynaklarda Fatih Sultan Mehmet'in fethettiği yerlerdeki insanların bir bölümünü İstanbul civarına yerleştirilmesi, Biga çevresinde ve bazı büyük vakıflardaki arazilerde ortakçı kulların bulunduğu bilgisi, eski bir usulün olduğunu

⁶² Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *İnsan ve İnsan Dergisi*, C.2, S.5 (2015): 36.

⁶³ Rahmi Deniz Özbay, “Osmanlı imparatorluğu'nda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.17 (2009): 156.

⁶⁴ Özbay, “Osmanlı imparatorluğu'nda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi”, 154.

⁶⁵ Ömer Lütfi Barkan, “XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.1, S.1 (1939): 31.

göstermektedir. Burada önemli bir husus ortaya çıkmıştır. Bu da fethedilen yerlere sistemli bir şekilde yerleştirilen muhacirler ile fethedilen yerlerden anavatana yerleştirilen esirler arasındaki farklılıktır. Muhacir olarak yerleştirilenler daha çok imtiyazlı bir zümreyi teşkil etmişlerdir. Esir olanlar ise kul statüsü içerisinde olma durumlarını devam ettirmişlerdir. Bu açıdan kul, sürgün ve reaya arasında çeşitli farklar vardır. Muhacir sürgünler ve esir sürgünler arasındaki farklar ise imtiyazlı zümre ve kul statüsü ile ilgili bir durum oluşturmuştur. 904 tarihli Haslar defterinde ortakçı kullar kategorisinden ayrı yazılmış olan sürgünler aynı zamanda reayanın içerisine dahil edilmemişlerdir.⁶⁶ Sürgünler, reaya dışında bir zümre olarak ortakçı kullarda olduğu gibi kadın ve çocuklar ile kayıt altına alınmışlardır. Kayıt altına alınma usulü aynı zamanda kaçmalarını önlemek için alınmış bir tedbir olmuştur. Çünkü sürgün ile ortakçı kul arasındaki ayrılıklar, sürgün ile reaya arasındaki farklılıklardan daha çoktur. Bu sebeple ortakçı kullar, kul olmanın sorumluluklarından ayrı durmak için kul olmaktan ziyade sürgün olma vasfını savunmaya çalışmışlardır. Fakat bu durumlarını ispat etmek önemli bir aşama olmuştur.

İstanbul'un iskân çalışmaları için getirilen sürgünler içerisinde savaş esirleri⁶⁷ ve köylüler de bulunmuştur. Oluşturulan kulluklar, fethedilen kalelerin sınırları içerisinde bulunan esir hristiyanlardan oluşturulmuştur. Bu durum iskân faaliyetlerinin, savaş esirleri için gerekli olan üretim unsurlarının temin edilmesiyle gerçekleştiğini göstermiştir.

⁶⁶ A.g.e., 37.

⁶⁷ Halil İnalçık *Devleti Aliyye Osmanlı Devleti Üzerine Araştırmalar I*, 39 bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 79.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTAKÇI KULLARIN HUKUKİ DURUMLARI

Osmanlı Devleti'nde esirlere yönelik yapılan muamelelerin temelini İslam hukuku kuralları oluşturmuştur.⁶⁸ Fıkıh alanındaki çalışmaları ile devletin bu alanda teşkilatlanmasına katkı sağlayan ve Fatih Sultan Mehmed'in "*Zamanın Ebu Hanife'si*" dediği⁶⁹ Molla Hüsrev'in, İstanbul kadılığı ve İstanbul müftülüğü görevlerinde bu döneme ait köle serbestiyeti ve "vela"⁷⁰ konularındaki bakış açısı önemli olmuştur. Molla Hüsrev'in 1479 yılında yapmış olduğu hukuki bir çalışmanın, 1498 tarihli kanun içerisinde ortakçı kulları konu edinerek yer aldığı görülmüştür.⁷¹ İslam hukuk kurallarına göre Osmanlı Devleti'nde ortakçı kullar, kul statüsünde değerlendirilip, kişisel haklar noktasında yeterli vasıflara sahip görülmemişlerdir.⁷² İslam hukukunda karşılığı olan anlamda köle olan esirler, serbest bırakılmaları sahipleri ile olan ilişkilerinin kriterini oluşturmuştur. Hukuki ve iktisadi açıdan toprak işletmecileri ile aralarında bir bağ olan bu kesim devletin oluşturmaya çalıştığı sosyal düzende esirlik ve reaya arasında bir halka oluşturmuşlardır. Ortakçı kullar bulundukları ve hizmet ettikleri zirai işletmelere aittirler ve esirlik statüleri devam ettiği sürece tam bir özne olma ve olmama hali içerisinde yaşantılarına devam etmişlerdir.

Osmanlı'da devlet bazında yapılan hukuki düzenlemeleri içeren geniş alanları kapsayan kanunnameler olabileceği gibi, belirli bir konu ile ilgili veya kapsamı

⁶⁸ Ahmet Yiğit, "XVI. Yüzyıl Edirne'sinde Köle ve Cariyeler", *Asia Minor Studies: International Journal of Social Sciences*, C.3, S. 5 (2015): 159.

⁶⁹ Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/252-254.

⁷⁰ "Vela", âzad olmaktan veya muvâlât sözleşmesinden doğan hükmi akrabalık bağı anlamına gelmektedir. Bkz. Şükrü Özen, "Vela", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/ 11-15.

⁷¹ Hasan Özer, "Molla Hüsrev'in er-Risâle fi'l-Velâ' sı, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.24 (2010): 174.

⁷² Cumhur Aslan, "Osmanlı'da Mülkiyet Tartışmaları", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 C.2, S.28-29 (2002): 251.

daraltılmış içtimai bir grubu ilgilendiren kanunnameler de hazırlanmıştır.⁷³ Bu kanunnamelerin tek bir kesim üzerine geliştirilmiş olanları bahsi edilen grupların toplumsal yaşantı içerisindeki işlevsellikleri ile ilgili olmuştur. ⁷⁴ Devlet sınırları içerisinde yerleşik olarak istihdam edilen ortakçı kullar⁷⁵ ile ilgili bilgilere, dönemlerinin tahrir kayıtları ve Osmanlı kanunnameleri üzerinden ulaşılmaktadır. Kanunnamelerde özellikle bu grubu mevzu edinen kanunlara yer verilmiştir.⁷⁶ Bu alanda Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) döneminde üç kanunname, II. Bâyezid (1481-1512) döneminde ise iki kanunname hazırlanmıştır⁷⁷ . Bu sebeple İstanbul ve Marmara bölgesinde bulunan haslar için düzenlenen İstanbul ve Marmara Haslarına ait kanunnameler önemlidir. Bu bağlamda;

Fatih Sultan Mehmed Dönemi Kanunnameleri içerisinde:

1. İstanbul Hasları Kanunnamesi, (I), Paris, 39, Vrk. 89/a-90/a Beratı Sureti'nde bulunan 10 maddeden ibarettir ve 1454-1458 yılları arasında tanzim edilmiştir.⁷⁸
2. İstanbul Hasları Kanunnamesi, (II), Paris, 39, Vrk. 88/b-95/a'da bulunan 19 maddeden müteşekkil olup, 6 nüshası mevcuttur.⁷⁹

⁷³ Halil İnalçık, “Kanunname”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/333-337.

⁷⁴ Hasan Ellek, “Osmanlı'da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.6 (2014): 126.

⁷⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlı Döneminde Ana Hatlarıyla Kırım Hanlığı”, *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri Bildiriler*, (1995): 76; İnalçık, “Kanunname”, 24/333-337.

⁷⁶ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 33. Turan Gökçe, “Osmanlı Kanunnameleri ve Bir Kanunname Sureti Hakkında”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.5 (1990): 211; Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayırımı”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.8, S.2 (2004): 6.

⁷⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap (İstanbul: FEY Vakfı Yayınları, 1990), 458.

⁷⁸ A.g.e., 460.

⁷⁹ A.g.e., 462.

3. Kanunname-i Havass-ı İstanbul Haslar Kanunu, (III), Topkapı, R. 1935, Vrk. 142-144’de bulunan nüsha olup 23 maddeden oluşmuştur. Bu kanunname, II. Beyazid döneminde “kanun-u kadîm” olarak Havâss-ı Konstantîniye kanununda adı geçen kanunname olmakla birlikte Haslar Kanunu’nun Osmanlı arşivilerindeki temeli olup, 884 tarihinde şeyhülislam tarafından yazılmıştır.⁸⁰

II. Bâyezid Dönemi Kanunnameleri içerisinde:

1. 904/1498 (1499) Tarihli Kanunname-i Havass-ı Konstantîniyye: Bu kanunname padişaha ait hasları düzenleyen en kapsamlı ve en uzun süre yürürlükte olan kanunnamedir. 53 maddeden oluşmaktadır. İki nüshası bulunmaktadır. Orijinal nüshası Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmaları, no. 0.77, vrk. 1 numaralı tapu tahrir defterinde bulunmaktadır.⁸¹ Bu kanunname İstanbul Haslar Kazası çevresindeki köylerde bulunan ortakçı kullar ve ortakçıları kapsamıştır.⁸²
2. II. İstanbul Hasları Kanunnamesi. 29 maddeden oluşmuştur: Geliri, II. Bâyezid tarafından yaptırılan imarete ayrılan haslara ait bir kanunname olup, Paris, 85, vrk. 286/a- 288/a içerisinde bulunan bir kanunnamedir. Bu kanunnamede azad edilmiş kullardan ortakçı olarak bahsedilmektedir. Kanunnamedeki "azad kâfirler" ifadesi, hassa çiftliklerinde bulunan ortakçıların büyük bir kısmını ve padişah tarafından azad edilen esir gayr-i müslimleri ifade etmektedir.⁸³

Tahrir kayıtlarında “ortakçı” adı altında “has kulu” terimi ile kayıt altına alınmışlardır.⁸⁴ Muallim Cevdet Yazmaları arasında bulunan (no.77) 904 tarihli Tahrir defteri, H. 904 (M.1499) yılında Tahrir Emîni Osman Çelebi ve Kâtip Mehmed b.

⁸⁰Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 469.

⁸¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2. Kitap, (İstanbul: FEY Vakfı Yayınları, 1990), 305.

⁸² Fendoğlu, Türk Anayasa Hukuku Tarihi, 418.

⁸³ Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 330.

⁸⁴ Halime Doğru, “XVI-XVII. Yüzyıllarda Şer’iye Sicilleri ve Kanunnamelere Göre Nişanlanma- Evlenme ve Boşanma”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1 (1999): 49.

Hızır'ın konu ile ilgili olan çalışmalarının sonuçlarını ihtiva etmiştir. Bu defterin başında bulunan Haslar Kanunu, ortakçı kulların hukuki statüleri ile ilgili bilgilere yer vermiştir. Bu durum da Osmanlı kanunnamelerinde sıkça rastlanmayan bir usulü ortaya koymuştur. Defterde bulunan bazı kayıtlar, bu defterin kaynağının Fatih Sultan Mehmed döneminde H.884 (M.1480) tarihinde şeyhülislâm tarafından kaleme alınan önceki yıllara ait bir kayıt olması fikri ile ilişkilendirilmiştir. Bu kayıtlar ortakçı kulların istihdamı ile ilgili tarihinin belirlenmesi açısından önemlidir.⁸⁵

Ortakçı kullar, mevcut toprak köylüsünden farklı bir hukuki muameleye tabi oldukları için kendileri ile ilgili olan kayıtlarda kullanılan nitelendirmeler de farklı olmuştur.⁸⁶ Tahrir kayıtlarında kendilerinden “ortakçı kul”, yerleştirildikleri bölgelerden de “kulluk” olarak söz edilmiştir.⁸⁷ Ayrıca Osmanlı köylüsü ile ilgili olan resmi kayıtların dışında ortakçı kullar ile ilgili bazı yönler belirlenmiş, özel işaret ve tabirler kullanılmıştır. Müslim ve gayr müslim köylünün vergi mükellefi olan erkek kişilerinin kayıtlarında, bu kesimin elinde bulunan tohumun ölçüsü, hububatın harman ve biçilme zamanı, çiftliklerde mahsulün olması gereken miktarı gibi konularla birlikte,⁸⁸ kadınları, çocukları, yaşları ve bağlı oldukları çiftlikler kayıt altına alınmıştır.⁸⁹

⁸⁵ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 35-36; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 88.

⁸⁶ Burhan Oğuz, “Osmanlı Toprak Hukuku,” Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, 1988. <http://burhanoguz.com/>.

⁸⁷ Fatih Güldal ve Ahmet Uçar, *Esenlerin Tarihi*, (İstanbul: Esenler Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 36.

⁸⁸ Mehtap Özdeğer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Üretimine Devletin Himaye Edici Müdahalesi (16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 51, S. 1 (2001): 31.

⁸⁹ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 34.

Osmanlı Devleti'nde ortakçı kullar'a has olan bu yapı kendi içinde sınırları olan bir nitelik göstermiş ve benzerlik taşıyan model ile karşılaşılmamıştır.⁹⁰

Osmanlı Devleti'nde mülkiyeti devlete ait olan dağıtımı yine devlet gözetiminde olan yayla, tarla, koru, çayır gibi mirî arazilerin,⁹¹ tasarruf şeklinin tespiti “ülü'l-emr”e⁹² bırakılmış ve fetih zaferleriyle devletin bünyesine katılan arazilerin üst düzey yöneticilere bırakılan has⁹³ bölümlerinin önemli olanları daha çok İstanbul ve Marmara bölgesi çevresinde yer almıştır. Bu bölgelerde bulunan has arazileri, yerleşik nüfusu olmayan kullanım hakkı yerli halka bırakılmaktan ziyade ortak anlayışıyla özel has kanunnameleri kapsamında değerlendirilmiştir.⁹⁴ Savaş esiri olup köle statüsünde devlete veya müslüman kimselere verilen ortakçı kullar ve II. Bâyezid döneminde çiftçilik işlerinin erbabı olan halktan kimseler olan ortakçılar ile ilgili olarak kanunnamelerden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Osmanlı Devleti'ndeki toplumsal ve kanuni rolleri ile ilgili bir kanaate ulaşılabilmektedir. Hukuki ve mali açıdan muhaplarına bağlı ve esir ile özgür köylü⁹⁵ arasında sosyal bir topluluk olan ortakçı kullara, resmi olarak serbest oluncaya kadar İslam fıkhnının esas aldığı

⁹⁰ Yakup Akkuş “XIV. ve XV. Asırlarda Osmanlı ve Avrupa Ekonomileri: Bir Mukayese Denemesi”, Sosyoloji Konferansları, S.40 (2009): 61.

⁹¹ Mustafa Hatipler, “Osmanlı Toprak Rejimi ve Tarihsel Süreç İçinde Kooperatifçiliğimiz” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010), 45.

⁹² “Ülü'l emr” kavramı “emir sahipleri” anlamına gelmektedir. İslam toplumunda üst düzey yönetici ve toplumsal yapı içerisinde otorite sahibi kimseleri kapsayan bir kavramdır. Talip Türcan, “Ülü'l-Emr”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/295-297.

⁹³ Ali Açıkel ve Yılmaz Kılıç, “1 ve 11 numaralı Sivas Ahkam Defterlerindeki Padişah Hasları ile İlgili Şikâyet Hükümlerinin Mukayesesi”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. C. 6, S. 2 (2020): 619.

⁹⁴ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 458.

⁹⁵ Sadettin Eğri, “Mahidevran (Gülbahar) Sultan ve Itıknamesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.30 (2016): 47.

“rıkkıyet”⁹⁶ kuralları uygulanmıştır.⁹⁷ Bu süreç içerisinde İslam hukukunun kölelik ile ilgili hükümleri tatbik edilmiştir.

Savaş esirlerinin belirlenmiş politikalar doğrultusunda toprağa yerleştirilip bir çiftçi grubu oluşturulması, toprak sisteminde iskân ve istihdam ile birlikte bir yön belirlenerek takip edilmiştir. 14. ve 15.yüzyıllarda maddi açıdan yüksek bir gelir düzeyine sahip olanlar, esir pazarlarından satın aldıkları köle olan kimseleri kendi çiftliklerinde çalıştırıp, çiftlik işletmelerinin ana unsurları olarak çiftliğin devri veya satılması durumlarında birlikte değerlendirmişlerdir. Sultan ve komutanların bünyesinde olan savaş esirlerinin aileleri ile birlikte bağlı oldukları topraklarda köyler kurularak yerleştirildikleri de görülmüştür. Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul civarında kurulan köylerin işletim sistemleri ile ilgili bilgileri içeren tahrir ve muhasebe kayıtları bulunmaktadır. Kulluk adı verilen bu köylerde hangi ülke esirlerinin bulunduğu, kulların, eşlerinin, çocuklarının isim ve yaşları ayrıca ellerinde bulunan tohum ve toprak miktarı da 904 tarihli defterde kayıt altına alınmıştır. Yine bu defterin başında bulunan ortakçı kulların uymaları gereken kurallar da bir kanunname ile izah edilmiştir.

⁹⁶ “Rıkkıyet” kelimesi İslam hukukunda kölelik müessesesini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, 38.

⁹⁷ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 33.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORTAKÇI KULLARA TANINAN İMKÂNLAR VE İSTİHDAM KOŞULLARI

4.1. Kullukların Oluşumu ve Ortakçı Kul Demografisi

14. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde esirlik alanı yoğun bir şekilde işletilmemiş, 15. yüzyılın başından itibaren esirler ile ilgili politikalarda değişimler ortaya çıkmıştır. Ortakçı kullar, Osmanlı Devleti'nin bu bağlamda oluşturmaya çalıştığı toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi açısından önemli bir örnek olmuşlardır. Fetihlerle ele geçirilen yerlerde bulunan halkın büyük bir bölümü, İslam devleti'nin himaye ve tâbiyetinde olan hristiyan kesim anlamında olan “*ehl-i zimmet*” halk olarak bulundukları yerlerde kalmışlardır.⁹⁸ Daha sonraki süreçlerde ise savaşlarda ele geçirilen yerlerdeki nüfusun bir bölümü üst düzey yönetici kesimin kullanımında olan özel statüye sahip olan topraklarda istihdam edilmişlerdir.⁹⁹ Tanınan olanaklar doğrultusunda donanımlı çiftliklerde görevlendirilen çalışan olmanın dışında daha sınırlı ölçekteki çiftliklerde faaliyette bulunmalarına imkan tanınıp, merkezi yönetimin gözetiminde olan ana üretim unsurlarından faydalanmışlardır.¹⁰⁰ Osmanlı hanedanının ve vezirlerin sahiplendikleri ortakçı kullar,¹⁰¹ timar sistemi dışında tutulup hassa

⁹⁸ Hüdayi M. Şentürk, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskan Siyaseti ve Neticeleri”, *Belleten Türk Tarih Kurumu*, C. 57, S. 218 (1993): 106.

⁹⁹ Canay Şahin, “Osmanlı İmparatorluğunda Ortakçılığın Karşılaştırmalı Çalışması” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 6.

¹⁰⁰ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 32-33.

¹⁰¹ Türkkaya Ataöv, “Sultan Birinci Selim'in Kanunnamesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.24, S.4 (1968): 130.

çiftliklerinde, özel mülklerde ve mukataalarda istihdam edilmişlerdir.¹⁰² Savaşlar yoluyla ele geçirilen esirleri köle olarak kullanmaktan ziyade Osmanlı toprakları üzerinde imkanlar verilerek istihdam etmeye çalışmak, stratejik açıdan önemli bir politika olmuştur. Savaş esirlerine sadece ortakçı kullar olarak değil, sipahi timarlarındaki hassa çiftliklerinde sultana ait sığır ve koyunların yetiştirildiği yerlerde “koyun kafirleri, sığircı kullar” olarak ve beytülmal bağlarında “bağban kafirler” adı altında kendilerine imkân tanınmıştır.¹⁰³

Hassa çiftliklerine ait olan küçük ve büyükbaş hayvanların bakımının yapıldığı alanlarda ve bağlarda konumlandırılmışlar, fakat vakıflarda bulunanlar kendileri için uygun görülen, iş gücü ve maddi özveri gerektiren bağcılık alanlarında bulunmayı uygun görmemişlerdir. Bu kapsamdaki özgürlüklere sahip olmaları, kulları, bağlı olma durumlarının dışına çıkarmış ve 16. yüzyıldan itibaren de ziraat işçiliğinde mühim bir unsur olmuşlardır. Süreç içerisinde fetihlerin yayılmasıyla haslarda, vakıfların büyük arazilerinde toprak üretimin devamlılığı kapsamında kendilerinden yararlanan ortakçı kullar esir emeği içerisinde önemli bir yer tutmuşlardır. Ayrıca hassa çiftliklerinin, haslar ve büyük vakıf arazilerinde büyük bir alan kapsamı, verimli vadilerdeki geniş alanları ve çeltik tarlalarını içerisine alan bir genişlikte olması zirai üretimi destek ve uzmanlık isteyen bir kol haline dönüştürmüş ve ortaklığın da önemini ortaya koymuştur. Bu yerlere konumlandırılan ortakçı kullar padişah haslarında ya da vakıf ve mülk arazilerinde sahiplerinin¹⁰⁴ kendileri için sağladığı imkanlarla o bölge için zaruri olan tarım ürünleri çeşitliliğinin yetiştirildiği “kulluk” köylerine yerleştirilmişlerdir. Ortakçı kulların kulluklarda yoğunlukla bulunmaları bu açıdan önemli olmuştur. Kulluklar, mülk ve vakıf sahipleri ile padişah haslarındaki topraklar üzerinde oluşturulmuş ve tarım ürünleri yetiştirerek üretime katılmak durumunda

¹⁰² Murat Çiftçi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimenkullerin Bölgesel Eşitsizliğinde Müslim-Gayrimüslim Ayrışması: 1833 Kıbrıs Örneği”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.37 (2018): 501.

¹⁰³ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 459.

¹⁰⁴ Sadık Müfid Bilge, “Osmanlı Klasik Çağı’nda (1300-1600) Tarımın Vergilendirilmesi ve Vergileme İlkeleri Bakımından İncelenmesi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 100.

oldukları için ortaya çıkmışlardır.¹⁰⁵ Kullukların daha çok İstanbul Haslar kazası'nda çiftçilikle uğraşan, Bursa ve Biga çevresinde çobanlık, çiftçilik ve bağcılık işleri ile uğraşan, Anadolu ve Rumeli'deki vezir vakıflarında bulunan ortakçı kullar ile Edirne ve Konya'da ortakçı kul oldukları çok net olmayan ortakçı olan köylülerden oluştuğu tespit edilmiştir.¹⁰⁶

16. yüzyıl başlarında gelirlerinin bir bölümü II. Bâyezid Camii'ne bırakılan İstanbul Haslar kazası, çalışma konusu olan ortakçı kulların yerleştirildiği köyler olan kulluklar hakkında önemli bilgilerin izini taşımakla birlikte 15. yüzyıl kulluklarını analiz etmek için önemli bir bölge olmuştur.¹⁰⁷ Bu kazada bulunan 164 köyün 110'unda ziraat ile uğraşan kesimin büyük bir bölümü bu alandaki topraklarda bulunan esirler ile bu esirlerin soy devamlılıklarından oluşan kul vasfına sahip olan insanlardan oluşmuştur. 1498'de kayıtlı 423'ü bekar (bu bekar kulların mukataya bağlanmış olanların sayısı 134, mukataaya bağlanmamış olanların sayısı 289'dur¹⁰⁸), 1.442'si evli, 148'i evli fakat ayrı bir statüde olan (ortakçı yeri olmadığı için başka alanda çalışmak durumunda olup "bedel-i enbazi" adı verilen ortakçılık bedelini veren 109 kul ile cariyelerle evlenen ve "bedel-i hizmet-i cariyeye" ödeyen 39 hür olan kişiden oluşan grup¹⁰⁹) toplam 2.013 ortakçı kul tespit edilmiştir.¹¹⁰ Bununla birlikte 1498 yılındaki kayıtlarda ortakçı kul pozisyonunda olanların sayısının 1530 tarihindeki kayıtlarda kul olarak tespit edilemediği görülmüştür.¹¹¹ Gerçek sayılarını belirlemede kaynak olarak bazı

¹⁰⁵ Özbay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi", 156-157.

¹⁰⁶ Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", 32

¹⁰⁷ Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", 32.

¹⁰⁸ Fendoğlu, *Türk Anayasa Hukuku Tarihi*, 416.

¹⁰⁹ A.g.e., 416.

¹¹⁰ Mehmet Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetihden XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.3 (2015): 476.

¹¹¹ Fendoğlu, *Türk Anayasa Hukuku Tarihi*, 416.

dönemlerde yapılmış olan arazi ve nüfus tahrirlerinin kayıtlı olduğu defterler önemli olmuştur.¹¹²

Zamanla azalarak 16. yüzyılın ortalarından itibaren reaya ile bütünleşen ortakçı kulların, 1498’de Rumeli Paşa Livası’nda vergi mükellefi olup sayıları 258.185 olan erkek grubunun 6.021’ni oluşturması, nüfus geneline olan oranlarının %2 olduğunu göstermiştir. Anadolu Eyaleti’nde vergi mükellefi olan 550.139 erkek nüfusu içinde ise sayıları 3.000’ni aşmamış ve bu oran’ın% 0.5’ini oluşturmuşlardır.¹¹³ Ortakçı kullar gibi esir olan köylüler, toplumun %2 oranına tekabül etmekle birlikte, %98’i Osmanlı tebaasından olan halk üzerinden bir feodal yapı oluşmamıştır.¹¹⁴ İstanbul civarında kurulan köylere ortakçı kullar yerleştirilmiş, Bursa ve Biga etrafında bulunan ortakçı ve kesimci olarak isimlendirilen köyler de savaşımlardan sonra getirilen esirlerden oluşmuştur.¹¹⁵ Ortakçı kulların miras devirlerinin reayadan farklı olması, çalışma koşullarının çeşitli sınırlandırmalara tabi tutulması ve gündelik yaşam içerisinde oluşabilecek durumlarla ilgili olarak hukuki hususlarda bağlı bulundukları işletme sahiplerinin yönlendirmelerine tabi olmaları özne iktidarının eksikliğinin göstergesi olmuştur. Fıkhi dayanağı ile devlete ve müslümanlara bırakılan ortakçı kullar, “*beğlik tohumu*” olarak belirlenen hazinenin kendilerine sağladığı ilk ölçü tohumu, üretim araçları ile değerlendirip, hizmetini görüp, sağladıkları mahsulden ise bir sonraki ekim için gerekli olan tohum ölçüsünü çıkarıp, kalan kısmını devlet ile eşit paylaşmışlardır. Bu çalışma modeli ile esir pozisyonunda olan ortakçı kulların özgür olabilmeleri sağlanmış ve maddi kazançlarını hazine ile paylaşmalarına olanak sağlanmıştır.¹¹⁶

¹¹² Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 31.

¹¹³ Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayırımı”, 5-6.

¹¹⁴ Şahin Ceylanlı, “Osmanlı Toprak Düzeni Üzerine Bazı Düşünceler,” Sosyoloji Konferansları, S.23 (1991): 155.

¹¹⁵ Ömer L. Barkan “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.12, S.1-4 (1951-1952): 63.

¹¹⁶ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 459.

Tursun Bey ve tarihçi Kritovulos'a göre İstanbul ve çevresine Moralı, Macar, Bulgar ve Sırp savaş esirleri olan ortakçı kullar yerleştirilmişlerdir.¹¹⁷ Bazı bilgiler de bu yönde olup Midilli, Kefe, Akkirman gibi yerlerden de fetih sonrası ortakçı kullar getirilmişlerdir.¹¹⁸ Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul ve etrafının düzenlenmesi ile ilgili yaptığı çalışmalar ile ilgili olarak buralarda toprağa yerleştirilerek istihdam etmeye çalıştığı savaş esirlerinin, sürgün kullarının durumlarındaki gelişmelere tanıklık etmiş olan bazı tarihçilerin verdiği bilgiler şöyle olmuştur. Tahrir işleriyle meşgul olmuş olan Tursun Bey, *"Fatih, kılıçla fethettiği memâlik küffardan sebayayı üsârâ getirip etrafı İstanbul'a kondurup köyler ve mezâri vazetti. Şöyle ki, hâlî yer kalmayıp tamam mamur eyledi. Her vâdi-i gayrı zî-zer' hadâyıkı zâti behcet şeklin gösterdi"*. (Tarihi Ebûlîeth, Mehmet Arif Bey tab'ı; İstanbul 1330. sf. 67). İfadelerini kullanmıştır.¹¹⁹ İstanbul çevresine kurulan köyler ile ilgili bilgilere örnek teşkil etmiştir. Rum tarihçi Kritovulos, İstanbul'un civarındaki iskân faaliyetlerine şöyle yer vermiştir:

"Padişah hazretleri Sırp, Macar ve Bulgar huttalarından birçok ahaliyi İstanbul civarına naklettirerek buraların da imar ve iskânına sarfı himmet eyliyordu. Bu baptaki makasıdı seniye, evvelâ İstanbul civarı münbit ve mahsuldar tarlaları havi olduğundan, buralarının celbolunan nü... bu suretle ihtiyacı memleketin tehvini, saniyen mevakii mezkûre çöl halinde, gayrı meskûn olduğu cihetle seyrü seyahat edenlere bâisi emniyet olamadığından iskânı ahali suretile temdidini ve asayişin temini idi" (sf. 113).

"Sultan Mehmet Hazretleri İstanbul'un umuru idaresi ve sairesi ile iştigale başlayıp buraya naklettirdiği Moralılardan sahibi fen ve malûmat olanları şehir dahilinde tavin ve diğerlerini de memleketin civarındaki hali arazide iskan ettirerek buralarda parça parça köyler teşkil ettirdi. Ve ziraatle iştigal

¹¹⁷ Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", 38-39.

¹¹⁸ Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetihten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", 476.

¹¹⁹ Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", 38.

etmeleri için cümlesine hububat ve çift hayvanı i'ta eyledi...” (Karolidi tercümesi; İstanbul, 1328. Sf. 128).¹²⁰

Kaynaklarda Kritovulos’un bahsettiği İstanbul’a yönlendirilen Moralıların, Bulgarların ve Sırpların oluşturduğu köylerin ortakçı kullar olarak yerleştirildikleri çok net ifade edilmemiş olsa dahi başka kaynaklarda Sırbistan ve Mora için ortakçı kul olarak yerleştirildikleri anlaşılmıştır.

“Andan sonra Sultan Mehmet Laz eline vardı. Sivrice Hisarı ve Umul Hisarını fethedip vilâyetin yağma eyledi. Andan sonra çıkan esirleri hesabını Allah bilir, İstanbul dairesinde olan kâfirlerin ekseri andan çıkanlardır. Hicretin 858 yılında fetholundu” (Tevârîh-i âl-i Osman. Breslave, Glese basımı, 1922; sf. 111).

“... Niyeti gaza diyip Mora vilâyetine yürüyüp doğru Yeni şehre varıp... andan göçüp Bakre-o Hisarına varıp anı dahi fethedip kâfimi İslâmbul kırlarına sürdüler..” (Neşri tarihi; Veliyyüddin Efendi kütüphanesindeki nüsha, yp. 222).¹²¹

Midilli, Kefe, Menküb ve Akkerman’ın fethi ile ilgili tarihi bilgilerden, fethedilen yerlerdeki halkın nüfus ve emlak kayıtlarının padişaha sunulduğu, genç kız ve erkeklerin bir kısmının esir olarak padişahın himayesinde bulunan kimselere dağıtıldığı, bir bölümünün İstanbul’a gönderildiği ve kalan bölümünün de yerlerinde bırakılarak cizyeye bağlandığı belirlenmiştir. Barkan, İstanbul’a yönlendirilen bölümün ortakçı kullar olduğunu bildirmektedir. Esir sürgünleri İstanbul’un dışında bulunan bazı yerlerin imarı ve sosyal dokusunun düzenlenmesi gibi sebeplerle Anadolu’daki bazı yerler için de yapılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Neşri tarihinde Akkermanın fethine dair şu ifadeler bulunmaktadır:

“Kâfirler âciz olup kal'ayı teslim ettiler. Sancakı islâm dahi dikilüp neveti sultanî uruldu. Andan padişah buyurdu: eminler şehre girip Hisardan

¹²⁰ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 38-39.

¹²¹ A.g.e., 39.

çıkacak esirleri çıkardılar. Padişah bunların nicelerin illere bağışlayıp ve nicelerin dahi İslâmbula sürdüler. Ve bazını dahi Anadolu'da eski Bigaya gönderdi, mamur etmek için..” (yp. 259)¹²²

Kulluklar, bu anlayış ile meydana gelmiş ve kullukların üzerindeki kayıtlarda harpten getirilmiş olan ortakçılardan söz edilmiştir. Biga'da bulunan kulluklardan birinde tespit edilen kayıtlarda; “Zikrolan üç pare kariyelerin keferesi dâr-ül-harbdan emir ile sürülüp getirilmiş ortakçılardır...” şeklindedir. Rumeli'den Bursa civarına yönlendirilmiş olan Bulgar köylüleri ve Biga'da bulunan ortakçılar, toprak işleri ile meşgul olup, padişahın koyun, inek ve sığırlarına bakan İstanbul'daki ortakçı kullar gibi görevlendirilmişlerdir. Ayrıca Bursa'da bulunan padişah ve vüzerâ vakıflarında ortakçı kulların mevcut olmaları İstanbul sürgününden önce de sürgünlerin ve harp esiri olan ortakçı kulların bulunduğunu göstermektedir. Bu bilginin daha önce tarihçiler tarafından zikredilmemiş olması, önceki sürgünlerin kaydedilmediği ile ilişkilendirilebilir. Barkan, bu esirlerin reaya ile kısa zaman içerisinde bütünleşmelerinin göz önüne alınarak değerlendirildikleri takdirde sayılarının daha büyük ölçeklerde olabileceği düşüncesinden bahsetmektedir. Öteden beri gelen sürgün usullerinin Fatih Sultan Mehmet ile daha farklı bir boyuta ulaştığı düşünülebilir. Kullukların Osmanlı Devleti'nde hangi aşamalardan geçerek şekil aldıkları hususu elde bulunan arşiv kayıtlarının mevcudiyeti ile ilişkili olmuştur. Ortakçı kullar resmen serbest bırakılmadıkları sürece sahiplerine bağlı kalmak durumunda olan harp esirleri oldukları için İstanbul Haslar defterinde bu durumları ile ilgili açıkça belirtilen kayıtlara rastlanmaktadır. Çiftçi köylerinde her şahıs için bu yönleri belirtilip zamanla oluşabilecek karışıklıklardan doğacak hukuki durumları aydınlatmak için denetlenmişlerdir. Barkan, ortakçı kulları konu alan çalışmasında bu durum ile ilgili olarak İstanbul Haslar defterinden Akıntı Burnun'daki (Asomato) köyde meydana gelmiş olan bir ihtilafın kaydedilmesini örnek göstermiştir. Bu kayıta köy halkının ortakçı veya kul olmadıklarına dair itirazlarını dile getirmiştir. Söz konusu itiraz kendilerinin hür olmalarının netleştirilmesi üzerine olmuştur. Bunun gibi örneklerle

¹²² Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 40.

bazı köylerde de rastlanmıştır. Kayıtlarda, kulluklardaki kul ve cariyelerin, çocukları, eşyaları, çift ve tohumları ile devredilip, vakfedildiği görülmüştür. Barkan'ın çalışmasında köylerin kayıtları ile ilgili olarak bu husus örneklendirilmiştir.

4.2. Kanunnamelerle Ortakçı Kullara Tanınan İmkân ve İstihdam Koşulları

Osmanlı Devleti, miri arazilerin ağırlıkta olduğu bir sisteme sahip olmuştur. Miri arazilerin padişah, vezir ve bazı devlet adamlarına has arazileri şeklinde verildiği ve bunların arasında havass-ı hümayun¹²³ olarak adlandırılan İstanbul ve Marmara çevresinde bulunan padişahların şahsi mülkü olmayan padişah haslarının önemli olduğunu belirtmiştik. İstanbul, Edirne, Galata ve Marmara civarında bulunan işlenebilir havass-ı hümayun toprakları bu bölgelerde yerleşik durumda bulunan yerli halkın oranı az olduğu için kendi koşulları içerisinde farklı bir usulde değerlendirilmiştir.¹²⁴ İstanbul civarında bulunan haslar, İstanbul Hasları Kazası ismi ile Kaza-i Hasha-i İstanbul ya da Havass-ı Konstantınıyye olarak, Marmara civarında bulunan haslar olan Marmara Hasları Kazası ise Kaza-i Hasha-i Marmara olarak hukuki bir düzenleme ile kendisine özgü bir yapı oluşturmuştur. Bu özellikte olan alanların işletiminden sorumlu olan kişilerin hukuken göz önünde bulundurulmuş pozisyonları da farklı olmuştur. Arazisi üzerinde ahalisi bulunmayan boş olan İstanbul ve Marmara kazaları içerisinde bulunan havass-ı hümayun arazilerinin kullanım hakları yerli halka bırakılmak yerine ortakçılık esas alınarak işletim kurallarının özel has kanunnameleri ile düzenlenildiği bir usul ile idare edilmiştir. Ortakçılık anlayışı esas alınarak işletilen bu alanlarda II. Beyazid dönemi haslar kanunnamesinde “imâ ve abîd-i enbâzân” (ortakçı kul ve cariyeler) olarak nitelendirilen esir olan ortakçı kullar ve yine bu dönemdeki kanunnamede “re’âyây-ı zirâ’at-sâzan” (çiftçilikten anlayana reaya) olarak adlandırılan iki kesim ile hukuki statüleri esas alınarak bir sistem oluşturulmuştur. Hukuki pozisyonları farklı olan bu kesimlerin ortak noktaları kendilerine verilen tohum miktarını ekmek zorunda olmaları ve ayrıca ettikleri miktarın vergisini vermek zorunda olmaları olmuştur. Ortakçı kul olan kesimin

¹²³ “Havass-ı Hümayun” Osmanlı Devleti’nin fütihat devirlerinde ele geçirilen araziden hazinenin denetimi altında tutulan arazilerdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* C.1 (İstanbul: MEB, 1993): 770.

¹²⁴ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 458.

değerlendirmeye tabi tutulduğu şeri hükmün dayanağı: *"Devlet reisi (imam) savaş yolu ile (anveten) fethedilen arazideki ahali hususunda muhayyerdir; dilerse esirleri öldürür, yalnız kadın ve çocukları köle olarak alır. Dilerse yine müslümanlara hizmet etmek üzere köle statüsüne sokar. Dilerse de hür bırakır. Sonradan müslüman olmaları, köleliklerine mani olmaz"*¹²⁵ şeklinde olmuştur. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid döneminde çıkarılan kanunnamelerde ortakçı kulları konu alan çeşitli hükümler tanzim edilmiştir.

4.2.1. Fatih Sultan Mehmet Dönemi Has Kanunnameleri

4.2.1.1. İstanbul Haslarının Beratı Sureti

Ortakçı kulları konu alan Fatih Sultan Mehmet dönemi kanunnamelerinin ilki olan 1454-1458 yıllarında düzenlenen Paris, Bib. Nat. 39, Vrk. 89/a-90/a'da bir nüshası bulunan Türkçe ve Fransızca tercümesi yayınlanmış olan İstanbul Haslarının Beratı Suretidir. 10 maddeden oluşan kanunnamenin maddeleri sırasıyla;

- 1- *Verdim ve buyurdum ki, Edirne müddiyle iki müdd tohum ki, bir müdd buğday ola ve buçuk müdd arpa ve buçuk müdd alaf ola, ekü-vereler. Ve yerden her ne gütürürlerse, beğlik tohum çıkarub sonra nısfı beğlik ve nısfı kendülerin ola.*¹²⁶

Padişahın emri ile İstanbul has sahiplerine sunulan imtiyazla Edirne civarında ekilmek üzere Edirne yöresinde kullanılan tahıl ölççeği (müd) ile ölçülen iki birim tohum verileceği belirtilmiştir. Bu tohum miktarının bir birim ölçüsünün buğday, diğer birim ölçüsünün yarısı oranında arpa ve kalan yarım ölçü oranının hayvan yemi olarak ekilmesi ve elde edilen mahsulün gelirinin yarısının devlete verileceği yarısının da kendilerine kalacağı vurgulanmıştır. Böylelikle İstanbul has sahiplerine tohum ekmeleri için uygun görülen mekânın belirlenmesi, tohum miktarının ve bu miktarın hangi tahıllardan oluşup ne ölçüde olacağının tanzim edilmesi ile üretimin başlangıç aşamasından itibaren devletin kural koyucu etkisi görülmüştür. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ulusal zirai politikasında serbestiyete izin verilmediğini göstermiştir.

¹²⁵ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 459.

¹²⁶ A.g.e., 460.

2- *Ve sâlârlıĝın dahi âdet üzere vereler. Ve gerdek değürin ve fuçı resmin ve cürm ü cinâyet ne ise vereler.*¹²⁷

Bu mahsullerden elde edilen gelire karşılık yükümlü oldukları toprak vergisinin yanı sıra arus resmi ya da gerdek değeri de denilen sipahinin nikahlandığı gelinden resm bedeli verilecektir. Üzüm bağlarından elde edilen şıra mahsulü gelince alınan bedel vergisi ödenecektir. İşlenen suça göre ödenecek olan cezanın miktarının da belirtilen vergilerle birlikte sipahiye veya dirlik sahibine ya da Sancak beyine verilecektir. Böylelikle vergilerin miktara göre kime verileceği belirlenmiştir. Bu bağlamda ortakçı kulların vergilendirme ile ilgili muhatapları belirtilmiştir.

3- *Ve sarf vaktinde ihtiyâr âmilün ola; dilerse demed ala, dilerse döğöldükten sonra ala.*¹²⁸

Âdet üzere hasat zamanında kanun gereği irade ve hakimiyet hububat mahsulünden vergi toplayan amilin olacaktır ve mahsulü isterse hububatlar biçildikten sonra bağ şeklinde alabilir dilerse mahsuller döğöldükten sonra tahıl olarak alabilecektir. Hasatla birlikte elde edilen hububatların nasıl alınacağını vergi toplayan amilin insiyatifinde olması ifade edilerek, hububatların toplanma şeklinin bir usul içerisinde olması hedeflenip, ortakçılar ve kullar için bir usul gösterilmiştir.

4- *Ve şıradan üç medrede bir medre ala ve sâlârlıĝın dahi âdet üzere vereler*¹²⁹

Elde edilen şıra mahsulünden çıkan her üç 7-8 okka ile 14-15 okka(medre) miktarının bir medresinin (7-8 okka veya 14-15 okka) alınacağı ve bu mahsulün vergisinin verileceği belirlenmiştir. Bu belirlemeyle devletin kurmaya çalıştığı sistemde hukuki düzenlemeler ile kulların vergilendirilmesinin örneği oluşturulmuştur.

5- *Ve mezkûr hâs köylerin sınırunda taşradan ekenler, öşürlerin ve sâlârlıĝın vereler.*¹³⁰

¹²⁷ A.g.e., 460.

¹²⁸ A.g.e., 460.

¹²⁹ A.g.e., 460.

¹³⁰ A.g.e., 460.

İsmi geçen has köylerin sınırında taşradan ekenler de mahsulün miktarına göre öşür ve sâlâr vergilerini verceklerdir. Böylelikle Has köyleri sınırlarındaki köylülerin mahsül ölçüsünde vergilerini vermeleri belirtilmiştir.

6- *Ve iki ay meno polye dutula.*¹³¹

Taşrada bağ ekenlerin mahsulün onda birini sipahiye vermeleri sipahinin de şıradan gelen mahsulü iki ay elinde monopolye tutması (bağ yetiştirilen yerlerde şıra/şarabın ihtisali için uygulanan usul) ifade edilmiştir. Buna göre köylü bu mahsulü iki ay müddeti sonunda sipahiden bedeli karşılığı satın alıp yüksek fiyatla tekrar satabilecektir. Hazine şıraları için belirlenen uygulama metoduna uyulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda ortakçı ve kullar için her anlamda kural koyucu ve metot belirleyici devlet olmuştur.

7- *Ve İstanbul'un ve Galata'nun dâiresinde olan ekenler, öşürlerin ve sâlârlığın vereler.*¹³²

İstanbul ve Galata sınırında ekenler öşür ve sâlâr vergilerini verme yükümlülüğünde tutulmuşlardır.

8- *Ve mezkûr hâs köylerin arasında kâfirler bağların satmışlar; satun alanlar üç medrede bir medre resmin vereler veyahud bağı ısmarlayalar.*¹³³

İsmi geçen köylerin arasında bağ sahibi gayr-ı müslimlerden bağ satın alanlardan da her üç 7-8 okka ile 14-15 okka ölçüsünde (medrede) bir ölçü üzerinden şıra mahsulünün vergisini vermeleri ya da bağlarını sipahilere teslim etmeleri belirtilmiştir. Böylelikle Haslarda gayr-ı müslimlerden bağ alanların üçte bir oranında şıra mahsulünün vergisini vermeleri ya da bu bağları sipahilere teslim etmeleri belirtilerek kullar ile olan ilişkilerin seviyesine ölçü getirilmiştir.

¹³¹ A.g.e., 460.

¹³² Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 460.

¹³³ A.g.e., 460.

9- *Ve mezkûr hâslara taşradan nâib girmeye ve kimesne ziyâde ederse âmil evvelinden alub âdet üzere hesâbların ala, kıst'ul-yevm taleb olunmaya ve yıl bölünmeye ve yılda bir kıst cevâb edeler.*”¹³⁴

İsmi geçen haslara taşradan naib müdahale etmeyecektir ve haslarda mükellef olanlardan bedelini fazlaca toplayan bir kimse varsa amil denilen vergi memuru vergi gününden önce hesaplarını alacaktır. Herhangi bir sebeple eksik veya taksitle hesabın tahsili talep edilmeyecektir. Ve bu sebeple yıl bölünmeyecek olsa da mükelleften yılda altıda bir oranında borcun verilmesi istenecektir. Böylelikle haslarda vergi memurları belirlenen periyodlarda vergi tahsilinde bulunacak ve bir başka memur bu sisteme müdahale etmeyecektir. Has arazilerin de muhatap dengesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

10- *Özr ve bahâne etmeyüb bu vechile mutasarrıf olalar, kimesne mâni' olub medhal kılmaya ve ta'arruz değürmeye.*¹³⁵

Bir önceki maddede bahsedilen kanuna özür ve bahane üretenlere sancak beyleri mani olacak ve bu gibi taarruzlara sancak beyi etkisiyle karşı konulacaktır denilmiştir. Vergi toplama işine hiçbir sebeple müdahale edilmemesi belirtilerek kulların vergilendirilmesi ile ilgili kesin bir kanaat oluşturulmuştur.

4.2.1.2. İstanbul Hasları Kanunnamesi

Fatih Sultan Mehmet dönemine ait olan ikinci haslar kanunnamesidir. Altı nüshası olup, Türkçe ve Fransızca tercümesi yayınlanmıştır. 19 maddeden oluşmuştur. Kanunnamenin girişinde ifadelendirilen: “*Nişân-ı hümayûn ve misâl-i meymûn - Lâ zâle nâfizen ilâ yevmi yüb'asûn- hükmü oldur ki: Dârene-i misâl-i şerîf İstanbul hâsların dutan filân nâm âmil Dergâh-ı mu'allâmdan kanunnâme taleb ettiği ecilden işbu hükm-i hümayunumu verdim ve buyurdum ki*”¹³⁶ sözleri ile padişah'ın fermanını saklayan ve İstanbul haslarını tutan vergi memuru saraydan kanunname talep ettiği sebepten dolayı padişah tuğrasını taşıyan ferman ve beratındaki (yeniden dirilecek

¹³⁴ A.g.e., 460.

¹³⁵ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 460.

¹³⁶ A.g.e., 462.

güne kadar-kıyamete kadar-) etkisi gitmez hükümleri şöyle buyurmuştur denilerek, kanunname maddeleri sırasıyla şu şekildedir:

- 1- *Varub mezkûr hâssa köylerin kâfirlerinin her birine yılda iki müd tohum ekdüre. Şöyle ki; bir müd buğday ve buçuk müdd arpa ve buçuk müdd alef ola. Ve yerden her ne getirürlerse, beğlik tohum çıkdıktan sonra bâki kalanun nısfı beğlik ve nısfı kendülerin ola.*¹³⁷

İsmi geçen hassa köylerindeki gayr-ı müslimlerin her birine yılda iki müd (1 müd değeri 20 İstanbul kilesi ve 517 litre hacime tekabül eden tahıl/hububat ölçüğü) tohum ektirilmesi ve bu ölçünün, 20 İstanbul kilesi (bir müd) buğday, 10 İstanbul kilesi (yarım müd) arpa ve hayvan yemi (alef) olarak ekilmesi gerektiği belirtilmiştir. Toprakten elde edilecek hasılatın devlete ait tohum (beğlik tohum) çıktıktan sonra kalanların yarısı devlete verilecek yarısı kendilerinin olacaktır şeklinde net bir bilgi verilerek ortakçılık anlayışı ekinler üzerinden bu şekilde yansımıştır.

- 2- *Ve sâlârlığın dahi âdet üzre vereler. Ve gerdek değürin ve fuçı resmin ve cürm ü cinâyet ne ise, olıgelen âdet üzre vereler. Ve harman vaktinde ihtiyâr, âmilin elinde ola; diler ise demed ala ve diler ise döğöldükden sonra tahıl ala. Ve şıradan dahi üç medrede bir medre ala. Ve sâlârlığın dahi âdet üzre vereler. Ve mezkûr hâssa köylerin sınırından taşra ekenler, öşürlerin ve âdet üzre sâlârlığın dahi vereler. Ve mezkûr hâslarda iki ay menapolye dutula. Ve İstanbul'un ve Galata'nun dâiresinde ekenler dahi, öşrin ve sâlârlığın âdet üzre vereler.*¹³⁸

Bu mahsullerden elde edilen gelirden dolayı yükümlü oldukları toprak vergisini vermeleri gerektiğini belirtmekle birlikte gerdek değerinin bedeli ile işlenen suça göre ödenecek olan cezanın miktarı ne ise âdet olduğu üzere verilmesini emretmektedir. Kanun gereği hasat zamanında iradenin hububat mahsulünden vergi toplayan amilin olacağı ve mahsulü isterse hububatlar biçildikten sonra bağ şeklinde alabilceği, dilerse mahsuller döğöldükten sonra tahıl olarak alabileceği belirtilmiştir. Ayrıca elde edilen sıra mahsulünden çıkan her üç 7-8 okka ile 14-15 okka (medre)'nın miktarının bir medresi (7-8 okka ya da 14-15 okka) alınacak ve bu mahsulün vergisi ne ise

¹³⁷ A.g.e., 462.

¹³⁸ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 462-463.

verilecektir. İsmi geçen hâs köylerin sınırında taşradan ekenler de mahsulün miktarına göre öşür ve sâlâr vergilerini taşrada bağ ekenler, mahsulün onda birini sipahiye vereceklerdir. Sipahi de şıradan gelen mahsulü iki ay elinde menopolye tutacaktır (bağ yetiştirilen yerlerde şıra/şarabın ihtihali için uygulanan bir usul). Buna göre köylü bu mahsulü iki ay müddeti sonunda sipahiden bedeli karşılığı satın alıp yüksek fiyatla tekrar satabilecektir. Ayrıca İstanbul ve Galata sınırında ekenler de öşür ve sâlâr vergilerini âdet olduğu üzere vereceklerdir.

3- *Ve ortakçılar üzerine yazılan iki müdd tohumu tamam ekdikden sonra, ortakçı her ne dürlü işi dilerse işleye.*¹³⁹

Ortakçılar üzerine yazılan iki müdd (40 İstanbul kilesi) tohumun tamamını ektikten sonra her ne isterse yapabilecektir.

4- *Ve Çekmeceler'de gelen ve giden yolcuları evlerine kondurular. Ammâ konan kimesneler, her ne isterlerse, akçeleriyle satın alub güçile kimesneden nesne almayalar. Filcümle âmil gereği gibi görüb gözede ki, ne konan kimesne kâfîre ve ne kâfir konan kişiye te'addî ede.*¹⁴⁰

Ortakçılar Çekmeceler (Çekmece-i kebîr (Büyükçekmece) ve Çekmece-i sagîr (Küçükçekmece)'de, gelen ve giden yolcuları evlerine yerleştireceklerdir. Ama yerleştirilen kimseler her ne isterlerse para ile satın alıp kimseden zorla almayacaklardır. Buna benzer amil (zekât ve vergi toplayan vali) yerleştirilen kimselerin gayr-ı müslimlere, gayr-ı müslimlerin de yerleştirilenlere saldırmamaları için süreci, gereği gibi gözetecektir.

5- *Ve bundan öndin kâfirlere tohum ve çift verilmişdi; âmil anı dahi göre ve gözede. Fevt olan kâfirlerin tohumu ve çifti, hısmından ve kavminden verilmemiş kimesne bulunursa ana vereler. Ve illâ hısmından ve kavminden kimse bulunmayub hâricden tohumsuz ve çiftsüz kâfir bulunursa ana vereler, hâricden dahi bulunmazsa zabt eyleyüb kapuma getüre.*¹⁴¹

¹³⁹ A.g.e., 463.

¹⁴⁰ A.g.e., 463.

¹⁴¹ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 463.

Bundan daha önce gayr-ı müslimlere tohum ve çift (miri arazilerden bir çiftçi ailesinin işleyebileceği büyüklükteki arazi parçası) verilmişti. Amil bunları da gözetecektir. Vefat etmiş olan gayr-ı müslimlerin tohumu ve çifti, akrabasından ve soyundan çift ve tohum verilmemiş kimse bulunursa ona verilecektir. Eğer akrabasından ve soyundan kimse bulunamadıysa dışarıdan tohumsuz ve çiftsiz gayr-ı müslim bulunursa ona verilecektir. Eğer bulunmazsa çift ve tohumu alınıp devlete verilecektir.

6- *Ve ba'zı kâfirler birer öküzün satub ikisi bir çift edinmişler deyü istima' olundı. Anun gibileri dahi teftiş edüb kapuma bildüre; gereği gibi siyâset edüb hakkından gelem.*¹⁴²

Bazı gayr-ı müslimlerden birer öküz satıp iki kişinin bir çift edindiklerine dair bir duyum olmuştur. Bunun gibiler teftiş edilecek ve devlete bildirilecektir ki gereği gibi takip edilip ortadan kaldırılacaktır.

7- *Ve ba'zı kimesneler hâs sınırında eker biçerler imiş, öşür ve sâlârlık vermezler imiş, buyurdum ki; Boğazkesen kal'asından gayrı ol hâslarda benim hükmümsüz her kim eküb biçerse, âmile öşür ve sâlârlık vere.*¹⁴³

Padişah'ın buyruğu şudur ki; bazı kimseler has sınırında eker biçerler, ancak sâlâr ve öşr vergilerini vermezlermiş. Boğazkesen Kalesi (Rumelihisarı Kalesi)'nden başka bahsedilen haslarda padişah hükmü olmadan her kim ekip biçerse amile öşür ve sâlârlık vergisini verecektir.

8- *Ve andan sonra hâssa müte'allık olan hâlî yerleri, öşrüne ve sâlârlığına her kim mültezim olub hâsıl verür ise, anın elinde mukarrer olub öşrin ve sâlârlığın vere. Kimesne gelüb benim idi deyü da'vâ ederse, mesmu' ve makbul olunmaya.*¹⁴⁴

Hassa dair olan ekilmemiş boş arazileri öşür ve salar vergisinin ve gelirinin toplanması için üzerine alan kimse (mültezim) olursa o kimse devlet tarafından bir yıl süre ile tayin edilecek olup bundan başka kimse gelip benim idi diye dava ederse kabul edilmeyecektir.

¹⁴² A.g.e., 463.

¹⁴³ A.g.e., 463.

¹⁴⁴ A.g.e., 463.

9- *Ve beğlik ta'yin olunan hâssa çayırlardan gayrı, şol ki biçülen çayırdır, anları âmil koruda, kimesneye dahl etdürmeye. Ammâ tarla aralarında ve köy örücüklerin çayırdır deyü korudub dahl etmeye.*¹⁴⁵

Beğlik (devlete aid olan arazi) tayin olunan hassa çayırlarından başka ki onlar biçilen çayırlardır, onları amil koruyacak ve kimseyi dahil ettirmeyecektir. Ancak tarla aralarında ve köy örıcık (bir köyün ve kasabanın çevresiyle birlikte kapladığı alan/ duvar ve çitle çevrilmiş mera)lerin çayırdır diyerek onları dahil etmeyecektir.

10- *Ve âdet üzre kovan öşrin vereler.*¹⁴⁶

Âdet üzere arı kovanlarının mahsulünden, baldan aynı yahut nakdi olarak reayadan alınan verginin ya yarısını sipahiye ya da yarısını timarın sipahisine vereceklerdir.

11- *Ve hâslar içine hâricden ne kadar kâfir gelirse ki mütemekkin ola, gayrı yerde harâca ve ispençeye yazılmış olmaya, havelân-i havl geçüb harâc vakti olıcak, harâcın ve ispençesin ala. Ve eküb biçdükden sonra öşür ve sâlârlık ala.*¹⁴⁷

Haslar içine dışarıdan ne kadar gayr-ı müslim gelirse yerleştirilecek olup başka bir yerde haraç (toprağın mahsulünden veya çalışan kölelerin emeğinden elde edilen vergi) ve ispençeye (gayr-i müslim erkeklerden alınan vergi) mükellef olarak yazılmayacaklardır. Ancak havelân-i havl (değişim senesi) geçince harac ve ispençesi alınacaktır ve ekip biçtikten sonra da öşür ve sâlâr vergisi alınacaktır.

12- *Ve hâssın satılan koyun bâcına İstanbul subaşı dahl etmeye, âmil ala.*¹⁴⁸

Hassın satılan koyundan alışveriş vergisi (bâc-ı koyun)ni İstanbul Subaşı değil görevli vergi memuru alacaktır.

13- *Ve ne kadar mukâtaalu yerler var ise, mukâtaası buzulmuşdur, öşür ve sâlârlık vereler. Ve her kimin elinde bağ var ise, üçde birin ve sâlârlığın vere,*

¹⁴⁵ A.g.e., 463.

¹⁴⁶ A.g.e., 463.

¹⁴⁷ A.g.e., 463.

¹⁴⁸ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 463.

*yahud bağı ısmarlaya ki, âmil kime dilerse vere. Ve zeytûn ve koz ve gayrı yemiş ağaçlarının nısıf hâsılın âmil ala.*¹⁴⁹

Devlete ait ya da malikane mukataalarından her ne kadar gelir ve vergi kaynağı yer (mukataalu) var ise kayıtları bozulmuştur. Bundan dolayı öşür ve sâlâr vergileri alınacaktır. Ve kimsenin elinde bağ var ise sâlâr vergisine ilave olarak hasılatın üçte biri oranında vergisini verecektir. Ya da bağın bakımını başkasına bırakacaklardır ki amil istediğine bağı verebilecektir. Zeytin, ceviz (koz) ve başka yemiş ağaçlarının hasılatının yarısını amil alacaktır.

14- *Ve yörükler evvelden yürüyü geldikleri yerde yürüyeler. Ammâ kimesnenin ekinine ve biçimine zarar etmeyeler; ederler ise hâkim'ül-vakt olanlar şer'le teftiş edüb tazmîn etdüre. Ve illâ eslemeyüb gerü zarar ve ziyan ederlerse men' edüb yürütmeyeler.*¹⁵⁰

Yörükler daha önceden göçtükleri yere tekrar göçebilirler. Ancak kimsenin ekinine ve biçimine zarar vermeyeceklerdir. Eğer zarar verirlerse sancakbeyi olanlar kanun ile teftiş edecek ve zararı ödeteceklerdir. Ve sancakbeyine itaat etmeyip (eslemeyip) tekrar zarar ve ziyan ederlerse göçe mâni olup göç ettirmeyeceklerdir.

15- *Ve mezkûr âmil şıra kapların koyacak damları ve ambarları dahi re'âyâ meremmet edeler. Ve şimdi hâzır olan şıra kapları ve şıra duracak ambarları kifâyet etmez ise, ra'iyetlere yetecekçe anbar ve şıra damı ve şıra duracak damlar damlar etdüreler.*¹⁵¹

Yukarıda zikredilen amil, şıra kaplarını (fıçıları) ve kapların duracağı ambarları dahi reaya tamir (meremmet) edeceklerdir. Ve şimdi hazır olan şıra kapları ve şıra ambarları yeterli gelmez ise otlatılan hayvanlara yetecek kadar anbar ve şıranın tutulacağı damları inşa ettireceklerdir.

¹⁴⁹ A.g.e., 463.

¹⁵⁰ A.g.e., 463.

¹⁵¹ A.g.e., 463-464.

16- *Ve hâslar sınırında kiremitçilerin ve kireççilerin fırınları var imiş, âmile nesne vermezler imiş; teftiş edeler göreler, Edirne'de âdet ne ise onlardan dahi ol resme resim alına.*¹⁵²

Haslar sınırında kiremitçilerin ve kireççilerin fırınları varmış ancak âmile bir nesne vermezlermiş, teftiş edip görülecektir ve Edirne'de âdet ne ise onlardan dahi vergi alınacaktır.

17- *Ve Marmara'da ve gayri hâslarda ortakçılar, üzerine yazılan tohumu tamam ekmezler imiş, buyurdum ki; taksîrlik edüb ekmeyenler, tamam tohum ekenler gibi rûsûmın vereler. Ve beğlik hisse için hâsıl olan mahsûl nısıfdan ve öşürden ve sâlârlıktan ne olursa, âdet üzere beğlik anbara iledeler.*¹⁵³

Marmara'da ve gayri haslarda ortakçılar, kendilerine yazılan, verilen tohumun hepsini ekmezlermiş, o sebeple padişah buyruğu şu ki; eksik tohum ekenler tohumun hepsini ekenler gibi vergilerini vereceklerdir. Ve devlete ait hisse için hasıl olan yarım mahsulden ve öşür vergisinden ne olursa âdet üzere devletin anbarına, hazinesine iletceklerdir.

18- *Ve hâslar sınırında kullar ve yaya-başlıları çiftlik edinmişlerdir. Harman ve üzüm vaktinde hâsılların gizleyüb nesne vermezler imiş. İmdi buyurdum ki; anun gibi edenleri hâkim'ül-vakt olanlar gereği gibi te'kid edeler ki, min ba'd eyle etmeyeler. Şöyle kim hâsılların gizleyüb sonra bulunacak olursa, buyurdum ki, kadı ma'rifetiyle ol çiftliği onlardan alub gayra vereler.*¹⁵⁴

Haslar sınırında kullar (yirmi beş bin akçelik zeamet ile) taşra hizmetine çıkan yeniçeri ocağında mevcut bölüklerin kumandanları olan bölükbaşları, yayabaşları çiftlik edinmişlerdir. Ancak harman ve üzüm vaktinde hasılatlarını gizleyip nesne vermezlermiş. Bunun gibiler için padişah şöyle buyurmuştur ki; Sancakbeyleri bunun gibi edenlere gereği gibi hatırlatalar ki; bundan sonra böyle yapmayacaklardır. Zira kim hasılatlarını gizler ve sonradan gizledikleri bulunursa kadı yetkisiyle çiftlikleri onlardan alınıp başkasına verilecektir.

¹⁵² Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 464.

¹⁵³ A.g.e., 464.

¹⁵⁴ A.g.e., 464.

19- Ve hâslar sınırında hassâbların sağmal koyunları var imiş, resim vermezler imiş. Buyurdum ki, onların gibilerin şöyle ki üzerlerine bir yıl geçse, âdet üzere resmin alı-vereler.

Ve hisar-erlerinün ve gayrı mansıb ehlinün hâslar sınırında koyunları var imiş, aralarında koyun gizlerler imiş, anı dahi kadı ma'rifetiyle göreler. Şöyle ki, bundan böyle kimesne koyun gizlemeye; eğer sonra bulunacak olursa, anlardan dahi tekrar koyun âdeti alınmak lâzım olur, son peşîmanlık fâide vermez.

Ve kassâblar ve sipâhî ve mansıb ehlinün koyunlarından, her kim gerekse olsun, koyun âdetin bunlara vereler. Ammâ sipâhî ve ehl-i mansıb olan kimesnelerin koyunlarına dahl olunmaya. Şöyle bileler, alâmet-i şerîfe i'timad ve i'tikâd kılalar.¹⁵⁵

Haslar sınırında kasapların süt veren koyunları var imiş ancak vergisini vermezlermiş. Padişah buyurmuştur ki; onların gibi yapanların üzerinden bir yıl geçse dahi âdet üzere vergileri alınacaktır.

Kaleleri muhafaza etmekle mükellef askerlerin ve memurların dışındaki sahiplerin de hâslar sınırında koyunlar var olup onlarda koyunlarını saklıyorlarmış. Bu gruplara dahi kadı yetkisiyle muamele yapılacaktır. Şöyle ki bundan böyle kimse koyun gizlemeyecektir, eğer gizler ve bulunursa son pişmanlık fayda vermeyecektir onlardan tekrar koyun vergisi alınması lazım gelecektir.

Kasaplar ve sipahi ve memurların koyunlarından her kim olursa olsun koyun vergisini kadıya vereceklerdir. Ancak sipahi ve memur olan kimselerin koyunlarına kadılar dahil olunmayacaktır. Şöyle bilinsin ki; alamet-i şerife (fermandaki tuğramıza) güvensinler ve inansınlar.

4.2.1.3. İstanbul Haslar Kanunu. Kanunname-i Havass-ı İstanbul

Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan hukuki düzenlemelerin üçüncüsüdür. Şeyhülislam tarafından yazılmış olup Kanunname-i Havass-ı İstanbul olarak geçmektedir. II. Beyazid döneminde 904 tarihli Havass-ı Konstantiniyye Kanununda

¹⁵⁵ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 464.

kanuni kadim olarak zikredilen kanun olmuştur. Osmanlı arşivinde bulunan Haslar Kanununun temel dayanağı olması açısından önemlidir.

*Nişan-ı Hümayün yazıla ki, şimdiki halde İstanbul Hasların dutan amiller, Dergah-ı mu'allamdan Kanunname taleb edüb, bundan evvel İstanbul Hasları hususunda ummale kanunname verilmiş. Ba'zı şeriatî şer'a ve örfe muvafık olmadığı ecilden, müceddeden bu Kanunnameyi mukarrer edüb, mezkûr amillerin ellerine verüb buyurdum ki;*¹⁵⁶

Padişah buyruğuyla fermana yazılacaktır ki; şimdilerde İstanbul haslarını tutan amiller, Osmanlı sarayına gelip kanunname talep etmişlerdir. Bunun üzerine daha önce İstanbul hasları hususunda ummale(amiller) kanunnamesi verilmiştir. Ancak bazılarının şer'i hukuk ve örfi hukuka uygun olmadığı sebebiyle yeniden bu kanunnameye karar verilmiş olup ismi geçen amillerin ellerine verilmiştir, denilerek kanun maddelerine geçilmiştir.

- 1- *Mezkûr hâslarda zira'at eden kâfirler ki, benüm kullarım ola veyahud şimdiye değin tohum alub ortakçılık eder kimesne olalar, anların gibilerin her biri ki yılda iki müdd tohum ala-gelmiş olalar, anın gibilere ekmek için kendü hasılından olı-gelen âdet üzere yılda bir müdd buğday ve buçuk müdd arpa ve buçuk müdd alef verü-gelmiş ola veyahud buğdaydan eksik ekegelmiş olalar. Ekegeldikleri mikdarca mukaddemâ mukarrer olan tohumların hâsıllarından çıkardukdan sonra, bâkî kalanın nısfı benim için zabt olunub, nısf-ı âheri dahi kendülerin ola.*¹⁵⁷

İsmi geçen haslarda ziraat eden gayr-ı müslimler padişahın kulları olacaklar veya şimdiye kadar tohum alıp ortakçılık eden kimselerden olacaklardır. Onlar gibi her bir ortakçı kulu yılda iki müdd tohum alacaklardır. Âdet olduğu üzere ortakçılar gibi kimselere ekmeleri için kendi mahsullerinden yılda bir müdd buğday ve buçuk müdd arpa ve buçuk müdd hayvan yemi vereceklerdir. Veyahut ortakçılar buğdaydan eksik ekeceklerdir. Ekegeldikleri miktarca daha önceden karar verilen tohumların

¹⁵⁶ A.g.e., 469.

¹⁵⁷ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 469.

hasılatından çıkardıktan sonra, geriye kalan hasılatın yarısını devlet hazinesinde tutulmak üzere vereceklerdir ve kalan yarısı kendilerinin olacaktır.

2- *Kadîmden verdükleri üzere kendü hâsıllarından kilede bir kile hesâbınca sâlârlık alına. Ve harman vaktinde olı-gelen kanun üzere ihtiyâr âmilin olub, tohum ihrâc olundukdan sonra buna müteveccih olacak hâsılı dilerse demed ala ve dilerse döğülüb çeç oldukdan sonra veçh-i mestûr üzere hissesin ala. Buğdaydan ve arpadan ve alefden ve gayrı ekdükleri hubûbâtıdan öşürden ziyâde nesne alınmaya. Ve mezkûr hâsıların sınırında hâriçden gelüb dahi ekin eken kimesnelerin vâki' olan hubûbâtlarından öşrin ve âdet üzere sâlârlığın alalar. İstanbul ve Galata dâiresinde ekin eken kimesneler ki, kadîmden hâssın ta'yîn olunan sınırı içinde vâki' olmuş ola, onların gibilerin hâsıllarından dahi âdet üzere öşür ve sâlârlık alına.¹⁵⁸*

Eskiden verdikleri gibi ortakçıların kendi hasılatlarından her kiloda bir kilo hesabına göre vergi, sâlârlık alınacaktır. Hasat zamanı kanun gereği irade ve hakimiyet amilin olacaktır. Tohum çıkarıldıktan sonra da amiller buna karar verecektir ki mahsulü dilerse demet alabilir dilerse döğülüp tahıl, çeç (hububat yığını-tahıl kümesi) olarak daha önce yazıldığı gibi hissesini alabileceklerdir. Ancak buğdaydan ve arpadan ve hayvan yeminden ve başka ekilen hububattan öşürden fazlaca bir şey alınmayacaktır.

Âdet olduğu üzere daha önce zikredilen hasların sınırında dışarıdan gelip ekin eken kimseler de elde ettiği hububattan öşür ve sâlâr vergisini vereceklerdir. İstanbul ve Galata sınırlarında ekin eken kimselerden de eskiden ve âdet olduğu gibi hassın verilen sınırı içinde kalacaklar ve onlar gibiler de haslarından öşür ve sâlârlık vereceklerdir.

3- *Sipâhîlerden ve akçe-koyunludan ve âzâdlu kâfirlerden ve gayriden her kim hâs içinde zirâ'at eder ise, Boğazkesen ve Kule dizdârından gayrı her kim olur ise, âdet üzere öşür ve sâlârlık alına.¹⁵⁹*

Sipahilerden ve Akçakoyunlu (küçükbaş hayvancılık (koyun)la geçinen göçebe köylüler)dan ve efendisi tarafından salıverilmiş, azad edilmiş gayr-ı müslimlerden ve

¹⁵⁸ A.g.e., 469-470.

¹⁵⁹ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 470.

Boğazkesen (Rumeli Hisarı) ve Kule (Hisar Kalesi) muhafızından başka her kimse has içinde ziraat eder ise, öşür ve sâlâr vergisini verecektir.

- 4- *Ve mezkûr hâslar içinde hâlî olan mezra'alar, şimdiye değin emîn ve âmil ma'rifetiyle iltizam eden kimesnelere öşrüne ve sâlârlığına verirler imiş. Şimdiden sonra vech-i mestûr üzere iltizâm eden kimesnelere verilüb hâsıllarının öşür ve sâlârlığı alına.*¹⁶⁰

Daha önce zikredilen haslar içinden sayılmayan, çıkarılan tarım arazileri memurlar ve amiller yetkisiyle gerekli kimselere öşür ve sâlâr vergisi almak şartıyla veriliyormuş. Bu sebeple bundan sonra yazıldığı gibi amiller tarafından gerekli görülen kimselere bu araziler verilecek ve hasılatından öşür ve sâlâr vergisi alınacaktır.

- 5- *Ve ba'zı kafirler birer öküzün satub ikisin bir sûretle bir çift edüb eküb biçerler imiş. Anun gibilere cebr ile birer öküz aldırub çiftlerin ve hizmetlerin tamam etdüreler. İtaat etmeyüb temerrüd edüb hizmetin yerine getürmez kimesneler vâki' olursa, ol yerün kadısı ve emîni olan kimesneler, üzerine yıl geçmeden esâmilerin alâ vech'it-tafsîl yazub Dergâh-ı mu'allâma i'lâm eyleyeler ki, gereği gibi siyâset olunub hakkından geline.*¹⁶¹

Bazı gayr-ı müslimler bir öküz satıp bir şekilde çiftlik yapıp ekip biçerlermiş. Onlar gibi yapanlara zorla birer öküz aldırılacak ve arazileri de dahil hizmetlerini eksiksiz yaptıracaklardır. Ancak buna uymayıp karşı çıkanlardan hizmetini yerine getirmeyen kimseler çıkarsa, oranın kadısı ve emini (memuru) olan kimseler bu yasak işlerin üzerinden bir yıl geçmeden bu işi yapanların isimlerini bütün ayrıntıları ile resmi evrak üzerine yazıp sarayımıza bildireceklerdir ki hukuken gereği ne ise yapılacaktır.

- 6- *Ve ortakçılar üzerine yazılan tohumu tehdîd ve istimâlet edüb emîn ve âmil olan kimesneler, her yıl bî-kusur ekdüreler. Eğer üzerinde mukarrer olan tohumunu ihmâl edüb ekmevicek olursa, tohumun tamam eküb biçenin hâsılı mikdârı, anun gibilerin dahi hâsılın alalar.*¹⁶²

¹⁶⁰ A.g.e., 470.

¹⁶¹ A.g.e., 470.

¹⁶² A.g.e., 470.

Emin ve amil olan kimseler ortakçılar tarafına yazılan tohumu onları korkutarak ve vaadlerle her yıl kusursuz ve noksansız olarak ektireceklerdir. Eğer taraflarına verilen, üzerlerine karar kılınan tohumları ihmal edip ekmezse tohumlarının hepsini eksiksiz ekip biçenlerin hasılat miktarınca ekmeyenlerden de bu hasılatın bedeli alınacaktır.

7- *Ve ortakçı kâfirlerden fevt olub tohumu ve çifti kalan kâfirlerin tohumu ve çifti, hakkından gelür oğlu ve karındaşı kalacak olursa, oğullarına ve akrabalarına verüb çiftlerin mu'attal komayalar. Ve oğullarından akrabalarından kimesneleri kalmayub hâricden tohum ve çift verilmemişler bulunursa ki, ortakçı kâfirlerin avretin veya kızın almış olalar, anların gibilere verilüb âdet üzere ortakçılık edüb hizmetlerin yerine getüreler. Eğer anun gibi bulunmamak olursa, her yılda vâki' olan üzere yıl geçüb ekin vakti ta'yîn olmazdan öndin yazub Dergah-ı mu'allama arz eyleyeler ki, emrim ne vechile olursa anunla amel oluna.*¹⁶³

Ortakçı gayr-ı müslimlerden vefat edenlerden tohumu ve ekip biçtiği arazisi, çiftliği kalanların bu çiftlikle ilgilenecek oğlu, kardeşi ve akrabası var ise onlara verilecek olup âtıl, boş bırakılmayacaktır. Ve oğullarından, akrabalarından kimseler kalmamış ise aile dışından tohum ve arazi, çift verilmemişler bulunursa ve ortakçı gayr-ı müslimlerin karısı ya da kızı ile nikahlı iseler böyle yapanlar da âdet üzere ortakçılık edecek ve hizmetlerini yerine getireceklerdir. Eğer yıl içerisinde bu durumlardan biri bulunmuyorsa ekin vakti gelmeden önce saraya arz edilecek ve padişahın emri ne olursa o emir gereği yerine getirilecektir.

8- *Ve ne kadar yeni çift verilür ortakçı vâki' olursa, kanğı âminin zamanında ise hâsılı ol âminin ola. Çift sonra da verilmiştir deyü bu bâbda bir akçe alınmaya.*¹⁶⁴

Her ne kadar yeni ekilip, biçilecek arazi verilecek ortakçı ortaya çıkarsa hangi aminin zamanında ise hasılatı o amin alacaktır. Arazi sonradan verilmiştir diyerek ortakçıdan bu anlamda bir para talep edilmeyecektir.

¹⁶³ A.g.e., 470.

¹⁶⁴ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 470.

9- *Tohum ve çift verilen kâfirlerin tohumun ve çiftin, emîn ve âmil olan kimesneler dâim'ül evkât görüb gözedüb zâyi' etdirmeyeler; zâyi' eder kimesneler vâki' olacak olursa, tohumların buldurub çiftlerin tamam ekdüreler. Mukarrer olan tohumlarından ve çiftlerinden emîn ve âmil gözetmeyüb tazyi' edecek olurlarsa, emîne ve âmile tazmin olunur, şöyle bileler.*¹⁶⁵

Tohum ve ekip, biçilecek arazi verilen gayr-ı müslimlerin tohumları ve arazileri emin ve amil olan kimseler her zaman gözetecek ve koruyacaktır. Eğer arazileri ziyan eden kimseler ortaya çıkacak olursa, tohumları buldurulup arazilerine tamamen ektililecektir. Ve şöyle biline ki; kararınca verilen tohumlarından ve arazilerinden emin ve amil gözetlemez de ziyan olmasına sebep olursa ziyanı emin ve amil tarafından karşılanacaktır.

10- *Ve mezkûr hâslarda ortakçı ve sâir tavâifden ve sipahîlerden ve akçe koyunludan ve âzadlu kâfirlerden ve gayrıdan her kim eküb biçüb münâsafe tarîkiyle veya öşür verirlerse, bu yeni hükümden berü İstanbul cevânibinde olan hâsların İstanbul'a iledeleler. Ve bu yeni hükümden öte vâki' olanlardan, hâsıllarını iletdükleri üzre bâki akçesin hazineye iledivereler. Ve iletdükleri gallâta yetecek mikdârı anbar olmayacak olursa, anbar yapivereler.*¹⁶⁶

Bu yeni hüküm ile zikredilen haslarda ortakçı ve onlar gibi topluluklardan ve sipahilerden, Akçakoyunlu'dan ve efendisi tarafından serbest bırakılmış hür gayr-ı müslimlerden ve bunlardan başka her kim İstanbul etrafında olan haslarını ekip biçip hasılatı hazine ile yarı yarıya paylaşma yoluyla veya öşür vergisi vererek İstanbul'a ileteceklerdir. Ve bu yeni hüküm ile ortaya çıkanlardan hasılatlarını ilettikleri gibi kalan parayı da hazineye ileteceklerdir. Ve ilettikleri hasılatlarına, ürünlerine yetecek miktarı kadar anbar yok ise anbar yapacaklardır.

11- *Ve ortakçılardan ve hâslardan ve sâir zira 'at eden kimesnelerden temerrüd edüb yerlerini hâlî koyub veyahud ekdükleri hâsıhn rüsûmun temerrüd edüb kanun üzre edâ eylemiyecek olurlarsa, anların gibilerin yerlerin ellerinden*

¹⁶⁵ A.g.e., 470.

¹⁶⁶ A.g.e., 471.

*alub hakkından geline ve hizmetin edâ eden kimesnelere verile ve yazub Dergâh-ı mu'allâma i'lâm eyleyeler ki, gereği gibi haklarından geline.*¹⁶⁷

Ortakçılar ve haslar gibi ziraat eden kimselerden kanuna karşı çıkıp yerlerini boş bırakanlar veya ektikleri hasılatın vergisini kabul etmeyip vermeyenler olursa, onlar gibilerinin ellerinden arazileri alınacak ve saraya bu gibilerin isimleri resmi evraka yazılıp saraya bildirilecek olup gereği yapılacaktır. Ve bu araziler vergilerini veren, hizmetini eksiksiz yapanlara verilecektir.

12- *Ve her bir ortakçıya ikişer müdd tohum mukarrer olub verilmiştir. Tohum eksikdir deyü ekin vaktinde tohum eksik ekmek câiz değildir. Anların gibileri dahi görüb gözedüb tohumların tamam ekdüreler. Ve mezkûr ortakçılar beğlik tohumu ekdüklerinden sonra, beğlik çifti ile ziyaâe tohum ekmiyeler. Nadasdan sa'y edüb sürmeğe mukayyed olalar. Eğer çiftim gençdir, ziyâde tohum ekmek kâbildir derler ise, emîn ma'rifetiyle âmilden tohum alub ekeler. Harman vaktinde. tohumun çıkarub bâki kalanın nısfı âmilin ve nısfı ortakçının ola.*¹⁶⁸

Her bir ortakçıya ikişer müdd kararlaştırılıp verilmiştir. Tohumum eksikdir diyerek ekin vaktinde eksik tohum ekmeğe izin verilmeyecektir. Bunlar gibi yapanlar denetlenecek olup tohumun tamamını ektireceklerdir. Zikredilen ortakçılar devlete ait tohumu ektikten sonra, devlete ait arazidir diyerek fazladan tohum ekmeyeceklerdir. Yeniden ekilmek üzere bırakılan araziden sarf etmeye bağlı kalacaklardır. Eğer arazim yenidir fazla tohum ekmek mümkündür derler ise emin yetkisiyle, idaresiyle ve eliyle amilden tohum alıp ekeceklerdir. Hasat zamanında tohumunu çıkaran ortakçının hasılatının kalan kısmının yarısı amilin yarısı ortakçının olacaktır.

13- *Ve tohum etmekden ve nadas etmekden ve harman sürmekden gayrı kulluğa çiftlerimi kullanmayalar. Her kim ki çiftimi gayrı kulluğa kullanacak olursa, emîn olan kulum gereği gibi hakkından gele.*¹⁶⁹

¹⁶⁷ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 471.

¹⁶⁸ A.g.e., 471.

¹⁶⁹ A.g.e., 471.

Tohum ekmekten ve araziyi bir yıl süre ile ekine hazırlamaktan başka kulluk vazifesi diyerek ortakçılar arazilerini kullanmayacaklardır. Bir kimse arazisini belirtilen işler dışında, kulluk dışında kullanacak olursa eminler gereği gibi bu kişilere müdahalede bulunacaklardır.

14- *Ve ortakçılar işlemek için bargîr beslemeyeler. Tohumların ekmeğe ve nadasların sürmeğe ve gallâtın devşürmeğe ve bağlarına tîmâr etmeğe mukayyed olalar. Her kim at besleyüb gayrı rençberlik ederse ki, çift maslahatı ve nadası te'hîr olunub işlenmeye, kulum bulub atı ıssı elinden alub beğlik edüb kendünün hakkından gele ki, çift mashalatından gayrı rençberlik eylemeyeler. Ve orak vaktinde ekinleri maslahatın koyub kendüler gayrı malsahata meşgûl olub ekine zarar ve ziyân getürmeyeler. Eğer edecek olurlarsa, kadı ma'rifetiyle emîn olan kimesneler gereği gibi haklarından geleler.*¹⁷⁰

Ortakçılar araziyi işlemek için at beslemeyeceklerdir. Tohumlarını ekmek için, toprağı ekine hazırlamak için, ürünlerini toplamaya ve bağlarına bakım yapmak için defterlere kaydolunacaklardır. Bir kimse at besleyip bununla birlikte atlarıyla tarlalarda çalışır ve kendi arazilerinin düzenini korumaz ve ekine hazırlanmasını geciktirirse eminler vasıtasıyla bu suçu işleyenler bulunup atı sahiplerinden alacaklar ve devlet adına onların haklarından geleceklerdir ki kendi arazilerini korumak ve işlemek dışında bir daha at alıp başkalarının tarlalarında çalışmaya teşebbüs etmeyeceklerdir. Ve kendileri ekin vaktinde arazilerinin düzenini bırakmayacak ve başka bir arazi ile meşgul olup ekine zarar ve ziyan vermeyeceklerdir. Eğer bu suçu işleyecek olurlarsa kadı yetkisiyle görevlendirilen emin olan memur kimseler bu gibi yapanlara müdahalede bulunacaklardır.

15- *Ve ba'zı ortakçılar bir müdd tohum ekilecek yere bir kaç kile tohum eküb bâkîsin bel' edüb ekmezler imiş. Anun gibi bel'i ve telbîsi zâhir olanların dahi kadı ma'rifetiyle emîn olan gereği gibi hakkından gele.*¹⁷¹

¹⁷⁰ A.g.e., 471.

¹⁷¹ A.g.e., 471.

Bazı ortakçılar bir müdd tohum ekmekle yükümlü oldukları halde sadece birkaç kile tohum ekip geri kalanını saklarmış. Bunlar gibi kusurlarını gizleyip hilesi açığa çıkanlara ise kadı yetkisiyle emin olan memur kimseler müdahalede bulunacaklardır.

16- *Ve şıradan dahi oh-gelen âdet üzre sâlârlığın alub yüz medrede üç medre şıra alına. Ve ba'zı ortakçıların ellerinde benüm bağlarum vardır, hâsılından üç medrede bir medresi alınur. Anların gibilerin ba'zıları benüm bağlarımı koyub öşrün vermek için bağlar edinürlermiş, anun gibi bağlar dahi benüm kendü bağlarım gibidir. Vech-i meşrûh üzre hâssa bağlarımından ne mikdâr nesne alınursa, anun gibi etdükleri bağlarından dahi ol kadar nesne alına.*¹⁷²

Şıradan, şaraptan da âdet olduğu üzere sâlâr vergisi alınacak ve her yüz medre (1 medre =7-8 okka veya 14-15 okka) de üç medre (yani 700-800 okkada 21-24 okka) şıra alınacaktır. Ve bazı ortakçıların ellerinde padişaha ait bağlar vardır bu bağların hasılatından üç medrede bir medre (her 21-24 okkadan 7-8 okka) alınacaktır. Ve bunlar gibi bazı kimseler padişahın bağını bırakıp vergi vermek için kendileri ayrı bir bağ satın alıyorlarmış bunun gibi satın alınan bağların da muamelesi padişahın bağlarıyla aynıdır. Ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere padişahın bağlarından ne kadar hasılat alınırsa bu has bağlar gibi ortakçıların kendi aldıkları bağlarından da o miktar hasılat alınacaktır.

17- *Ve mezkûr hâs köyler. İçinde iki ay menapolye dutulmak âdetdir. Oligelen âdet üzre her ne mevsimde menapolye dutulu-gelmiş ise, yine ol mevsimde dutulub menapolye hususunda ne vechile yasak olunu-gelmiş ise yine ol vechile yasak oluna.*¹⁷³

İsmi geçen yıllık geliri yüz bin akçe olan köyler (has köyler) içerisinde bu hasılat iki ay müddetle köylünün mahsulünün sipahi tarafından alıkonulması ve bu müddet sonrasında köylünün bedel karşılığı alıp sattığı usul ile (menapolye tutulması) âdet olduğu üzere mahsul hangi mevsimde tutuluyor ise yine o mevsimde tutulacak olup ve daha evvel bu usul hususunda ne yasak olunmuş ise yine o yasaklar geçerli olacaktır.

¹⁷² Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 471.

¹⁷³ A.g.e., 471-472.

18- *Ve mezkûr hâslardan hâsıl olacak sıra için kab bulmak ve koyacak dam bulmak, kâdîmden hâsların ahâlisi üzerine olı-gelmişdür. Gerü kifâyet edecek mikdârı kab buldurub ve yapılmış hazır damları yoğise kifâyet mikdârı damlar etdüreler.*¹⁷⁴

İsmi geçen haslardan hasıl olacak sıra, şarab için kap(fıçı)bulmak ve fıçıları koyacak dam, düzlük bulmak eskiden olduğu gibi hasların ahâlisinin vazifesi olduğu gibi yine onlar bununla vazifeli olacaklardır. Ve yeterli miktarda fıçıları yok ve damları da yeterli gelmiyorsa yine bunları inşa etmek vazifesi ahaliye ait olacaktır.

19- *Ve hem el-ân tayîn olunan hâssa çayırlardan gayrı hâs içinde ne mikdâr çayır olursa, âmil ma'rifetiyle emîn olan kimesneler zabt edüb kurudub biçüldükden sonra satub akçesin âmil ma'rifetiyle emîn olan zabt edüb kimesneye dahl etdürmeye. Ammâ tarlalar aralarında ve köyler arasında varularında olan çayırı kurudub emîn ve âmil olanlar dahl eylemeyeler.*¹⁷⁵

Şu anda tayin olunan sipahiye ait tımar arazisinden çayır olanlar (hassa çayır)dan başka has içerisinde ne kadar çayır biterse (hayvan yemi olarak kullanılmak üzere) amil yetkisiyle emin olan kimseler bunları alacak, kurutacak ve biçtikten sonra da satıp parasını alacaktır. Ancak bunda eminden başka biri bu meseleye müdahale etmeyecektir. Ancak tarlalar aralarında ve köyler arasında var olan çayırlara karışmayacaklardır.

20- *Ve olı-gelen âdet üzre hâslarda vâki olan kurânın öşri alına. Ve hâslarda hâricden ne mikdâr kâfir gelüb mütemekkin olursa ki, gayrı yerde harâca ve ispençeye yazılmamış ola, havelân-ı havl geçüb bir yıl tamam olduktan sonra harâç vakti gelicek emîn olan kimesne, âmil ma'rifetiyle harâcın ve ispençesin alub zabt ede. Ve eküb biçdükleri yerin öşrin ve sâlârlığın ala.*¹⁷⁶

Âdet olduğu üzere haslarda mevcut olan köylerin öşür vergisi alınacaktır. Ve haslarda dışarıdan ne kadar gayr-ı müslim gelip bu köylere yerleşirse başka bir yerde ispençe ve haraca (müslüman olmanlardan alınan vergi ve toprak vergisi) alacaklı olarak

¹⁷⁴A.g.e., 472.

¹⁷⁵ A.g.e., 472.

¹⁷⁶ A.g.e., 472.

yazılmayacaklardır. Ancak değişim süresini tamamlayan 1 yılı geçen süreyle yerleşmiş bu gayr-ı müslimlerden amil yetkisiyle harac ve ispençesi alınacaktır. Ayrıca 1 yıl süreyi tamamlayan bu gibi gayr-ı müslimlerden öşür ve sâlâr vergisi de alınacaktır.

*21- Ve hâslardan satılan koyun bâcına İstanbul Subaşı dahl etmeyüb âmil ma'rifetiyle emîn olanlar zabt edeler.*¹⁷⁷

Haslardan satılan koyun vergisine İstanbul Subaşı müdahale edemeyecektir. Sadece amil yetkisiyle görevlendirilen eminler, memurlar bu vergiyi alabileceklerdir.

*22- Ve ne kadar mukâtaalu yerler var ise, mukâtaası şimdiye değin ne vechile alını-geldiyse yine ol vechile alına. Ellerinde mukâtaa için berât ve kadı hücceti olmayan kimesneler ki, sâbıkan âmiller mukâtaaya vermiş olalar, anların gibilerin mukâtaaları makbûl olmayub öşür alına. Ve mukâtaa için ellerinde Dergah-ı muallâmdan verilmiş berâtı olan kimesneler ki, berâtlarında olandan ziyâde yerler dutarlar, o ziyâdesinin öşürini, emîn olanlar ma'rifetiyle zabt eyleyeler. Ve mukâtaası ref' olunmuş yerler var ise, tetfîş edeler, göreler. Ref' olunduğı gerü mukarrer olub ref' olunduktan sonra hâsılları ne vechile alını-gelmiş ise gerü ol vechile alına.*¹⁷⁸

Ne kadar gelir getiren araziler var ise hasılatları âdet olduğı üzere nasıl alınıyorsa yine aynı usulle alınacaktır. Ellerinde bu araziler için berat ve kadı hücceti (padişah izni ve kadı senedi) olmayan kimseler eskiden olduğı gibi amillere bu gelirleri verirlerse dahi kabul edilmeyecektir. Bu araziler için ellerinde padişah tarafından verilmiş beratı olan kimseler ise beratlarında yazılandan fazla arazilere bakabileceklerdir. Ancak böyle kimselerden gelir elde ettikleri bu fazladan arazilerden de öşür vergisi emin, memurlar yetkisiyle alınacaktır. Gelir getiren arazi statüsü ve hükmü kaldırılan araziler var ise tetfîş edilip görülecektir. Statüsünün kaldırıldığına kanaat getirildikten sonra bu statüden çıkarıldıktan sonra o araziden elde edilen hasılat ne şekilde alındıysa tekrar öyle alınacaktır.

¹⁷⁷ A.g.e., 472.

¹⁷⁸ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap, 472.

23- *Ve hâslar içinde kadîmen dikilmiş zeytûn ve koz ağacı ve gayrı yemiş ağaçlarının nısıf hâslı alını-gelmiştir.*¹⁷⁹

Daha önceden olduğu gibi haslar içinde eskiden dikilmiş zeytin, ceviz ve başka yemiş ağaçlarının hasılatının yarısı hazine adına alınacaktır.

4.2.2. II. Beyazid Dönemi İstanbul Haslarına Ait Kanunnameler

II. Beyazid zamanında çıkarılmış olan kanunnameler arasında İstanbul Hasları ile ilgili olarak iki kanunname çıkarılmıştır. Bu kanunnamelerin temelini Fatih döneminde çıkarılmış olan İstanbul Hasları kanunnameleri oluşturmuştur. II. Beyazid döneminde bu kanunnamelerin hazırlanmasına katkısı olan Sah-ı Seman Müderrisi Mevlana Seydi bin Hakem Molla olmuştur.¹⁸⁰

4.2.2.1. Kanunname-i Havass-ı Konstantiniyye 904/1499 Tarihli İstanbul Hasları Kanunnamesi

Padişah haslarının hukuki düzenlemesinde önemli bir yere sahip olan bu kanunname 53 madde içermektedir. Bu kanunnamede ortakçı kullardan ima ve abid-i enbazan olarak bahsedilmektedir. Ortakçı kullara İslam hukuku çerçevesinde uygulanacak olan cezalar ve ortakçıları da kapsayan haklar ve has arazilerinin işletme esaslarının hukuki düzenlemesi yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler ortakçı kulları reayadan farklı bir uygulamaya tabi olduklarını göstermiştir.¹⁸¹ Bu düzenleme ile ortakçı kulların yaşantılarına dair bilgi ve kanaate ulaşmamız mümkün olmuştur. Bu kanunnamenin başlangıç bölümü İstanbul Haslarında bulunan halka yapılan haksız uygulamaların padişah tarafından tetkik ettirilmesine dair verilen emir ile ilgili olmuştur. Şöyle ki;

“Defter-i Hâshâ-i Hâkânî ve masdar-ı malhâ-i Sultânî kaleme geldiğine bâis oldur ki: taht-ı zill-i Hümayûn-ı Şâhîde olan Havâss-ı Konstantiniyye -Sînet

¹⁷⁹ A.g.e., 472.

¹⁸⁰ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 305.

¹⁸¹ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 44.

an' ilbeliyye- mütevattınları imâ ve abîd-i enbazan ve re'âyây-ı zirâ'at-sâzân, dest-i te'addî-i zalemeden masûn olmayub intizâm-ı umûrları diğer-gûn olduğu Pâdişah-ı ma'deletpenâh-E'azzellâhu ensârehû ve enâlehû bme'btegâhu- Hazretinin sem'-i kerimine yetşmekle, muktezây-ı sîret-i marziyyesince âtifet-i hüsvânîden def'-i te'âddî emr edüb, âyet-i kerimesi istinâresiyle ley-i zalmâ-i mazlûmîni envâr-ı ma'deleti kamrâ ve eyâdî-i te'addî ile maktûlîni ihsân ü fazileti ihyâ etdi –Lâ zâlet âyâtü ma'deletihî fî cebhet'il- eflâki mektûbetenve râyâtü nusratihî alâ zirvet'is-simâki madrûbeten-. Ve âsâr-ı adl-i kerimi ve ihsân-ı cesîmî, sebâtı arazin ü semâvât-âyîn, devâm-ı sebâta karîn olmağışün, ibtidây-ı Defter'de Kanun-ı kâtı'-i ibdidâ'-ı bida' ve kâmi'-ı istinâ'-ı huda'kaydolunmak emr olunduğı ecilden, ber-mûceb-i emr-i kerîm, bir câmi-i umûr-ı eşât ki, Kanun-ı Kadîm'den ahsen-i kelimatdur, tesvîd olunub izz-i huzuruna ind'el- arz kabul-i kerimi mûcebince sebt olundu.”¹⁸²

Padişah haslarının (gelir getiren arazilerinin) yazıldığı ve padişah'ın bu anlamda ortaya çıkan hükümleri şu maksadlardır: padişah tahtının gölgesinin bir güzel timsali olan İstanbul Hasları (Havâss-ı Konstantiniyye) -kötülükten alıkonulmuş olan- İstanbul'da yerleşmiş olan kimseleri anlatan abîd-i enbâzân (ortakçı kullar) ve re'âyây-ı zirâ'at-sâzân (ziraat ile uğraşan reaya) zulüm işlemekten korunmuş değildir. Bu gibi kimselerin işlerinin düzeni diğer işlerinde olduğu gibi padişahın emrine bağlıdır. Bu anlamda her zaman adâleti gözeten padişahın ahlakı ve rızasının gereği olarak şanına yaraşır bir ihsan ile zulmün ortadan kaldırılması emredilmiştir. “Allah, adaleti, ihsanı buyurmaktadır.” (Nahl Sûresi 90.Âyet) ayeti kerimesi ışığıyla zulme uğramışları kendi elinin adaleti ve adaletinin nuruyla ihsan ve fazileti ile ihya etmiştir. Ve yüce adaletinin eserleri ve ihsanının büyüklüğü onun kanunlarının arkasında durması ve devamlı surette bu kararlılığa yakın olmasından dolayıdır. Bunun için defterin başında bidatlara son vermek ve Allahın seçip emri altına aldıkları arasına kaydolunmak yüce emri gereğince bütün sınıfların işlerinin toplamı eski kanundan çok daha güzel ifadeler olarak burada zikredilmiştir. Padişahın yüce kabulü ve huzurunda müsaadesiyle arz halinde temize çekmek üzere deftere kaydedilmiştir. Bu mukaddime ile ortakçı kullara olan bakış açısının ana kaynağını oluşturan temelin İslam inancı ile olan ilişkisi net bir

¹⁸² Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 307.

şekilde ortaya konmuştur. Kanunnamenin ilk maddeleri ortakçı kullarıda kapsayan ortakçılık ilişkilerinin düzenlemesi ile ilgili olmuştur.

- 1- *Mezkûr hâslarda olan ortakçı kulların ve hâricden gelüb hâssa câriye almağla ortak hizmetine dühûl edenlerin, kadîmden tohumları, birer müdd buğday ile buçuğar müdd arpa, buçuğar müdd alef imiş ki, zirâ'at edilüb hâsılından tohum-ı mezkûr ihrâc olunduktan sonra, mâ'adâsının nısfı hâs için zabt olunub nısf-ı âherini ortakçı mutasarrıf imiş. Ammâ sonra ba'zı mevâzı'da arpa olmamağla arpa tohumu alefe mübeddel olub birer müdd alef ekilür olmağla, bu âdet arpa hasıl olur mevâdda dahi sirâyet edüb arpa ekilmez olmuş. Şimdi emr olundu ki, arpa hâsıl olur kurâda ber-karar-ı evvel tohumun buçuk müddi arpa ola.*¹⁸³

İsmi geçen haslarda olan ortakçı kulların ve dışarıdan haslara kadın hizmetçi almakla ortakçılık hizmetine dahil edilenlerin de eskiden her birine tohumları birer müdd ile her birine buçuk müdd arpa ve yine her birine buçuk müdd hayvan yemi verilmesi ve tohumlar mahsul verdikten sonra da yarısını hazine için tutacakları kalan yarısını ise kendilerinin (ortakçıların) tasarruf etmesi buyrulmuştur. Ancak sonraları bazı yerlerde arpa yetiştirmemeye ve arpa tohumu da hayvan yemine değiştirilmiş ve birer müdd hayvan yemi ekilmeye başlanmış. Bununla birlikte bu durum arpa mahsulünü de etkilemiş olmakla arpa ekilmez hale gelmiş. Bu hüküm ile emir olunur ki arpa mahsulu elde edilecek tohumun buçuk müdd olmasına dair verilen önceki karar geçerli olacaktır, hükmü ile ortakçı kullar ve ortakçılığa dahil olanların belirlenen ekim düzenine karşı farklı bir yol izlemelerinin mahsul ekimlerini etkilediği ve belirlenen miktarların ekilmesi emredilmiştir.

- 2- *Ve ortak ekilen tohum ki, mukarrer bir müdd buğday ile bir müdd alef veya buçuk müdd arpa, buçuk müdd alefdir, bunlardan gayrı ortakçı olanlar, hilâf-ı cins-i tohum, mezkûr hubûbâtıdan her ne zirâ'at ederlerse, kendülerin olub*

¹⁸³ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”,45; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 307; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 90.

*hâs için hemân öşürleri alına. Kanuna muhâlif sâlârlıkları bile alınurmuş, min bâ'd alınmaya.*¹⁸⁴

Tarlada ürüne ortak olmak şartıyla çiftçi sahibi ve işleyeni ile ortak ekilen tohum, karar verildiği üzere bir müdd buğday ile bir müdd hayvan yemi veya buçuk müdd arpa, buçuk müdd hayvan yemidir. Bunlardan başka ortakça olanlar alışılmışın, zikredilenlerin dışında tohum ve zikredilen tahıl ürünlerinden her ne yetiştirirlerse kendilerinin olacak ancak arazi için öşür vergileri alınacaktır. Ancak eskiden bu gibi kimselerden kanuna aykırı olarak sâlâr vergisi alınıyorken bundan sonra alınmayacaktır.

- 3- *Ammâ ortakçıya müteveccih olan nısıf hissenin kırk kilede bir kile sâlârlığı alınmak, hâs kanununda mukayyedken şimdiye değin ma'mül değülmüş. Kanun-ı mezbûr mukarrer buyruldu; min ba'd müceb-i mezkûr üzre amel edile.*¹⁸⁵

Ancak ortakçıya verilmiş olan yarım hissenin kırk kilosundan bir kilosunu sâlâr vergisi olarak almak has kanununda kaydedilmişken şimdiye kadar bu uygulanmamıştır. Bahsi geçen kanunda karar verildiği gibi bundan sonra kanun gereği gibi uygulanacaktır.

- 4- *Ve ba'zı ortakçılar varmış ki, yerleri müsâ'ade etmemekle tohumu iki müdden eksik verilmiş, ol husus dahi muhakkak olduğu üzre mukarrerdir. Meğerki, sonradan müsâ'ade edecekce yer verile ki, ol vakit tohumları iki müdde yetiştirüle. Ve zikr olan tohum cinsinden ortakçılar ziyâde tohum zirâ'at eder olsalar, Kanunnâmede mukayyed olduğu mücebce, ekdükleri tohum beğlikden verilüb anun dahi hâsılı beğliğe ulaşıla. Ortak tohumu cinsinin ba'zı ortak adına ekilüb ba`zına öşrine ekilmeye. Ammâ ortak hizmetin tekâmîl etdikden sonra gayrı cinsden her ne dilerse öşrüne eküb kimesne mâni olmaya. Meğerki, gayrı cins tohumu ekmekde ifrât*

¹⁸⁴ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 45-46; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2. Kitap, 308., Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 90.

¹⁸⁵ A.g.e., 46, 90, 308.

*edüb anunla mezâri'in çürüdüb ortağa ekilecek tohum ekilmeğe kâbiliyeti kalmaya. Ol vakit men` oluna ki, yerinin salâhiyyetini gayrı tohum ekmekle fesâda vermeye.*¹⁸⁶

Bazı ortakçıların yerleri imkân vermediği için tohumları 2 müdden eksik verilmiştir. Bu husus da doğru olduğu gibi aynı karar ile devam edilecektir. Ancak sonradan ortakçının arazisinde imkân olursa tohumlar 2 müdde tamamlanacaktır. Bahsedilen tohum türlerinden ortakçılar fazla tohum ekip biçerlerse kanunnameye kayıt altına alındığı gibi tohum devletden verilecek ve elde edilen hasılatı devlete ulaştırmaları şartıyla gereği yapılacaktır.

Ortak tohum (ve tarlada ürüne ortak olmak şartıyla çiftçi sahibi ve işleyeni ile ortak ekilen tohum) türünün bazısı ortak adına ekilecek olup ancak bazısı da öşür vergisi adına ekilmeyecektir. Ancak ortakçı kulu hizmetini tamamladıktan sonra başka türden ne isterse öşür vergisi adına ekebilecek ve bu duruma kimseler engel olmayacak, müdahale etmeyeceklerdir. Bu durumun tek şartı arazisini alışılmışın dışında gereğinden fazla ekilen başka cins tohumlarla verimli toprakları çürütecek ve ürün vermez hale getirmemesidir. Eğer böyle bir zarar ortaya çıkarsa ortakçıya müdahale edilecektir.

5- *Ve ba'zı ortakçı iki çift edinüb bir çiftim ortakdır, birinin hâsılından öşür verürün deyü ortağa ekilen tohum cinsin harmanında iki bölük gösterüb ol sebeble ortak hâsılı bel` olurmuş. Bunun gibi amel dahi hilâf-ı kanundur. Ber mûceb-i tafsîl-i sâbık ortak tohum cinsinden ne mikdar ziyâde tohum ekmeğe iktidârı olur ortakçı olursa, tohumunu beğlikden alub hâsılını beğliğe üleşmek mukarrer kanundur. Min ba'd mûceb-i mezkûr üzre amel oluna.*¹⁸⁷

¹⁸⁶ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 308; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 90-91.

¹⁸⁷ Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri",46; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 308; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 91.

Bazı ortakçı kulları birinin hasılatından öşür vergisi vermek ve iki arazi şeklinde iki araziye ekip biçip tohumunun hasat zamanında sadece bir araziye ortakçı olarak kullandıklarını söyleyip hasılatı gizliyorlarmış. Bu gibi davranışlar kanuna aykırıdır. Daha önce gerekli kısımları aktarıldığı üzere ortakçı kulların ortak tohum türünden ne kadar çok tohum ekmek için imkânı ve gücü olan varsa tohumunu devletten isteyecek, alacak ve hasılat zamanı da hasılatın yarısını devletle paylaşacak. Bu kanun değişmez bir karardır ve bundan böyle gereği bu karar üzere yapılacaktır.

6- *Ve ortakçılar, eke-geldikleri tohumlarından özr-i kavîsiz eksik ekseler veya gayrı amele mübâşeret etmekle zirâ'atden ferâğat etseler veya yerlerinin yararına öşri verilür tohum eküb yaramazına ortak tohumun ekmekle hâsıla zarar etseler, kanunnâmede kayd olduğu mücebce hizmetinde mukassır olmayan ortakçı hâsılı mikdârı hâsıl alına.*¹⁸⁸

Ortakçılar şu ana kadar ettikleri tohumları sağlam bir mazeret olmadan eksik ekerlerse veya bir başka işe başlamakla toprağı işlemeyi o iş için bırakırlarsa veya arazilerinin yararına öşür vergisi verilir diyerek işe yaramaz hasılat vermez tohumu ekmekle zarar verdikleri takdirde kanunname'de kayıtlı olduğu gibi hizmetinde kusur etmeyen ortakçı ile aynı oranda hasılatı vermekle yükümlüdür.

7- *Ve gereği gibi yasak ve tehdîd oluna ki, nadas vaktinde ve biçin vaktinde, gayrı amele mübâşeret etmeyüb, ekalli her ortakçıya birer müddlük üçlenmiş nadas etdirilüb buğday ekildikten sonra anızına ortak arpasıyla alef ekile, gayrı cins ekilmeye. Meğerki, arpa için müstakil nadas edeler ki, alefden ziyâde kalan yerine her ne dilerse eke.*¹⁸⁹

Kanunnamenin hükmü gereği toprağı ekin ekmek için hazırlama, dinlendirme döneminde ve toprak üstüne çıkan tohumları biçme döneminde ortakçı başka herhangi bir iş yapamayacaktır. En azından her ortakçıya birer müdlük ve en az üç kişinin toprağını nadas ettirip buğday ekildikten sonra biçimden kalan samanlarına ortak arpasıyla hayvan yemi ekilecektir. O aşamada başka bir tür ekilmeyecektir. Ancak arpa için arazisini ayrı hazırlayanlar hayvan yeminden kalan yere ne isterler

¹⁸⁸ A.g.e., 46, 91, 308.

¹⁸⁹ A.g.e., 46, 91, 308.

ekedebileceklerdir. Bu hükümlere gereği gibi uyması emir olunmuştur ve bundan başka bir uygulama ayrıca yasaktır ve ortakçılar bu konuda gerekirse tehdit olunacaktır.

8- *Ve harman vaktinde olı-gelen kanun üzere, ihtiyâr, amilin olub tohum ihrâcından sonra beğliğe müteveccih olan hâsılı demed ala, dilerse döğülüb çeç oldukdan sonra ala. Ammâ demed alıncak köylü köyünde bir harmana cem' edüb döğmek hizmeti anda olan ortakçıların uhdesindedir. Ber-vech-i ta'cıl tahsîl edeler. Ve çeçden alınmalu olursa, gereği gibi yasak ve tehdîd oluna ki, emînden, âmilden veya adamlarından kimesne hâzır olmadın çeçe dökülmeye. Hâzır olan çeç ölçülmek müyesser olmayub geceye kalınalı olıcak, köyün kethüdâsı çeçi tamgalaya ki, beğliğe müteveccih olan hisse bel'den masûn ola. Ammâ eğer demed almaktır eğer çeç ölçmekdir, mutasarrıflar, ortakçıların harmanların te'hîr etmeyüb ber-vech-i ta'cıl tahsîl etdüreler ki, tehîr sebebiyle hâsıla zarar olmalu olsa bâ'isine tazmîn olunur, ana göre amel oluna.*¹⁹⁰

Âdet olduğu üzere hasat vaktinde uyulacak kanun gereği yetki ve irade amil'in olacaktır. Amil isterse tohumun topraktan çıkıp biçilmesinden sonra devlete ayrılan kısmını demet olarak alabilecek isterse de tahılı döğüldükden sonra yığın halinde alabilecektir. Ancak demet alınacak köylü o köyde bir hasatta toplanacak olup hasatı döğmek hizmeti sadece ortakçı kullarına ait olacaktır. Ancak hasatı çabuk bir şekilde toplayacaklardır. Ve emin, amil memurlardan bir kimse olmadan ve tahılların döğülmüş şekilde birikmesi hazır olmadan hasılatı alması yasaktır ve böyle yapanlar tehdit edilecektir. Hazır olan döğülmüş tahılların ölçülmesi kolay olmadığından geceye kalırsa köyün kethüdâsı bu döğülmüş tahıl yığınlarını damgalayacaktır ki devlete, hazineye ayrılan hisse karışıklıktan korunmuş olacaktır. Ancak demet almak, hasatı döğdürmek ve onları ölçmek gibi işlerde mutasarrıflar ortakçıların hasatlarını geciktirmemek ve acele ile işleri takip etmekle yükümlüdür. Bu anlamda bir gecikme yaşanır ve hasılatı zarar gelir ise bu zarara sebep olan kimselere bu bedel ödettirilecektir, o sebeple bu kanuna gereği gibi riayet edilecektir.

¹⁹⁰ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 308-309; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 91.

- 9- *Ve ortakçı olanlar ki, bargîrcilik edüb fundacılığa veya gayrı kisbe mübâşeret etmekle hizmetinde müsâhele ettiği için, bargiri elinden alınub beğlik etmek eğerçi ki kanundur, min ba'd anun gibilere yasak edüb yük bargiri aldurulmaya. Alursa dahi satdurub bahasıyla ortakçı hizmetine müte'allık esbâbının kusuru tekmîl etdürile. Ammâ kemâ yenbeği hizmetinin uhdesinden gelen ortakçı, kisb-i âherden dahi men' olunmaya. Beherhâl zirâ'at hizmetine mahsûslardır, ol hizmeti tekmîl etmeyince gayrı emre mübâşeret etdürülmeye.*¹⁹¹

Ortakçılardan at besleyip funda ağacı yetiştirmeye veya başka kazanç yollarına meyletmekle asıl hizmetinde müsamaha gösterenlerin atı elinden alınacak olup böyle yapan kimselere de devlet için dahi olsa yük taşımak için bile at aldırılmayacaktır. Bu kanuna aykırı olarak at alan olursa atı sattırılacak olup o ücretle ortakçı hizmetinde yaptığı kusuru tamamlattırılacaktır. Ancak gereği gibi layıkıyla hizmetinin üstesinden gelen ortakçının başka bir işle uğraşmasına engel olunmayacaktır. Ve mutlaka ortakçılar ziraat hizmetine mahsuslardır bu hizmetlerini tamamlamadıkça başka bir işle uğraşmalarına izin verilmeyecektir.

- 10- *Ve ortakçılar beğlik çiftle kiracılık ederlermiş ve ortağa ekilecek yarar yerleri ekmeyüb kendüler için hâsıl eküb beğlik çiftle şehre taşıyub satmak âdetin etmişler. Ol sebeble çiftler helâk olub yarar ekin yerlerin tazyî' ederlermiş. Bu hususda min ba'd kanuna muhâlif amel etdirilmeyüb ekine yarar yerler ekin için hıfz olunub hâsılı yerlerinin fazlasına eküb, beğlik çifti kendülerin mâlâbüddünden gayrı yere kullanmayub, her zamanda ortak hizmetine müte'allık umûra kullanalar. Hilâf-ı kanun beğlik çiftleri kullanılab ve samanların yemlerin hâcetce komayub satub tîmar etmekde taksîr edenlerin, emînleri gereği gibi haklarından gele.*¹⁹²

¹⁹¹ Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", 46; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2. Kitap, 309; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 92.

¹⁹² A.g.e., 47, 92, 309.

Ortakçılar hazineye ait olan arazileri kiraya veriyorlarmış. Ve bu arazilere ekilecek olan yararlı yerleri ekmeyip kendileri için ekilen hasılatı başka şehirlere taşıyıp satıyorlarmış. Bu sebeple hazineye ait araziler yok olup yararlı ekin getirecek yerler elden çıkıyormuş. Bu hususda bundan önce olduğu gibi ortakçılar kanuna karşı hareket ettirilmeyecek ve ekine yarar araziler korunacaktır. Devlet arazilerini kendilerine verilen hizmetten başka hizmet için kullanılmayacak her zaman ortak hizmetinin işleri için kullanacaklardır. Bu kanuna aykırı olarak devlete ait arazileri başka işlerde kullanan ve samanları, yemleri gereği gibi toplamayanlara ve mahsulu satıp timar ettirmekte kusurlu olanlara eminler kanunun gereği gibi müdahale edeceklerdir.

11- *Ve ortakçıya ortak hizmeti teklîf olundukda, çifti ve tohumu ve sâir âlât-ı harsi beğlikden verilüb, sonra eğer öküzü eğer gayrı esbâbı zâyî' olsa, kendüye aldırub beğlikden nesne verilmemek kanunmuş. Min bâ'd dahi kanun-ı mezkûr mukarrerdir. Ammâ ba'zısı müflis olub öküzden ve tohumdan zâyî' olanı almağa iktidârı olmamağla hizmetin ta'til edüb hem kendüye hem beğliğe zarar olurmuş. Hattâ ol zarûretten ba'zı mevâdda iki ortakçı bir çiftle zirâ'at edüb tohumlarının ba'zı ekilmezmiş. Min ba'd anun gibi iktidârı olmayanlara esbâbın tekmîl için beğlikden karz tarikiyle avn edüb amelinde ihtimâm teklîf oluna ki, hâsıla karışub hissesinden gerü deyni edâ olunub beğlik hâsıla zarar olmaya. Ammâ iktidârı olanlara, kanun mücebince te'hîr etmeyüb kendülere müteveccih olan hissedenden âlât-ı hirâsetleri tekmîl etdürüle.*¹⁹³

Ortakçıya ortak hizmeti ile arazi, tohum ve ziraat aletleri devlet tarafından verilmiştir. Öküzü başka sebeplerden ziyan olursa ortakçıya aldırılması ve devletten bir eşya verilmemesi emredilmiştir. Bundan sonra bu emire uymak kanundur. Ancak bazısı malını ve arazisini tüketmiş, öküzden ve tohumdan zarar görenlerin bedelini karşılamaya gücü olmayanların da hizmetine ara verilmesiyle devlete ve hazineye zarar geliyormuş. Hatta bu sıkıntı ve zarardan dolayı iki ortakçının tek bir araziye işleyip tohumlarını eksik ekmeleri gibi bazı hususlar ortaya çıkmıştır. Bundan sonra

¹⁹³ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”,47; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 309; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 92-93.

bunlar gibi zararı karşılamaya gücü olmayanlara bu zararları gidermeleri için devletten borç almaları yoluyla yardım edilip hizmetine önem vermesi teklif edilecektir. Ve hasılat toplandığında ortakçı kendi hissesinden devletten aldığı bu borcu ödeyecek ve devlete ait hasılatın toplamına böylece zarar gelmeyecektir. Ancak bu zararları ödemeye gücü olanlara ise kanunun gereğince geciktirilmeden ortakçıların kendi paylarından ziraat aletleri tamamlattırılacaktır.

12- Ve beğlik otluk biçini âvânında, kulların ba'zından ağırlık alınmakla hizmete götürülmeyüb ba'zına biçdirmekle az müddetde tamam olacak hizmet hayli müddet tamam olmayub ol sebeble ekinlerinin biçilmesi te'hîr olub, zarar-ı azîm olurmuş. Min ba'd kat'â kimesneden bir habbe alınmayub ve aparlanmayub cemî'si hizmetlerinde müsteviyet'ül-akdâm olalar. Ve hizmetleri tağyîr olunduğı vakitte hâzır olmayanın ki, özr-i kavîsi zâhir olmaya, gereğı gibi te'dîb olunub hizmetlerin itmâm etdirmede ihtimâm gösterile ki, gallelerinin biçinlerine hizmetleri mâni' olub hâssa mala zarar olmaya.¹⁹⁴

Devlet için biçilecek ot, zamanında ortakçı kulların bazılarında eşyaları alınmakla hizmete götürülmeden başkalarına biçdirilmekle az zamanda bitecek olan işin uzun zamanda bitirilmemesine sebep olmuştur. Ekin biçilmesi geciktiğinden dolayı büyük bir zarar ortaya çıkıyormuş. Bundan sonra kesinlikle ortakçı kullarından bir kimseden bir eşyası alınıp götürülmeyecek ve hepsi hizmetlerini yerini getireceklerdir. Ve hizmetleri değıştiğı vakitte hazır olmayanın kuvvetli bir gerekçesi yok ise tehdid ile muamele olunacaklardır ve hizmetlerini noksansız yapmalarına önem göstermeleri ancak ürünlerin biçilmelerine başka hizmetleri engel olmayacak ve devlet malına zarar gelmeyecektir.

¹⁹⁴ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”,52; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 309-310; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 93.

13- *Ve ortakçıların ekserinde zirâ'ate vefa eder çiftlik yoğimiş. Halbuki, ba'zı ortakçı yerleri bir sûretle hâric eline düşüb öşrine zira'at edilür olmuş ve ba'zı ortakçı dahi emînlerine ağırlık verüb ortakçılıktan çıkdıktan sonra, ellerindeki ortağa tasarruf etdikleri mezâri'i öşrine zirâ'at ederlermiş. Emrolundu ki, min ba'd hâric elinde olan ortakçı yerleri alınub gerü ortakçıdan yeri eksük olanlara tevzî' oluna.*

Ve şol yerler ki bilfiil ortakçılıktan çıkmış kullar elindedir, kendüler dahi ortak hizmetine kâbillerdir, anlara gerü çift verilüb ber-karar-ı evvel ortakçı hizmeti teklîf oluna.

Amma zirâ'ate kâdir olmamağla ortakçılığa kâbil olmayanlar, eğer gayrı kisbe mübâşir ise ki, ortak yerlerin âhere zirâ'at etdürüb hâssa öşrin vermekle hâsılın kendüler mutasarrıf olalar, anun gibilerin dahi yerleri elinden alınub ortakçıdan yere ihtiyâcı olanlara verile ve kendülerin iktidârlarına ve kisblerine göre hâller hâlinca üzerlerine birer mikdâr mukâta'a vaz' oluna. Meğer şunlar ki, hem zirâ'ate ve hem bağbanlıktan ve gayriden bir nevi' kisbe iktidârları olmayub meûnetleri âhere zirâ'at etdürmekle olur ola, anun gibilere hârendelerine göre birer mikdâr ellerindeki mezâri'den yer ta'yîn edüb bâkisi ortakçıya teslim oluna.¹⁹⁵

Ortakçıların çoğunda ziraat işlerinde sözünde duran çiftlikler yokmuş. Halbuki bazı ortakçı yerleri bir şekilde başkasının eline geçmiş ve öşür vergisi karşılığı ziraat ediliyormuş. Bazı ortakçılar da eminlerine ziraat aletlerini verip ortaklıktan çıkdıktan sonra ellerindeki verimli araziye kullanma yetkileri ile öşür vergisi için ziraat ederlermiş. Emredilmiştir ki bundan sonra başkası elinde olan ortakçının arazileri alınacak ve ortakçılardan arazisi olmayanlara dağıtılacaktır.

Bu yerler artık fiilen ortakçılıktan çıkmış kullar elindedir, ancak bu kimseler ortak hizmetine karşılık verilmiş kimselerdir dolayısıyla onlara geri arazileri verilecek ve önceki verilen karar üzerine ortakçı hizmeti tekrar sunulacaktır.

¹⁹⁵ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 310; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 93.

Ancak ziraate gücü ve kabiliyeti olmayan ortakçılar eğer başka kazanca yeltenirler ise, ortak arazilerini başkasına ziraat ettirip hassa öşür vergisi vermekle hasılatı kendileri sarf edenler ve bunun gibi yapan ortakçıların arazileri ellerinden alınıp araziye ihtiyacı olanlara verilecektir. Ve kendilerinin yönetimleri ve kazançlarına göre kendilerine birer miktar vergi tayin edilecektir. Ancak hem ziraate hem de bahçıvanlıktan ve başka bir işten kazanç elde edemeyen, barınma ve yeme içmeye ancak yetecek kadar kazançları olan kimselere hallerine göre birer miktar ellerindeki araziden yer verilecek ve kalan kısmı ortakçıya teslim edilecektir.

14- *Ve ekser ortakçıların mezâri'i cüz'i olmağla hâsılları olmazmış. Şimdi emrolundu ki; min ba'd kangı köydeki zirâ 'ete kâbil hâlî kalmış veya henüz bozağılığı sökülmemiş yerler ola, anun ortakçılarına teklîf edüb ol yerlerden birbirine mu 'âvenetle sökdürüb çiftlikleri itmâm edile.*¹⁹⁶

Ortakçıların çoğunluğu az bir miktar arazileri olduğundan dolayı hasılat elde edemezlermiş. Bundan sonra emir gereği; herhangi bir köyde ziraate gücü el veren boş yer veya ekilmemiş yerler ortakçıların birbirine yardımını ile tamamen ekdirilecektir.

15- *Ve şol köyde ki, ortakçının çiftliğine tekmîl müyesser olmayub ol sebeble tamam tohum ekilmeye veya ekilürse dâyim köhne yere ekilmekle hâsılı görünmeyüb hemân çiftle emek zâyî' olur ola, anun gibi mahallerin öşürücü yerinden mahlûl olan veya ta'tîl etmekle kanun mücebince ellerinden alınmak icâb eden yerleri veya ortakçısı fevt olub hâlî kalan yerlerini veya bir özürle ortakçılıktan ihrâcî icâb edenlerin ki, özürleri Dergâh-ı mu'allâda ma'lûm olub emr-i âlî mucebince ihrâc olunalar, anların gibilerin yerlerini çiftliklerinde noksâm olan ortakçılara tevzî edüb yerleri tekmîl edile.*

*Bil-fi'il mevcut olan ortakçının yeri vefâ etmezken ortakçılık bedeli mukâta'a veren kullardan mukâta'ası ref' olub ortak hizmeti teklîf olunmaya. Meğerki, verdiği mukâta'adan teklîf olunan ortak hizmeti enfa' ola, ol vakit teklîf oluna.*¹⁹⁷

¹⁹⁶ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 310; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 93.

¹⁹⁷ A.g.e., 93-94, 310.

Ortakçının çiftliğini tamamen ekmesi kolay olmadığından bu sebeple tohumların tamamının ekilmemesi veya ekilirse de her zaman eski yerlerine ekilmekle mahsul ve emek ziyan olacak olur ise bu gibi yerlerin öşür vergisi alınan yerlerden çıkarılması veya işlenmesine ara verilmesi kanunu gereğince bu gibi sebeplerden ortakçının ellerinden alınması gereken yerleri veya ortakçısı ölen veya saraya bildirilen bir problem ve sıkıntı ile padişah emri ile ortakçılıktan çıkarılanların boş kalan yerleri, arazileri noksan olan ortakçılara dağıtılacak ve ziraat hizmetleri tamamlattırılacaktır.

Fiilen devam eden ortakçının yeri gereği gibi yeterli gelmez ise ortakçılık bedeli olarak mukataa vergisi veren kullardan mukataa vergisi kaldırılıp ortakçılık teklif edilmeyecektir. Yalnız bu gibi kimselerin mukataa vergisi ile ortak hizmeti kıyaslanacak olup ortakçılık hizmeti daha yararlı olacak ise teklif edilecektir.

16- Ve ortakçıdan mahlûl olan yere ki, ihtiyâ olur ortakçı olmaya, baştinasıyla çifti ve tohumu oğlundan veya akrabâsından hizmete yarar kimesne bulunursa ana verile. Ve illa sâyir kullardan veya hâricden hâssa câriye alub ortak hizmetine iltizâm edenden kim bulunursa ana verile.¹⁹⁸

Ortakçıdan çıkan yere ihtiyacı olan ortakçı bulunamazsa baştinası (saraya ve orduya çeşitli vergi ödeyen Hristiyan tebaanın hiçbir vergi ödemedi tohum ve arazi sarf ettikleri babadan oğula geçen çiftlikleri) olan kimseler bulunur ise onlara verilecektir.

17- Ve fevt olan ortakçının ki, çiftiden ve gayrıdan ortakçılığı esbabıdır, eğer küllisi eğer ba'zısı, zâyi olmuş bulunsa, muhalledatından alınub verilecek ortakçı bulunursa, esbâb-ı mezkûre tekmil edilüb teslim oluna. Ve illâ cemî'isi nakd edilüb beğlik için zabt olunup âmilin kısıtına ilhâk olunmaya.¹⁹⁹

Ölmüş olan ortakçının arazisinden eğer hepsi ya da bazısı ziyan olmuş olduğu görülür ise geride bıraktıkları mal veya paradan verilecek ortakçı bulunursa ziyan olan arazi sebebiyle kalanların hepsi devlet ve hazine için para getirmesi maksadıyla bu yeni ortakçıya hizmet teslim edilecektir.

¹⁹⁸ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 310; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 94.

¹⁹⁹ A.g.e., 94, 310-311.

18- *Ve mezkûr hâslara emîn ve âmil olanlar, her zamanda çiftin ve tohumun yoklamasında ve zâyî' olanını tazmîn etmekde taksîr ve tehâvûn etmeyeler. Ederlerse ki, sonra tazmîn olunacak mahal bulunmaya, anlara tazmîn olunur deyü Kanunda mukayyedir. Emr-i mezkûr ber-mûceb-i mesfûr mukarrerdir. Ana göre husûs-ı emirde ihtimâm göstereleler.*²⁰⁰

İsmi geçen haslara emin ve amil olan memurlar her zaman arazileri ve tohumların yoklamasında ve ziyan olanların bedelini ödetmede kusurlu ve önemsiz davranmayacaklardır. Eğer bir kusur yaparlar ise sonra alınacak bedel kendilerinden alınacaktır diye kanuna kaydedilecektir. Amil ve eminler verilen bu emirin gereğini yapmaya özen ve önem göstereceklerdir.

19- *Ve şimdiye değin hâssa kullar ve câriyeler ve evlâdı defter olub, her yıl mürdeleri ve zindeleri ve sâir keyfiyet-i ahvâlleri yoklanmayub ol sebeble umûrlarında hayli ihtilâl zâhir olduğu ecilden, emr olundu ki, min ba'd cemî'isi defterle mahfûz ve mazbût olub her zamandan şimdi mufasssal kayd olub Hizâne-i Âmire'ye teslim olan deftere tatbîk olunmağla cemî'inin ahvâli muntazam ola. Her husûsiyatda dakika fevt olmayub cüz'iden ve küllîden ne vâki' olursa müfredâtla mufasssal defter edile.*²⁰¹

Şimdiye kadar hassa kullar ve cariyelerin aileleri deftere kaydedilmiş olup her yıl ölenler, hayatta kalanlar ve bunun gibi vaziyet ve halleri sorgulanmadığından sebeple işlerinde birçok zaman düzensizlik ortaya çıktığı sebebiyle bütün saklanmış ve yazılı tutulmuş olan defterlerde daha ayrıntılı olarak kayıtlarına yer verilecek ve bu defterler saraya teslim edilecektir. Böylelikle bütün kulların vaziyeti düzenli olacaktır. Ayrıca küçük veya büyük bu topluluk içinde her konuda ne meydana gelirse dakikası geçmeden bu defterlere detaylıca yazılacaktır.

20- *Ve avreti fevt olan hâssa kullar ve hizmete yaramış mücerred kullar, hâssa câriyelerden tezevvüc taleb etdikde, ekseri rızâ vermeyüb hârice varmak havasında olurlarmış. Ol zarûretle ba'zısı ehl-i zimmetden harâir tezevvüc*

²⁰⁰ A.g.e., 94-95, 311.

²⁰¹ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 311; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 95.

edüb evlâdı alırâra mübeddel olurmuş ve ba'zısı avreti olmamağla hizmetinde kâsır olub ol sebeble umûrî hâssa ihtilâle müteveccih olmuş. Şimdi emr olundu ki, min ba'd hâssa kullardan gayrı hârice câriye verilmeye. Meğerki, anların hâcetinden fazla olub hâricden yarar kefillerle ortak hizmetine iltizâm eder kirnesne tâlib buluna ki, hâline göre ağırlığı alınub ortak hizmeti teklîf oluna, ol vakit verilmek câiz ola. Ammâ bu takdirce dahi atebe-i ülyâyâ arz olunub emr olmayınca verilmeye ve alınan ağırlık beğliğe zabt olunub âmil kıstından addolunmaya.²⁰²

Eşi ölen hassa kullar ve hizmette kullanılmış evlenmemiş kullar hassa cariyeler ile evlenmeyi talep eder ise çoğunluğuna izin vermeyip hassa cariyeler dışında başkalarıyla evlenmek isterlermiş. Bu zorlukla bazısı borcunu ödemek üzere evlenir kalan evladları olurmuş ve bazısı da eşi olmadığından hassa işlerinde düzensizlik ve kusura sebep olurlarmış. Bunun üzerine şöyle emir olunmuştur; bundan sonra hassa kullarından başka dışarıya cariyeye verilmeyecektir. Eğer ki onların ihtiyacı fazla olur dışarıdan kefil olmak suretiyle ortak hizmetini tercih eden ve isteyen kimse olursa cariyelerin ağırlığı alınıp ortak hizmeti teklif olunabilecektir. Ancak bu husus padişaha arz edilecek emirine göre cariyeden alınan ağırlık hazineye kaydedilecek ve amilin hissesinden sayılmayacaktır.

21- *Ve kullarla cevârî arasında min ba 'd cebr-i şer'î cârî olub, tezvice kâbil olan câriyeleri ki, evlenmek mühimmi olan kullara ihtiyârlarıyla varmaya veya fevt olan erinden baştinasına hizmet eder oğulları kalmaya veya eytâm-ı sığârı olub tavattun etdüğü yurdundan gayrı yere nakletdirilmekle eytâma ve kendüye zarar müteveccih olmaya, fil-cümle bunların emsâli bir özr-i kavî ile ki ma'zûr olmaya, cebrle tâlib olan kula verile. Elbette beherhâl evlenmek talep eden kullara, kendülerinin hâllerine münâsib duldan ve bâkireden câriye bulı-verilüb verile ki, avreti olmamak zarûretinden hurre tezevvücüne*

²⁰² Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”,49; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 311. Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 95.

*irtikâb edüb evlâdi ahrâra mübeddel olmak zararı ve evlû olmamağla hizmetlerinde taksîrleri görünmeye.*²⁰³

Kullarla cariyeler arasında bundan sonra şeriate uygun bir zorlama yürürlüktedir. Evlenmeyi kabul eden cariyeleri öyle ki evlenmesi gerekli olan kullarla kendi istekleriyle evlenmeleri önemlidir. Ancak eşi ölmüş cariyelerden baştinası (çiftlik, ziraat yapılan ama vergisi alınmayn gayr-ı müslim çiftliği)na hizmet eden oğulları kalmamış ve küçük yetimleri var ise kendi yurtlarından başka bir yere yerleştirilecektir ve hem yetimlere hem de cariyenin kendisine zarar gelmeyecektir. Cariyeler içerisinde bütün bu örneği verilen güçlü bir mazereti olmayanlar, zorla kendilerini isteyen kullarla evlendirilecektir. Elbette mutlaka evlenmek isteyen kullara kendilerinin hallerine uygun dul veya evlenmemiş cariyeye bulunup evlendirilecektir. Bunun sebebi ise eşi olmayanların karşılaştığı zorluklardan cariyeye olmayan kadınlarla evlenmek ve köle olmayanlara da bedel olarak zarar vermek gibi, bekarlıklarından kötü işlere karışmalarını engellemek ve bu gibi şeylerle hizmetlerinde kusur etmemelerini sağlamaktır.

*22- Ve ere kâbil olmayub, eğer eytâm-ı sığârladır eğer kendü ferddir, elinde ortakçı yerinden ba'zı yer olub âhere zirâ'at etdirmekle beğliğe öşrin verüb bâkîsin kendü meûnetine sarfeder ba 'zı cevâri varmış ki, gayrı kisble sedd-i ramakları müyesser değülmüş, anun gibilerin hususunda emr olundu ki, kadr-i kifâyetce kendülerde olan yerlerden ibkâ olunub zâyidi bulunursa ortakçıya verilüb ortağa ekile.*²⁰⁴

Yetim küçük çocukları olan ya da tek başına olan bazı cariyelerden kul erleriyle evlenmeyip ve elinde ölen ortakçı eşinden kalan yerler olsa başkasına ziraat ettirmekle hazineye öşür vergisini verip kalanı kendi barınma ve yeme içmesine sarf

²⁰³ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”,49; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 311; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 95.

²⁰⁴ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 311; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 96.

ediyorlarmış. Ancak bu gibi cariyelerin başka bir işle uğraşarak yaşamlarını sürdürmeleri ve yeme ihtiyaçlarını gidermeleri kolay olmadığından buyrulmuştur ki; geçinmeye yeterli değerde ellerinde arazisi olan cariyelerin yerlerinde devamlı surette kalmalarına müsaade verilmeleri ancak geçinmekten fazla değer getiren araziler var ise bir ortakçıya verilip ektililecektir.

23- *Ve kullardan resm-i arûs, bâkire için otuzar akçe ve bîve için onbeşer akçe ve kuldan gayrıdan bâkire için altmışar akçe, bîve için otuzar akçe alınmak ma'mûl kanunmuş. Gerü ol mûceb üzre mukarrer olub mikdâr-ı mezkûrdan ziyâde nesne alınmaya.*²⁰⁵

Evlenen kullardan alınan cariye bedeli evlenmemiş cariyeden otuz akçe ve dul cariye için on beş akçe ve kuldan başka evlenmemiş eş için altmış akçe almak uygulanan bir kanun olmuştur. Tekrar bu kanunun gereği üzere bu konuda karar verilmiştir ki zikredilen mikdarlardan fazla bir bedel alınmayacaktır.

24- *Ve hilâf-ı me'mûr ağırlık tama'ıyla ortakçı hizmeti teklîf olunmadan hârice hayli câriye verilüb, ba'zına bedel-i hizmet-i câriye vaz' olub ba'zına olunmamış, emr olundu ki, vaz' olmayanlara dahi vaz' olunub ortakçı kanunu mûcebince yigirmişer akçeleri dahi alınurmuş. Ber-karar-ı evvel gerü alına.*²⁰⁶

Fazla para alma hırsıyla kanuna aykırı hareket eden memur ortakçı hizmetini cariyelere teklif etmeden dışarıya birçok cariye gönderir ve bundan dolayı cariye hizmeti bedeli tayin edildi deyip tayin olunmayanp bazı yerlerde yirmişer akçe alınıyormuş, emir verilmiştir ki tayin olunmayanlara da bu bedel tayin olunup bu akçe ortakçı kanunu gereğince şimdi de alınacaktır.

25- *Ve şimdiye değin ortakçıya verilen yerler için ağırlık alınmak ihdâs olunmuş. Min ba'd nesne alınmaya. Hemân hâric elinden mahlûl olub ortakçı*

²⁰⁵ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”,49; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 311-312; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 96.

²⁰⁶ A.g.e.,49,312,96.

*hâcetinden fazla olmağla hârice verilür yer olsa, râğibine göre anun gibi yerlerden resm-i tapu alınub beğliğe zabt oluna.*²⁰⁷

Şimdiye kadar ortakçıya verilen yerler için ziraat malzemeleri alınmak gibi yeni bir usul ortaya çıkmıştır. Bundan böyle herhangi bir malzeme alınmayacaktır. Fakat başkası elinden kalan ve ortakçının gereksiniminden fazla olan ve yine başkasına verilen yer olsa râğbetine göre bu gibi yerlerden tapu vergisi alınıp hazinede tutulacaktır.

26- *Ve hâssa kullardan hilâf-ı kanun cürm ve hedâyâ ve at yemi alınub ve beğliğe müte'allık her ne hizmet düşerse apartlamak için ve çift vermek ve mürde ihrâc etmek için ve cariyeye veril-ür olsa resm-i arûslarından gayrı ağırlık deyü akçeleri alınurmuş. Şimdi emr olundu ki, min ba'd kat'â husisiyyât-ı mezkûrede bir habbeleri alınmaya. Cinâyeti zâhir olan kulların ve câriyelerin keyfiyet-i ahvali Dergâh-ı mu'allâyâ arz olunub emr olunduğu mücebbe siyâset edile. Ammâ kullardan gayrinin Kanun-ı Kadîm mücebince kadı ma'rifetiyle siyâsete müstahak olam siyâset edilüb cürmi alınacakdan cürm alınub beğlik için zabt oluna.*²⁰⁸

Hassa kullardan kanuna aykırı olarak hediyeler ve at yemi alınıp devlete ait her ne hizmet verilirse yapmak için, arazi vermek ve kasaplık hayvanlardan alınan vergi(mürde)yi ele geçirmek için bu kullara cariyeye verilip cariyeye bedeline ek olarak bir de evlenilecek cariyelere verilen para diyerek fazla akçe alınıyormuş. Bundan sonra bu konuda zikredilen bedeller gibi bir şey alınmayacaktır. Ağır suçları ortaya çıkan kulların ve cariyelerin vaziyeti ve halleri saraya arz olunacak ve padişah emirine göre gereği yapılacaktır. Ancak eski kanun gereğince bu kullardan başkalarının bu gibi suçlu hallerinin kadı yetkisiyle müdahalesi yapılacak olup suçuna karşılık bedeli alınıp hazine için tutulacaktır.

27- *Ve kulların bâliğ olmuş oğullarına, ibtidây-ı bülûğda sâir ortakçı kulları gibi yılda yigirmişer akçe mukâta'a vaz' olunub, mukâta'a-i mezkûreye örflerinde*

²⁰⁷ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 312; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 96.

²⁰⁸ A.g.e., 312, 96.

*harâc utlâk olunurmuş. Ammâ bir mikdâr müddet geçdikten sonra ki, ortakçı hizmetine kâbiliyeti tamam zuhûr bula, mahlûl baştına ile çift ve tohum bulunursa verilüb ortakçı edilürmüş. Ve illâ ortakçılıktan bedel hâline göre yüzden, yüz yigirmiden, yüz elliden, ba'zına iki yüzden mukâta'a vaz' olmak kanun-ı ma'mûlmuş. Şimdi gerü emr-i mezkûr mukarrerdir. Vâki' oldukça ki, ortaklık hizmetine dühûl müyesser olmaya, her birinin hâline göre mukâta'a vaz' olunub sonra mahlûl olan çiftle ortakçı edile.*²⁰⁹

Ortakçı kulların reşit olan oğullarına reşit olmalarının başlangıcında âdet olduğu üzere diğer ortakçı kulları gibi her birinden yılda yirmişer akçe vergi tayin ediliyormuş ancak zikredilen verginin tahsil edilmesiyle toprak mahsulünden veya toprağın mülkiyetinden alınan verginin kaydından silinirlermiş. Ancak reşitliklerinin üzerinden biraz zaman geçtikten sonra bu kullar eğer ortakçı hizmetini tamamen yerine getirebilecek kuvvette ise ve bir arazi ya da baştına (gayr-ı müslimlerin mahsulünden vergi vermeden ekip biçtikleri çiftlikleri)yla birlikte tohum bulurlarsa ortakçı hizmetine alınırlarmış. Ve muhakkak ortakçılıktan bedel haline göre yüz akçeden, yüz yirmi akçeden, yüz elli akçeden bazısına da iki yüz akçeden vergi tayin etmek uygulanan bir kanun imiş. Şimdi tekrar bu zikredilen kanunun uygulanmasına karar verilmiştir. Eğer bu gibi kimselerin ortakçılık hizmetine dahil edilmeleri kolay olmayacak olursa her bir kimsenin haline göre vergi tayin edilecektir ve sonra boş kalan arazinin durumuna göre ortakçılık hizmetine alınacaklardır.

28- *Ve fevt olan kulların muhallelâtı hususu ki, Kanunnâmede mukayyed bulunmadı ve mutasarrıfların dahi mukannen amelleri olmayub illet-i tama'la mevâdd-ı mütenâsibede a'mâl-i mütezâddeleri zâhir olduğu ecilden, şimdiyaden vâki' olan a'mâlin ahsen ve anlara müterettib a'mâlden mâ-yenbeğî ki, sâir hâslarda ma'mûl kanundur, atebe-i ülyâya arz olunub tekarrür buyrulduğu mücebince kanuna sebt olundu. Bu vech üzere ki:*²¹⁰

²⁰⁹ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 47, 96, 312.

²¹⁰ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 50; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*,

Ölen kulların geride bıraktıkları mirasçıları konusu için kanunnamede bir kayıt bulunmamıştır. Bu konuda mahalli yöneticilerin de uyguladığı düzenli bir kanun da yoktur. Fazla gelir elde etme hırsı ve düzenli, dengeli olarak elde edilecek gelirin çakışarak ortaya çıkardığı zıt işlerin hali sebebiyle şu ana kadar ortaya çıkan işlerin yüce padişahın kararının gereği ile diğer haslarda güzellikle tertip olunmuş işlerle beraber uygun şekilde uygulanmasına dair meseleler kanuna şöyle kaydedilmiştir:

a- *Müteveffâ olan ortakçı kulların ki, evlâdı ve avreti kalmaya, cemî-i muhallefâtı beğlik için zabt olunub, hâslar kadısı ayru emîn olan dahi ayru defter edüb resm deyü veya hakk-ı ketebe deyü nesne almayalar.*²¹¹

Ölmüş olan ortakçı kullarından çocukları ve eşi olmayanların tüm geride bıraktıkları devlet hazinesi için tutulacaktır. Bu hususda haslar kadısı ve ayrıca emin memurları bu kalan mal veya parayı ayrı ayrı defterlere vergi olarak kaydedecek ancak kayıt edenler kendi hisselerine bir şey almayacaklardır.

b- *Ammâ hizmete yarar oğlu kalsa, hizmeti ana verilüb esbâbına mutasarrıf ola. Evlâd-ı sığârı dahi kalsa, ataları zamanı gibi hizmette olan karındaşlarıyla zindegâni edeler. Ve analarına ere varmak teklîf olunmayub sığârının terbiyetinde ve hizmetinde olan oğlunun müzâheretinde ola.*²¹²

Ölmüş olan ortakçı kulunun hizmet yapabilecek güçte bir oğlu var ise ortak hizmeti bu oğluna verilecek olup arazi oğlu tarafından tasarruf edilecektir. Ölmüş olan ortakçı kulunun küçük oğlu var ise ortakçılık hizmetinde olan kardeşleriyle hizmette reaya ile iyi geçineceklerdir. Ve böyle küçük oğlu olan ve ortakçılık hizmetini yapan oğlu olan cariyelere evlenmeleri teklif edilmeyecek olup, böyle anneler küçük oğullarının terbiyesine bakacak ve hizmet yapan oğullarına da destek olacaklardır.

2.Kitap, 312; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 96-97.

²¹¹ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 50; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 312., Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 97.

²¹² A.g.e., 50, 97, 312.

- c- *Ve mezkûr müteveffânın evlâd-ı sığârı dahi olsa, esbâbına dahl edilmeyüb anlarınçün dahi alâ mâ-kân ibkâ oluna. Ammâ ataları intikal etdikde, cemî' esbâbı müfredâtiyle defter olub köyün yarar mu'temedlerine ısmarlana ki, dâim nâzır olub zabt bâbında zahîr olalar ki, nesneleri telef olmaya. Kadr-i hâcetce masâriflerine sarf olunub sonra erkeği hizmetine yaradıkda bâkî kalan esbâb hizmetinin meûnetine ve dişisi tezvîce kâbil oldukda mühimmâtına sarf oluna. Ve evlâddan hemân bir kalursa dahi bu kanun mer'i ola. Ammâ ittifâk düşüb cemî'isi intikal etseler, esbâbları defterle yoklanub esbâb-ı kadîmeden ve hâdiseden her ne zâhir olursa, beğlik için zabt oluna.*²¹³

Zikredilen ölen ortakçı kulun çocuklarından küçük olanlar ortağa dahil edilmeyecektir. Onlar için daha iyi bir mekân ve iş bulunacaktır. Ancak bu kimselerin güvenilir akrabaları arazinin bulunduğu köye gelir ve araziye işler ise bu kimselerden her biri ayrıntılı olarak deftere kaydedilecektir. Böylelikle herhangi bir şeyde zayıat olmayacaktır. Ölen ortakçının hayatta olan cariyesinin barınma, yeme ve içme giderlerine ek olarak ayrıca cariyeye evlenmeye müsait olursa da ihtiyacın gereğince geride kalan araziye elde tutma hizmetinin masrafları ve gerekli şeyleri karşılanacaktır. Çocuklarından biri var ise de bu kanun yürürlükte olacaktır. Ancak akrabalar ile anlaşma bozulur ve hepsi ölmüş olursa, kalan eski miras teftiş edilecek olup devlet hazinesi için tutulacaktır.

- d- *Ve intikal eden kulların evlâdı kalmayub hemân avreti kalsa, ere varmağa kâbilse ere verilüb müteveffânın muhallefâtı beğliğe zabt oluna. Ve illâ kadr-i hâcetce süknâdan ve gayrıdan bir mikdâr nesne ta'yîn olunub bâkîsi alına. Ammâ her ne verilürse deftere sebt edile ki, sonra beğliğe müteveccih olmalı olursa yoklanmak müyesser ola.*²¹⁴

²¹³ Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", 50; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 312-313., Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 97.

²¹⁴ A.g.e., 50, 97, 313.

Ölen ortakçı kulların çocukları yoksa ve sadece eşi hayatta ise başka biriyle evlendirilecek ve ölen ortakçının geride kalan mal ve parası devlet hazinesi adına tutulacaktır. Eşine muhakkak oturmaya elverişli bir yerin ihtiyacı ve başka bir miktar fazlası para verilip kalan kısmı alınacaktır. Ancak eşine her ne verilirse deftere yazılacak olup sonra devletçe teftiş edilmesi kolay olacaktır.

- e- *Ve ba'zı fevt olan kulların evlâd-ı sığârı kalub avreti bir kula dahi varsa veya varacak kul bulunma(ma)ğla ortak hizmetin ihtiyâr eder hârice emir'le verilür olsa, ber-karar-ı sâbık esbâb-ı mezkûre mukarrer ellerinde ola. Ammâ defter olmakda ve zabtda taksîr olunmaya ki, sonra kanun mücebince beğliğe müteveccih olmalı olursa, ol defterle esbâbdan ne kaldı ne gitdi ma'lûm olub mücebi ile amel oluna.*²¹⁵

Bazı ölen ortakçı kulların küçük çocukları varken eşi evlenirse veya evlenecek başka bir kul bulunamamakla ortak hizmetini kendi isteği ile başkasına verecek olursa önceki verilen karar gereği araziyi kullanma hakkı ellerinde olacaktır. Ancak deftere kaydetmekte ve kaydının tutulmasında kusur edilmeyecektir ki sonra kanun gereğince devlete yönelindiğinde araziden kalanın ve giden tutarın ne olduğu bilinecek olup işler kararın gereğince uygulanacaktır.

- f- *Ve ba'zı müteveffânın ki, hemân avreti kalub ol dahi kullardan bir mücerrede veya bir müflise varır olsa ki, ortak hizmeti meûnetlerine iktidârları olmaya, anlarun gibilerden dahi müteveffânın muhallefâtı alınmaya. Meğerki, meûnetlerine vefâ edecek mikdârdan ziyâde esbâb ola. Ol vakit fazlası beğlik içün zabt oluna. Ammâ esbâbı müretteb olub hizmet meûnetine ihtiyâcı olmayan kula varsa, muhallefât-ı mezkûre bi-temâmihâ alına.*²¹⁶

Bazı ölen ortakçı kulların arkasında kalan eşi, evlenmemiş bekar bir kul ya da malı mülkü olmayan bir kul ile evlenirse ortak hizmetleri barınma, yeme ve içme ihtiyaçlarını karşılamaya güçleri yok ise bu gibi kimselerden vefat eden ortakçının

²¹⁵Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 51; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 313. Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 97.

²¹⁶ A.g.e., 51, 98, 313.

geride bıraktığı para ve mülkünden bir şey alınmayacaktır. Ancak barınma, yeme ve içme ihtiyaçlarını karşılayacaklarından fazla gelirleri var ise araziyi kullanma bedeli devlet hazinesi adına alınacaktır. Ancak bu bedelin temini düzenli olacak olup hizmet için barınma, yeme ve içme ihtiyacı olmayan kul var ise ortakçının geride bıraktıklarından para hırsı ile abartılmadan alınacaktır.

29- *Ve harice câriye verildükde kanun-ı kadîm buymuş ki, ortakçılık esbâbın mezkûr hâric kendü yanından tehyi'e edüb ortakçı olurmuş. Sonra subaşı olan ol hususu ağırlık almaya tebdil edüb çiftle tohum beğlikden verilür olub ağırlık dahi beğliğe zabt olunmazmış. Şimdi emr olundu ki, ya kanun-ı kadîm mer'î ola veya beğliğiçün ağırlığı alınub mahlûl çift ve tohum bulunursa verilüb bulunmazsa ol alınan ağırlığıyla teliyi'e-i esbâb edilüb tezevvüc ettüğü câriyenin fevt olan zevci muhallefâtından süknâsından gayrı nesnesine mutasarrıf olamaya. Meğerki, evlâd-ı sığârı ile cem' ola ki, anların infâkı içün mutasarrıf ola.*²¹⁷

Eski kanunda dışarıya cariyeye verilince ortakçının hizmeti gereği araziyi kullanmasının dışında kendisi araziye hazırlayıp ortakçı olurmuş. Sonra subaşıları ziraat aletlerini almakta değişiklik yapmışlardır. Yani araziyle tohumu devlet hazinesinden verirken ziraat aletlerini devlet hazinesinde tutmuyorlarmış. Şimdi emredilmiştir ki; ya eski kanun uygulanmaya devam edecektir ya da devlet için malzemeler alıp boş olan arazi ve tohum bulunursa cariyeye ile evlenen ortakçıya verilecek, bulunmazsa ziraat malzemeleri hazır edilip yeni ortakçı kulun evlendiği cariyenin ölen eşinden geriye kalanlarından yerleşmeye müsait yerinden başka bir şeyini kullanmaya hakkı olamayacaktır. Eğer cariyenin küçük evladı varsa onunla evlenen ortakçı kulu o çocuk ile birlikte kalacak ve bu çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için cariyenin ölen eşinden kalan tüm mallarını kullanabileceklerdir.

30- *Ve husûsiyyat-ı mezkûreden gayrı müteveffâ kulun evli oğlu ki, ortakçı olub ve muhallefâta ol mutasarrıf ola, ayrılub esbâbı ve meûneti müretteb ve*

²¹⁷Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”,51; Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 313; Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 98.

müstakil olmuş ola, anun gibiler atalarının muhallefâtına ber-mûceb-i ma'mûl dahl etmeye. Ammâ atasıyla olub henüz esbâbı olmayana, ber-kararı sâbık ta'arruz edilmeyüb ve meûnetinde kusuru olanın dahi muhallefât-ı mezkûreden esbâbı tekmîl edilüb mâ'adâsı beğliğe andan zabt oluna.

Ve evli kızına ve sâir akarabasına şimdiye dek ma'mûl olduğu mûcebce nesne verilmeye. Ammâ cemî'isinde muhallefâtın defter olması lâ-büddür. Ol bâbda ihtimâm üzre olub her-mûceb-i me'mûr dakika fevt olunmaya.²¹⁸

Bahsedilen bu konudan başka, ölmüş olan ortakçı kulun evli oğlu ortakçı olacak ve babasından kalan mal veya parayı kullanma hakkı kendisinin olacaktır. Ancak evli oğullarından o yerden ayrılmış ve düzenli bir şekilde barınma, yeme ve içme ihtiyaçlarını karşılayabilenler varsa yapılan iş gereği babasından kalan arazi, mal ve paraya dahil olunmayacaklardır. Ancak ölen ortakçı babasıyla birlikte aynı yerde kalan evli oğluna herhangi bir müdahalede bulunmayacaktır ve gündelik ihtiyaçlarını karşılamada eksikliği var ise kalan mal veya paradan tamamlattırılacak olup kalan mal veya paradan artan kısmı devlet hazinesinde tutulacaktır.

Ölen ortakçı kulun evli kızına ve başka akrabasına dair şimdiye kadar uygulanan kanun gereği, ölen ortakçı kulun geriye kalanlarından bir pay verilmeyecektir. Ancak tüm bu kişilerin ölen ortakçının kalanlarının kaydının tutulduğu defterde yazılı olmaları zorunludur. Bu hususta ortaya çıkan her durum hemen deftere yazılacaktır.

31- *Ve hâsda olan bağlar hususunda dahi şimdiyeden kanun-ı ma'mûl budur ki, hâssa kullardan ve kefare-i re'âyâdan sekiz medre şirede bir medre şire ki, öşürle sâlârlığı olur, ol alınurmuş. Ve sâir müslümanlardan dahi şire edenin ber-mûceb-i sâbık şiresi alınub ba'zı mevâdda ki, üzümün satar ola, andan dahi sekizde bir akçe alınurmuş. Ve ba'zı mevâdda dönüm mukâta'ası verilürmüş. Bin ikiyüz çubuğa ki bir dönüm ıtlâk edilüb mukâta'aları mukannen olmamağla, ba'zı mahallin dönümüne on ikişer, ba'zının sekizer, ba'zının dörder akçe alınurmuş. Ammâ Kanunnâmede ıtlâk üzre bağın şiresinden öşür ve sâlârlık alınmak mukayyedir. Bu husus şimdiyeden ıtlâk*

²¹⁸ A.g.e., 51, 98, 313.

*üzre ma'amûl olmayub şimdi dahi ernr olundu ki, ber-karar-ı ma'mûl mûcebince mukâta'ası ber-vech-i ta'yîn sebt olundu.*²¹⁹

Haslarda olan bağlar konusunda şimdiye kadar uygulanan kanuna göre, hassa kullarından ve gayr-ı müslim halktan sekiz medre (7-8 okka ya da 14-15 okkaya karşılık gelen şıra-şarap ölçeği) şıra (üzümden elde edilen mahsul)nın bir medre (yani 64 okkada 8 okka)si öşür ve sâlâr vergisi olarak alınır. Diğer müslümanlardan da şıra elde edenin eski kanun gereği şırası alınıp onlardan da sekizde bir akçe alınır. Bazılarından dönüm mukaatası (yarım araziden küçük arazileri ekip biçenlerden iki dönüme bir akçe olarak alınan vergi)alınır. Bin iki yüz çubuğa (üzüm yetiştirilen bağda kullanılan tahta parçaları) bir dönüm kaydedilip vergileri bir kanun ile sabit değildir. Bazı yerlerin dönümüne on ikişer, bazısının sekizer, bazısının dörder akçe alınır. Ancak kanunnamede denildiği üzere bağın şırasından öşür ve sâlâr vergisi almak kayıt altındadır. Bu konu şimdiye kadar denildiği üzere uygulanmış değildir, o sebeple şimdi emir olunmuştur ki, uygulanacak karar gereğince vergileri belirlenen karar üzere yazılmıştır.

32- Ve ba'zı ortakçıların elinde kadim bağlar varmış. Kanunnâmede anların şiresinde üç medrede bir medre şire alınmak me'mûrdur. Bu husus dahi ba'zı mevâdda ma'mûl olub ba'zında olmazmış. Ve beğliğe müteveccih olan şire için mevsiminde iki ay monopolye dutulmak mukarrer-i ma'mûldür. Ammâ yasak eslemeyüb ehl-i karye üzerine kendü şirelerin satarlarmış. Emr olundu ki, min ba'd monopolye zamanında köylünün şiresi mühürlenüb satdırılmaya. Mührün bozub satanın, emînleri gereği gibi haklarından gele. Ve anların şiresi satılmağla beğlik şire monopolye müddetinde satılmayub kalursa, ol müddetde şire satanlara ne mikdâr şire satdıarsa ol mikdâr beğlik şireden verüb narhı mûcebince bahâsı alına. Ammâ köylü köyüne mahsûsdur;

²¹⁹ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 314; Barkan, XV. ve XVI. *Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, 98.

*mu'teber, köy hâsılı dır; gayrı köyün bile halt edüb hilâf-ı emr te'addî olunmaya.*²²⁰

Bazı ortakçılarının elinde eski bağlar varmış. Kanunnamede onların şirasından üç medrede bir medre almak emrolunmuştur. Bu hususda bazı bağlar imal edilirken bazıları edilmezmiş. Devlet hazinesi için ayrılan sıra mevsiminde iki ay monopolye (ahaliden sıra üretenlerin fiçılarını amillere, eminlere teslim etmekle zorunlu oldukları ve iki ay taraflarında tutularak daha sonradan ahalinin tekrar parayla alması usulü)tutulmak uygulanan kanundur. Ancak bazıları yasağa uymayarak isyan eder ve köy içerisinde kendi şıralarını satarlarmış. Bu sebeple emir olunmuştur ki; bundan sonra monopolye zamanında köylünün sıra fiçıları mühürlenecek ve sattırılmasına böylece engel olunacaktır. Ancak yine de alınan bu mühür önlemini bozup şirasını satanlara eminler müdahale edeceklerdir. Ve monopolye zamanında bu gibi aykırı şekilde şirasını satan kişilerin monopolyede tutulup sırası satılmayanlara kıyasla ne kadar miktara sattılar ise devletin tespit ettiği fiyat üzerinden devlet adına bedeli alınacaktır. Ancak köylü köyüne göre özel muamele olunacaktır, ancak geçerli olan bütün köy hasılatıdır yani başka köy halkı bile bu emre ve kanuna aykırı davranamayacaktır.

33- *Ve hâslarda hâsıl olan şire için vefâ edecek mikdârı zarf bulmak ve hıfz için ev bulmak, kadîmden ahâli-i hâs üzerine imiş. Ve hem şimdiyeden mûceb-i mezkûr üzre ma'mûl olub kanunda dahi mukayyedir. Min ba'd gerü vech-i meşrûh üzre amel edile.*²²¹

Haslarda hasılat olan sıra için kâfi gelecek miktarınca kab, zarf ve fiçi bulmak ve onları korumak için dam, ev bulmak vazifesi eskiden has ahalisine ait imiş. Şu an itibariyle söylenen gerekçe üzerine amel edilmesi kayıt altına alınmıştır. Bundan sonra açıklandığı şekilde uygulanacaktır.

²²⁰ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 314; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 98- 99.

²²¹ A.g.e., 99, 314.

34- *Ve kadîmden hâslar içinde dikilmiş zeytûn ve koz ve gayrı yemiş ağaçları varmış ki, Kanunnâme mücebince hâsıllarının nısfı beğliğe zabt olunurmuş, ber-karar-ı sâbık gerü ol vechile amel oluna.*

Ve hâslarda vâki' olan çayırlardan, ıstabl-ı âmire için ve erkân-ı izâm ve ehl-i dîvânçün ta'yîn olandan mâ'adâsı, eğerçi ki Kanunnâmede bi-temâmihî beğliğe zabt olunmak me'mûrdur, ammâ müteferrik olub himâyet meûneti ziyâde olmağla emr olundu ki, mu'teddün bih olmayan çayırlar, ba'zı mevâdda şimdiyeden ma'mûl olduğu mücebce şimdiden sonra alel-umûm erbâbının elinde olub hamy ve hıfz edüb hâsılının nısfın kendü alub nısf-ı âheri beğlikiçün zabt oluna. Ammâ ba'zı çayırlar ki, kûre açılmağla çayır olub ve ba'zısının himâyeti cehde muhtâc olub meûneti ziyade ola, anun gibilerde beğliğe müteveccih olan hisse meûnetlerine göre eksik alına. Ve mu'teddün bih olan çayırlar ki, hakk-ı sâbiti olmuş erbâbı olınaya, beğlikçün hamy edilüb cemî'isi beğliğe zabt oluna.²²²

Eskiden haslar içinde dikilmiş zeytin, ceviz ve başka yemiş ağaçları varmış ki kanunname gereğince hasılatından yarısı devlet hazinesinde tutulurmuş. Şimdi de verilen bu eski karar tekrar uygulanacaktır.

Haslarda ortaya çıkan çayırlardan has ahır için (devlete ait hayvanların bakımlarının ve yetiştirilmelerinin gerçekleştiği meralar ve ahırlar) ihtiyaçlar ve köylerin birliği için tayin olunan meblağdan başkası ki kanunnamede abartısız, fazla para elde etme hırsı olmadan devlet hazinesinde tutulması emredilmiştir. Ancak has ahırların kullanımı dışında kalan ayrılmış çayırlar vardır. Bu çayırların devlet tarafından gündelik gelirlerinin korunması emredilmiştir. Ayrıca sayısı belirlenmiş olmayan çayırlar bazı maddelerde şimdiye kadar uygulandığı üzerine şimdiden sonra da umumiyetle onları korumakla sahipleri vazifelidir. Bu sebeple sahipleri mahsul zamanı yarısını kendileri alacak olup kalan yarısını da devlet hazinesi için ayrı tutacaklardır. Ancak bazı çayırlar vardır ki maden ocağı açılmakla korunması büyük bir gayrete bağlıdır. Bu gibi büyük gayret gösteren çayır sahiplerinden bu durumlarına göre gündelik gelirlerin devlet

²²² Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 314; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 99.

hazinesi için ayrılan hisseleri eksik alınacaktır. Ve sayısı belirlenmiş çayırardan sabit bir sahibi olmayanlar devlet hazinesi için korunup hepsi devlet adına tutulacaktır.

*35- Ve köyler örülerinde ve tarlalar aralarında ba'zı cüz'î otluk hâsıl olmağla, anların dahi nısfı alınurmuş. Anun gibiler Kanunda mukayyed ma'fuvdur. Min ba'd nesne alınmaya.*²²³

Köylerin sınırlarında ve tarla aralarında az miktarda otluk meydana çıkmış ve bunların yarısından da devlet hazinesi için hisse alınırılmış. Bunun gibi yerler kanunda istisna olarak kayıt altına alınmıştır. Bundan sonra bu yerlerden herhangi bir şey alınmayacaktır.

*36- Ve arâzi-i hâsda alel-ıtlâk istanbul ve Galata dâiresinde olsun ve gayrı yerde olsun, sipâhîlerden ve ağçe koyunludan ve âzâldu kâfirlerden ve gayriden, her kim zirâ'at ederse, Boğazkesen ve Kule dizdârlarından gayrı kim olursa, âdet üzre öşürleri ve sâlârlıkları alına deyü Kanunda mukayyedir. Ammâ şimdiyeden ba'zı mevâdda kanun-ı mezkûr ri'âyet olunub ba'zı mevâdda hilâfınca amel edilürmüş. Şimdi emr olundu ki, min ba'd ıtlâkı üzre amel edilüb kimesne apulanmaya.*²²⁴

Has arazilerde kayıtsız olarak İstanbul ve Galata sınırında ve bu çevreden başka yerde olsun, sipahilerden ve akçakoyunludan ve sahibi tarafından hür bırakılmış gayr-ı müslimlerden her kim ziraat ederse Boğazkesen (Rumeli) ve Kule muhafızlarından başka kim olursa âdet olduğu üzerine öşür ve sâlârlık vergileri alınacaktır diyerek kanunda kayıtlıdır. Ancak şu ana kadar bazı durumlarda bahsedilen kanuna uyulup bazı durumlarda da kanuna aykırı işler yapılmış. O sebeple şimdi emredilmiştir ki bundan sonra yukarıda ismi geçen bu gibi kimseler kayıtsız yerlerde ziraat yapıyorlar diye ayıplanmayacaktır.

37- Ve hâslarda ortakçı ve sâir tavâif ve sipâhîlerden ve ağçe koyunludan ve gayrından her kim zirâ'at ederse, hâsıllarından beğliğe müteveccih olan galleyi, Büyükçekmece'den berü istanbul cevânibinde olanlar İstanbul'a

²²³ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 315; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 99.

²²⁴ A.g.e., 99-100, 315.

*iledüb Büyükçekmece'den yukarı vâki' olanlar iledü-geldükleri üzre Kalikıratıye'ye iledeler deyü Kanunda mukayyedir. Ammâ Ağçe Koyunlu ile Sipâhî tâifesi şimdıyaden iledügelme-yüb a'sârın harmanlarında teslim ede-geldikleri sâbit olub, indel arz olı-gelmiş üzre amel emr olundu. Ve bundan gayrı ba'zı kurâ dahi varmış ki, hâsıllarını yalıda İnekosya nâm karyeye iledürlermiş. Anlara dahi gerü anda iletmek mukarrer buyuruldu. Ammâ ol mahalde galle zabtiçün anbar yoğise, sâyir ekinciler beğlik hâsıl zabtına anbar etmek mukarrer kanun olduğu üzre, anlara dahi anbar binâsı teklîf olundu.*²²⁵

Haslarda ortakçı gibi topluluklardan, sipahilerden, Akçekoyunlu'dan(geçimini küçükbaş hayvancılıktan sağlayan ve gelir elde eden göçebe topluluk ve bu toplulukların yerleştiği yerler Akçekoyunlu-Ağçekoyunlu olarak zikredilmektedir) ve bu grupların başkasından her kim ziraat ile uğraşırsa hasılatından devlet hazinesine ayrılan zahire ve gelirin Büyükçekmece'den yakın ve İstanbul tarafında olanlar İstanbul'a iletip Büyükçekmece'den uzakta meydana gelen mahsul her zaman ilettikleri şekilde Kalikratya(günümüzde Büyükçekmece'ye bağlı olan Mimar Sinan beldesi olarak geçen yerin aslı Rum köyü Kalikratya-Kalikıratıye'dir.)'ya ileteceklerine dair kanuna kaydedilmiştir. Ancak Akçekoyunlu ile Sipahi grupları şu ana kadar mahsullerini iletmediklerinden aşâr harmanlarında teslim ettikleri tespit edilmiş olup kanunda arz ve emredildiği usul üzere mahsulleri alınacaktır. Ve bundan başka bazı köyler de varmış ki mahsullerini İnekosya (Yalı- Yalıköy -Çatalca)denilen köye iletiyorlarmış.

38- *Ve yörük tâifesi kimesnenin ekinine zarar etmemek üzre evvelden yüriye geldikleri yerde yürüyüb zarar eder olsalar, tehdîd ve tazmînle müteva'ız olmayıcak yürümekden men' olunmak ve kireç yakanların her furunundan âdet üzre yığirmişer akçe ücret-i zemîn almak ve kiramidcilerin dahi her furunu için yılda üçeryüz akçe mukâta'aları alınmak ve hâs içinde kasabın*

²²⁵ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 315; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 100.

*koyunlarından yıl geçdikden sonra âdet üzere resmi alınmak ve kasabdan gayrinin dahi sipâhi ve ehl-i mansıb olan koyunlarırın mâ'adâsından ki, yıl geçe, koyunları resmi alınmak kanunnâmede mukayyed ve ma'mûldür. Min ba'd gerü müceb-i mezkûr üzere amel oluna.*²²⁶

Göçebe yörük grupları kimsenin ekininde zarara sebep olmamak şartıyla önceden göçüp geldikleri yerlerde tekrar göç edip zarara sebep olurlarsa tehdid ile zararları karşılayacaklardır. Ayrıca bu zarardan dolayı göç etmelerine mani olunacaktır. Kireç yakanların her fırınından âdet üzere yirmişer akçe fırınlarının yerleri için kullanım ücreti alınacaktır. Ve kiremitçilerin de her fırını için yılda üçer yüz akçe vergileri alınacaktır. Has içinde kasabın koyunlarının yetiştirilmesinden bir yıl geçtikten sonra âdet olduğu üzere vergisi ve kasaptan başkasının da sipahi ve memurriyyeti olan koyunlarının dışından bir yıl geçerse koyunların vergisinin alınması kanunnamede kayıtlı olarak uygulanmıştır. Bundan sonra emir üzerine gereken şekilde uygulanacaktır.

39- *Ve hâricden gelüb hâslarda mütemekkin olub gayrı yerde üzerlerine harâc ve ispençe vaz' olmayub zaman-ı tavattunlarına havelân-ı havl olan keferenin harâclariyle ispençeleri, hâssa alınmak Kanunda me'mûr olduğu mücebce ma'mûldür. Min ba'd dahi müceb-i mezkûr üzere amel edile.*²²⁷

Dışarıdan gelip haslarda başka yerlere yerleşen gayr-ı müslimin üzerlerine harac ve ispençe tayin olmayacaktır. Ancak yerleşmelerinden biraz zaman geçtikten sonra gayr-ı müslimin harac ve ispençe vergilerinin devlet hazinesine alınması kanunda emir olduğu gereğince bundan sonra bu şekilde uygulanacaktır.

40- *Ve bunlardan gayri yave kâfırlar ki, hâs içinde rençberliğe gelüb harâcın edâsı zamanında hâsda buluna ve ol tahvîlin asıl yerinde edâsına temessüki*

²²⁶ A.g.e., 100, 315.

²²⁷ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 315; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar,100.

*olmaya, anun gibilerden şimdiyaden otuzar akçe harâç alınmak mukarrer ve ma'mûl kanundur. Min ba'd gerü müceb-i mezkûr üzre amel edile.*²²⁸

Bunlardan başka gayr-ı müslimler ki anlamsızca devlet arazisi içinde çiftçilik için gelip harac vergisini vermesi gereken zamanda arazide bulunur ve bu vergilerin borçlarına senetleride yoksa bunlar gibi yapanlardan şimdiye kadar otuzar akçe harac alınmasının kararlaştırılması ve uygulanması kanundur. Bundan sonra emir gereği üzerine uygulanacaktır.

41- *Ve hâssa müteallık hâlî yerleri, zirâ'atçün ve bağ dikmekçün tâlib olanlara, şimdiyaden âmil olanlar öşrüne ve sâlârlığına emîn ma'rifetiyle verirler imiş. Ber-karar-ı evvel iltizâm eder kimesne bulunursa, gerü müceb-i mezkûr üzre verilüb men' olunmaya deyü Kanunda mukayyed ve ma'mûldür. Gerü eyle ola.*²²⁹

Hassaya ait olan arazilerden çıkarılmış yerlerden ziraat için ve bağ dikmek için talip olanlara, şimdiye kadar amil olanlar öşür ve sâlâr vergisini almak suretiyle emin yetkisiyle yerleri veriyorlarmış. Bu önceden verilen karar üzerine devlet tarafından bu göreve layık birileri bulunursa gerektiği şekilde araziyi işlemesine mâni olunmayacağı kanunda kayıtlıdır ve bundan itibaren tekrar böyle uygulanacaktır.

42- *Ve hâslar içinde mezâri'den ba'zı ebniyeye ilhâkla ba'zı müstakil mutasarrıf olanlar, âmil ma'rifetsiz mezra'a satub kadılar hüccet dahi verir imiş. Anun gibi vâki' olan, âmilin ma'rifetiyle olmak kanun idüğüne hükm-i hümayûn görölüb arz olundukda emr olundu ki, min ba'd müceb-i mezkûr üzre amel edilüb âmil ma'rifetsiz mezraa satılub kadı hüccet vermeye.*²³⁰

Haslar içinde tarlalardan bazılarını binalara dahil etmekle bazılarını da ayrı kullanmaya yetkisi olanların amil yetkisi olmadan arazilerini satıp, kadılarda resmi onaylarını veriyorlarmış. Bunun gibi ortaya çıkan durumlarda amilin yetkisiyle işlerin

²²⁸ A.g.e., 101, 315.

²²⁹ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2. Kitap, 315-316; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, *Kanunlar*, 99-101.

²³⁰ A.g.e., 316, 101.

yapılacağı padişah hükmü ve emri gereğince kanuna yazılacaktır. Bundan sonra gereken hallerde amil yetkisi olmadan araziler satılamayacak kadılar da amil yetkisi olmayan arazi satışlarına izin ve satış senedi onayı vermeyeceklerdir.

43- *Ve hâssa çayırlar kurbunda ba'zı ortakçı yerlerin korucular ta'tîl edüb çayır otu dahi hâsıl olmayub abes yere tazyî' edilürmüş. Emr olundu ki, çayırların ma'mûl-mübeyyen sınırlarından hâric-i mezâri'e korucular dahl etmeyüb ortakçılar zirâ'at edeler. Eğer min ba'd dahl ederlerse, emîn olanlar Dergah-ı mu'allâya arz edüb müntehâ hakkından geline.*²³¹

Hassa çayırları yakınında bazı ortakçı yerlerini korucular ara vererek çayır otu da elde etmeyip boş yere ziyan edilirmiş. Emir olunmuştur ki çayırların işlenişi usulunde açıklandığı üzere çayırların bahsedilen sınırlarından başkaca arazilere korucular müdahale etmeyecek sadece ortakçılar ziraat edecektir. Eğer bundan sonra korucular müdahale edecek olursa eminler, memurlar saraya bu durumu arz edip nihayetinde bu gibi karışan kimselere mâni olunacaktır.

44- *Ve hâssa su sığırları kışlasında tahmînen elli altmış araba otluk hâsıl olur dört kıt'a çayır varmış ki, atlu sekbanlarının gayrı çayırları varken hilâf-ı me'mûr anı dahi mutasarrıflarmış. Ve iki kıt'a sazlık dahi varmış ki, su sığırı damların meremmet edüb bâki kalanından tahmînen dörtyüz mikdârı akçe hâsıl olub mu'temed olanlar hilâf-ı me'mûr mutasarrıflar imiş. Şimdi emr olundu ki, zikrolan su sığırlarıçün şimdiiyedek otluk biçilmekle kış zararından masûn değiller imiş. Ol çayırlar su sığırlara mahsûs olub vaktiyle biçilüb ahurlar kurbünde hıfz olunub şiddet-i şitada su sığırına yedürüle. Ve zikrolan sazın meremmetden mâ'adası zabt olub satılub hâssa hâsıla ilhâk edile.*²³²

Hassa su sığırları kışlasında tahminen elli, altmış araba otluk hasılat veren dört kıt'a (adet)çayır varmış. Ancak atlı sekbanlar (atlı askerler) başka çayırları varken emre aykırı olarak bu zikredilen çayırları da idare ediyorlarmış. Bu gibi emre aykırı idarecilerden bazısı da iki kıt'a(adet) sazlıkta içinde su sığırı damları (ahırları)nı tamir

²³¹ A.g.e., 316, 101.

²³² Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 316; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 101.

edip geriye kalanından tahminen dört yüz miktarı akçe elde ediyorlarmış. Şimdi emr olunmuştur ki; bahsedilen su sığırları; şimdiye kadar otluk biçilmekle kışın kötü havanın getireceği zararlardan korunmuş değillermiş. Bu çayırar su sığırlarına ayrılmış olup vaktiyle biçilip ahırların yakınında korunup şiddetli kışlarda su sığırlarına yedirilecektir. Ve bahsedilen sazın (ince kamış) tamirinden sonrası tutulup ve satılıp hassa hazinesine (padişahın hazinesine) dahil edilecektir.

45- *Ve hâslar içinde satılan celeb koyun ve kuzu ve keçi ve sığır ve hınzır bâcları ve şimdiyaden hâsden hâric mevâzı 'dan mezkûr hâs için zabt olunu-gelmiş meşhûr ve müte'âref mevâzı 'da satılan eşyây-ı mezkûre bâcları ki, mukarrer hâsdr, hâssa tasarruf olunur. Ammâ etrâfdan hiyel ile bâca hayli taksîr zâhir olmağla hizâne-i âmirede olan suver-i ahkâmda bulunan hüküm sûretinde, mezkûr hâslar içinde kadîmden satılan koyunun ayak bâcı, davar her ne yerde sayılırsa sayılsun, bâyi' akçesin hâslar içinde verüb bâcın dahi hâslar içinde alalar, Kimesne mâni' olub nizâ etmeye deyü mukayyed bulunduğru sebebeden atebe-i ulyâyâ arz olunub ber-mûceb-i maznûn-i münîf mukarrer buyuruldu.*²³³

Haslar içinde satılan kasaplık koyun (koyun ticareti için koyun alıp verme, celeb koyun), kuzu, keçi, sığır ve hınzırın ticaret vergileri ve şimdiye kadar hasdan başka yerlerden bahsi geçen has için tutulmuş meşhur ve bilindik yerlerde satılan bahsi geçen hayvan vergileri kararlaştırılmış olarak devlet hazinesine ayrılmıştır ve orada tutulur. Ancak bu hasların çevresinden çeşitli hileler ile bir çok kusur ortaya çıkmış olmakla birlikte devlet hazinesinde olan hükümlerin sureti gereğiyle bahsedilen haslar içinde eskiden satılan koyunun ayak bacı (küçükbaş hayvanların sayısınca alınan vergi) ve davar(küçükbaş hayvanların tümü) nerede sayılırsa sayılsın satıcısı akçesini haslar içinde verip vergisini de haslar içinde alacaklardır. Kimse bu konuda satıcılara müdahale etmeyecek olup, anlaşmazlığa sebep olunmayacaktır. Bu şekilde kanunda kayıtlı olan emrimiz gereği bu gibi zan ve haller saraya bildirilecek olup padişahın yüce kararı gereği gibi yerine getirilecektir.

²³³ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 316; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 101.

46- *Ve Kanunnâmede hâslar içinde satılan koyun bâcına İstanbul Subaşısı dahletmeyüb, âmil ma'rifetiyle emîn olanlar zabt ede deyü mukayyedir. Min ba'd emr-i mezkûr dahi mukarrerdir; müceb-i münîfiyle amel edile.*²³⁴

Kanunnamede haslar içinde satılan koyun vergisine İstanbul Subaşısı müdahale etmeyecektir. Amil yetkisiyle eminler (tayin olunan me'mûrlar) ellerinde tutacaklardır diye karar kaydedilmiştir. Bundan sonra bahsedilen karar geçerlidir, yüce kararın gereği ne ise öyle uygulanacaktır.

47- *Ve İstanbul'la Galata'nın dâireleri ki hâsıdır; arâzi-i mezkûrede Gerüzevenk Köyü ve haremeleri yerinde hâdis olan bağlarla kadîmden olan bağlarından gayrı ki, anlar bil-fi'l hâssa tasarruf olunur, şimdiyaden her kim bağ dikerse âmil olana dönüm başına onar akçe kazık resmi verüb üç yıla değin bağın hâsılı yetişince gayrı nesne alınmayub hâsıl yetişdikden sonra mukâta'asını ve gümrüğünü, bağlar emîni zabt edüb hâslar âmili dahletmezmiş. Ammâ zikrolan dâire bağlarından bozulub yerleri ya zirâ'at edilüb veya bostan edilse, öşürleri gerü hâssa intikal edermiş. Kadîmden kanun buymuş. Şimdi dahi müceb-i mezbûr üzre ma'mûl bulundu.*²³⁵

İstanbul ile Galata'nın sınırları ki onlar da padişahın has arazileridir. Bu bahsedilen arazilerde Gerüzevenk (Gerze-Sinopluların bulunduğu bir köyü andıran yer) köyü ve sınırları içinde ortaya çıkan bağlarla eskiden beri olan bağlarından başka ki, onlar fiilen devlet arazisi olarak kullanılır. Şimdiye kadar her kim bağ dikerse amil olana dönüm başına onar akçe kazık vergisi (bağların sabitlendiği ahşap materyalden alınan vergi) verip, üç yıla yakın bağın mahsulu ortaya çıkınca başka bir şey alınmayıp, mahsul toplanınca vergisi ve gümrüğü bağlar emini tarafından toplanıp, hasların amilleri müdahale etmezmiş. Ancak bahsedilen sınırlarda bağlarından bozulup yerleri ekilip biçilip bostan yapılırsa öşür vergileri de devlet hazinesine nakil olunurmuş. Eskiden beri uygulanan kanun böyle olduğu üzere şu andan itibaren de hassa bağları hakkında bu karar gereğince aynı usul ile uygulanacaktır. Böylece her İstanbul ve Galata beldesi

²³⁴ A.g.e., 101, 316.

²³⁵ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 316; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 101-102.

sınırında devlet arazisinde bağ diken ve üç yıl süreyle mahsul elde edenlerden bağlar eminleri aracılığıyla 1 dönüm = 10 akçe şeklinde vergi ile gümrük vergileri alınacak, bağ bozulup bostan veya ekip, biçme yapılırsa da öşür vergileri alınacaktır.

48- *Ve Galata dâiresi kurbünde olan kurâ ki, Maçokato ve Yenice Hâs ve Beşiktaş ve Ayofuka ve Ligoriya ve Asomato ve İstanye nâmlardır, anların yerlerinden ba'zı yere İstanbul'ludan ve Galata'ludan ve gayriden bağlar edinüb, dönümüne onikişer akçe mukâta'ayı hâslar âmiline verü-gelmişler. Şimdiyaden mûceb-i mezkûr üzre ma'mûlmüş; gerü ber-karar-ı sâbık vech-i mezkûr üzre amel edile.*²³⁶

Galata sınırları yakınlarında olan Maçokato, Yenice, Beşiktaş, Ayofuka, Ligoriya, Asomato ve İstanye isimli köylerden (Galata Surlarından Rumeli'ye kadar eski Rum Köyleri) İstanbul'dan ve Galata'dan başka bağlar elde edip dönümüne onikişer akçe vergiyi has arazilerin amiline veriyorlarmış. Şimdiye kadar gerektiği şekilde uygulanan bu karar tekrar zikredildiği gibi uygulanacaktır.

49- *Ve iki Çekmeceler'den olan balıkçılar, kullardan olmayub âzâdelerden ve ehl-i zimmetden olmak kanunken riâyet edilmeyüb balıkçılardan ba'zısı hâssa câriye tezevvüc etmekle mütevellid olan evlâdından ve ba'zı hâssa kuldan bilfi'il onbir nefer kul balıkçı bulunub Der-i Devlete arz olundukda bil-fi'il balık hizmetinde olan kullar balık emrine zarar olmamağičün hizmetlerinde mukarrer olalar. Ammâ min ba'd kanun mûcebince kuldan balıkçı vaz' olunmaya deyü emr olundu.*²³⁷

İki Çekmece (Çekmece-i kebîr (Büyükçekmece) ve Çekmece-i sagîr (Küçükçekmece))den olan balıkçıların, kullardan olmayıp serbest reayadan veya gayr-ı müslimlerden olması kanun iken bu kanuna uymayıp balıkçılardan bazısı hassa cariyeye ile evlenmekle doğan evladlarından ve bazı hassa kuldan fiilen on bir nefer(adet) kul balıkçı bulunup saraya arz olunduğunda fiilen balık hizmetinde olan kullar balık

²³⁶ A.g.e., 102, 317.

²³⁷ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 317; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 102.

emrine zarar olmaması için hizmetlerinde düzeni gözetceklerdir. Ancak emir gereğince; bundan sonra kuldan balıkçı tayin olunmayacaktır.

50- *Ve hâslar içinde hâricden gelüb zirâ'at eden kimesnelerden olı-gelmiş âdet üzre çift resmi yiğirmi ikişer akçe alına deyü kanunda mukayyed bulunduğu ve şimdiyaden resm-i mezkûr ba'zı re'âyây-ı müslimînden alınıh ba'zından alınunadığı ve anlardan gayri Ağce Koyunludan ve sipâhîlerden ve yeniçerilerden kat'â alınugelmediği arz olunub, âmin ve hâs alal-umûm cemî'ine resm-i mezkûr mukarrer kayd olunsun deyü emr olunub, ber-mûceb-i me'mûr alal-umûm deftere sebt olundu.*

*Ammâ kefare-i re'âyâ, ispençe vermekle çift resmi vermemek olı-gelmiş. Kanun olub ve şimdiyaden ol mûceb üzre çift resmi verü-gelmedikleri dahi arz olunub şimdiyaden amel olunduğu üzre mukarrer buyuruldu.*²³⁸

Haslar içinde dışarıdan gelip ziraat eden kimselerden âdet olduğu üzere alınan arazi vergisi olan yirmi ikişer akçenin alınması kanunda kayıtlı bulunduğu halde şimdiye kadar bahsi geçen verginin, bazı müslüman reayadan alınıp, bazısından alınmadığı ve bunlardan başka Akçekoyunlu'dan, sipahilerden ve yeniçerilerden kesinlikle alınmadığı arz olunmuştur. Halkın ve has kulların hepsinden bu verginin alınacağı kanuna kaydedilip, padişah'ın emri gereği deftere bu şekilde yazılmıştır.

Ancak gayr-ı müslimlerden ispençe vergisi verdikleri için arazi vergisi alınmıyormuş. Kanunun gereği olarak böylelerinden arazi vergisi alınmaması hususu şimdiye kadar nasıl uygulandıysa öyle yapılması buyurulmuştur.

51- *Ve bennâk resmi hususu ki, ba'zı mevâddan alınub ba'zından alınmazmış, arzolunub, şehir hükmünde olanın ehlerinden ki, Üsküdar ve Yenihisâr gibi ola, alınmayub mâ'dâsında kanun ri'âyet olunmak emr olundu. Ammâ yürügin olanlar kurâda dahi olsalar, anlardan resm-i bennâk alınmak kanun değildir; alınmaya.*²³⁹

²³⁸ A.g.e., 102, 317.

²³⁹ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 317; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 102.

Bennak vergisi (her evli müslüman olan reayadan yarım arazi ölçüsünde az yer kullananların bu toğrağı işlesin ya da işlemesin alınan şahıs baş vergisi)meselesi ki bazısından bu vergi alınır bazısından alınmazmış. Arz olunmuştur ki şehir statüsünde olanın ahalisinden, Üsküdar ve Yenihisar gibi, alınmayıp diğerlerinde kanuna uymak emir olunmuştur. Ancak yürgün (hizmetçi yani kul) olanlar köylerde de olsalar bunlardan bennak vergisi alınmak kanun değildir, bu gibi kimselerden bahsedilen vergi alınmayacaktır.

52- *Ve mezkûr hâssa-i hümayûnun umûruna mübâşir olan emîn ve kâtib ve âmil, her ne husus vaki' olursa her biri müstakil mübâşir olmayub bir mu'ayyen vakitte emîn olanın evinde cem' olub ittifakla görüb, kâdiyle görülecek hususda kadiya mürâcaat edüb, kendüler ile olacak hususda üçünün dahi ma'rifeti bile olub birbirinden mahfî ve pûşîde iş kalmaya ki sonra lehde ve aleyhde cemî'si müstereklerdir, ben bu hususdan bî-haberin demek özri makbûl değildir deyü emr-i âlî olmuştur. Min ba'd müceb-i mezkûrla amel edile. Kanun-ı mezkûr ki, ber-vech-i tafsîl mestûrdur.*²⁴⁰

Bahsi geçen padişahın arazilerindeki işlere memur olan emin, katib ve amil her ne husus ortaya çıkarsa bu konuda her biri ayrı ayrı olarak hareket etmeyecektir. İsmi geçen memurlar belirledikleri bir vakitte emin olanın evinde toplanıp işleri aralarında anlaşarak yürüteceklerdir. Anlaşmalarında bu üç memurun yetkisi ortak ve bu hususlarda birbirlerinde gizli ve saklı kararlar olmayacaktır. Leyh veya aleyhdeki uygulamalarda bu üç memur grubu ortaklıklar ve biri birinin işinden habersiz olmayacaktır ki bu anlamda gelen özürler kabul olunmayacaktır. Kadıyla görüşülecek hususlarda ise bu üç memur grubu mutlaka kadıya danışacaklardır. Padişahın emri gereğince tafsilatıyla bu kanunda yazılmıştır.

53- *Hâshâ-i mezkûrenin ihtilâline bâ'is, indimâl ve intihâline sebep, izdiyâd-ı maldır. Eğerçi ki âvân-ı ketb-i mahsûlde ekelesinin ihtimam-ı ketmi ile mâzinin hasılına kemâl-i zuhûr müyesser olmadı. Ammâ ber-müceb-i bükm-i cihân-mûta' sa'y-i belîğle imâ ve abîdin kibârı ve rnekadîr-i sinnleri ile cemî' sığârı ve kullardan ahrâra mübeddel olub ahrârdan kullar ünvâmna dühûl edenlerin keyfiyyet-i ahvâli ma'lûm ve zâhir olduğu mücebce mufassal*

²⁴⁰ A.g.e., 102, 317.

müfredâtla defter edilüb ve şimdiyaden hâsılı dere olunmayub bel' olan mevâdd-ı mektûmeyi ve Kanun-ı Kadîme muhâlif vaki' olan umûr-ı menfüreyi emr-i âlî mücebince tashîh edüb ba'zı tağyîr olan hususun mahallinde tasrîh edilmekle umûru muntazam oldu ki, min ba'd bu emr-i hatîr, intizâin'ı mesâlihden habîr emînin tasarrufuna düşerse, İnşâallâhul-E'azz ednâ müddetde ahâli-i hâs müreffeh'ül-hâl olub hâsıl ciheti dahi ma'mûr ve merfû'ül-habâl ola.

*Tahrîren Fî Evâyili Şehr-i Şevvâl'il-Mükerrem Sene Erba' ve Tis'a-mie (904 H.)*²⁴¹

Bahsedilen hasların düzensizliğine, karışıklığına sebep olan şeylerin giderilmesi ve bu sebeplerin kaynağının gösterilmesine dikkat edilecektir. Ancak haslardaki her türlü uygulama ve durumu yazmakla görevli olan kimselerin hepsinin hasların mahsulünün tamamını özenle saklaması ve geçmiş hasılatların tamamını meydana çıkarması kolay olmamıştır. Ancak bu gibi vazifeliler dünyanın emrine boyun eğdiği padişahın yüce emrinin gereğini gayretle anlatacaklardır. Öyle ki haslardaki bu kulların terbiyeli, yaşları büyük ile küçüklerin hepsi kullardan ve köle-kul olmayanlara ve başkalarının paylarına dahil olanların da vaziyetleri bilinir ve görünür olduğu gereğince ayrıntılı olarak bahsedilen görevliler vasıtasıyla deftere kaydedilecektir. Şimdiye kadar kullardan mahsulu toplanmayıp boş kalan arazisi ortaya çıkan ve mahsullerini saklayanlar gibi eski kanuna aykırı olarak ortaya çıkan nefretvari suçlar yüce emir gereğince düzeltilecektir. Ve bu sebeple has üzerindeki bozulan uygulamaların apaçık olarak yazılması ile işler düzenli olacaktır. Bundan sonra bu verilen şerefli ve şanı yüksek emir memurların elinden alınır da bu işlerden haberi olan köy eminlerinin yetkisine kalırsa aziz olan Allah nasip eder ise kısa sürede has arazisindeki ahali rahata kavuşacak olup mahsulleri de güzelce elde edilmiş ve bu süreçte bahsedilen haslar tuzaklardan, hilelerden arındırılmış olacaktır. H.904 senesinde Şevval Ayının İlk haftasında yazılmıştır.

²⁴¹ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 317; Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, 103.

4.2.2.2. İstanbul Hasları Kanunnamesi Haslar Kanunnamesi

II. Bâyezid devrine ait olan bu kanunname Semaniye müderrisi Mevlâna Seydi tarafından hazırlanmıştır.²⁴²

Nişân-ı şerîf-i âlî-şân-ı Sultanî ve fermân-ı münîf-i vâcib'ül-iz'ân-ı Hâkânî nüffize bi'l-avn'ir Rabbâni ve'l-menn'is-Sübhani hükmü oldur ki,

Allah'ın yardımı ile ve her türlü kusurdan münezzeh olan Allah'ın ihsanı ile padişahın tuğrası ve itaat edilmesi gerekli olan ferman ve hükmü budur ki;

- 1- *İstanbul Kadıları ki, İstanbul'da olan imâret-i âmire vakf edübdürürüm, zikr olan hâslardan merhûm mağfûr babam -tâbe serâh- zamanında câri olan kanun-ı kadîme muhâlif muhdes bid'atler olub anların sebebi ile re'âyâyâ fakr u fâkat sâbit olub mükedder'ül-hal oldukları için mezîd-i merhamet edüb bid'at-ı muhdeseyi teftiş ve arz etmek için Efdal'ül-fudalâ'il-ızâm a'del'ül-ulemâ'il-kirâm Semâniye Müderrisi Mevlânâ Seydi -dâmet fedâiluhû- ya emr edüb hükm-i hümayûn göndermişdim. Mevlânây-ı mezbûr dahi emr-i şerîfîm üzere teftiş edüb kapuma gönderdi ki, tayîn defterinde olan kanun-ı kadîmi ve ol sebep le re'âyâyâ ve zu'afâyâ olan mehâyîfî arz etdüğün himâyeten lir-re'âyâ bid'at-ı muhdeseyi ref' edüb babam zamanında câri olan kanun-ı kadîmi alâ kîdemihî mukarrer edüb buyurdum ki;*²⁴³

İstanbul kadıları İstanbul'da olan sarayın düzeninde kullanılacak olan uygulamalara dahil olmuştur ki; bahsedilen haslardan merhum Fatih Sultan Mehmed (kabri nur olsun) zamanında yürürlükte olan eski kanuna aykırı olarak sonradan verilmiş haksız hükümler sebebiyle reaya fakirlik içinde olup hallerine padişahın takdiri üzerine sabit olup çok merhamet edilecektir. Öyle ki sonradan verilen haksız hükümleri denetlemek ve aslını beyan etmek için ulemeden en faziletli ve adaletli bir zat olan Semaniye Medresesi Müderrisi Mevlana Seydi'ye -yüce yolda fedailiği daim olsun- bu anlamda şöyle hüküm verilmiştir: Padişah hükmüne göre Mevlana Seydi Efendi bunları teftiş edecek olup deftere kayıt ile eski kanun gereği reaya ve zayıf düşen tebayı müfettişler vasıtasıyla koruyacaktır. Ayrıca sonradan çıkan haksız hükümlerin ortadan

²⁴² Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 330.

²⁴³ A.g.e., 330.

kaldırılması ve Fatih Sultan Mehmed zamanında yürürlükte olan eski kanun üstünlüğüne karar verilmiştir ki;

- 2- *Min ba'd kanun-ı kadîmle amel olunub muhdes kanunla amel olunmaya. Eyle olsa Mevlânây-ı mezbûrun arz etdüğü defteri mücebince mukarrer olan kanun-ı kadîm bunlardır ki, zikr olunur.*²⁴⁴

Bundan sonra eski kanunla uygulamalar yapılacak olup yeni kanunla uygulamalar yapılmayacaktır. Padişahın müderris Mevlâna Seydiye yüce emrini deftere kaydettirdiği buyruğu gereğince kararlaştırılan eski kanunlar şöyledir;

- 3- *Kanun-ı Kadîmde âzâd kâfirlerin ispençeleri vakti Mart ve harâcları vakti Ağustos imiş. Buyurdum ki, kanun-ı kadîme ri'âyet olunub zikr olan kâfirlerin ispençeleri ber karar-ı kanun-ı kadîm Mart'ta alına, harâc vaktine te'hir olunmaya.*²⁴⁵

Eski kanunda hür bırakılmış gayr-ı müslimlerin ispençe vergilerinin tahsili mart ayında yapıp harac vergilerinin tahsili de ağustos ayında yapıyormuş. Bundan sonra da eski kanunun bu emrine uyulması ve gayr-ı müslimlerin ispençe ve harac vergilerinin tahsilinde bu tarihten başka ileri bir gecikme olunmaması buyrulmuştur.

- 4- *Ve ortakçılar ortak hizmeti tekmi eyledükden sonra, kendülerin çiftleriyle bile öşrüne galle ekmekden men' olunmayalar. Ammâ şöyle ki, asıl beğlik tohumunu tamam ekmeyüb veyahud bir âhar yere eküb öşrüne ekdüğü tohumun eyü yere ekerlerse, öşrüne ekdikleri tohumun mahsûlını dahi tansîf edeler; tamam ekinden her ne alınursa, andan dahi ol mikdârı alına. Öşrüne ekdikleri muharrer bitileriyle musaddak dutula, hilâf-ı kanun-ı kadîm şuhûd taleb olunmaya.*²⁴⁶

Ortakçılar ortak hizmetlerini tamamıyla yaptıktan sonra arazilerine başka ürünler ekmelerine engel olunmayacaktır. Ancak devlet hazinesi için tohumunu eksik eker ya da tayin edilenden başka bir araziye tohumunu ekerse, öşür vergisi için ettikleri tohumlardan elde edilen mahsulunun yarısı da bütün ekinlerden ne kadar alınıyorsa o

²⁴⁴ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 330.

²⁴⁵ A.g.e., 330.

²⁴⁶ A.g.e., 330.

kadar alınacaktır. Ve öşür için yazılan ölçüde ektikleri onaylanacak olup kanuna aykırı olarak bu konuda ortakçılardan şahid istenmeyecektir.

- 5- *Ve ortakçılık hizmetinden kalan yerlerin ve zaîflerin beğlik tohumları ve çiftleri ellerinden alınub âhâra verildikten sonra ol asıl yerlerin ve zaîflerin ve fevt olan ortakçıların dul avretleri kendü nefislerine kifâf mikdârı ekdikleri terkelerinden ve ekdördüklerinden öşür alına, ziyâde nesne alınmaya; amma ekdiklerini mütevellî ma'rifetleriyle ekeler.*²⁴⁷

Ortakçılık hizmetini tamamiyle yapamayan kullardan geriye boş kalan arazileri ve tohumları kendilerinin elinden alınıp başkasına verilecektir. Ve bu gibi yerlerde kusurlu ortakçıların ya da ölenlerin dul zevcelerinden arazinin işlenmesinde görevli bir memur tarafından kendi barınma ve yeme-içmelerine yetecek kadar kaydettirdikleri ektikleri ya da ektirdikleri tahıllarından sadece öşür vergisi alınacaktır başka bir şey talep edilmeyecektir.

- 6- *Ve bir ortakçının çifte kâbil oğlu erişüb verilecek mahlûl çift bulunmayıcak kendünün hâline göre, âdet-i kadîme üzere yüzden iki yüze varınca bedel-i hizmet vaz' oluna. Ol asıl ortakçı oğlu buğday ve alef ekse, hâsılından öşür alına, ziyâde nesne alınmaya. Ammâ ortakçının olmak şübhesi yeminle veya köy ehli yeminleriyle oğlanın idüğü kanun-ı kadîm üzere müselleme dutula, şâhid taleb olunmaya. Amma sonradan ortakçının mahlûl çiftliği düşdükde ol asıl ortakçılar oğullarına verilüb üzerlerine bedel-i hizmet ref' olunub sâir ortakçıların (gibi) olalar.*²⁴⁸

Bir ortakçının arazisini idare edebilecek bir oğlu var ise arazinin bu çocuğun haline göre sahipsiz bırakılmasına izin verilmeyecektir. Eski kanun gereğince çiftçi olarak bu çocuğun hizmeti yüz akçeden iki yüz akçeye tayin olunacaktır. Bu ortakçının oğlu buğday ve hayvan yemi ekerse mahsulün tamamından sadece öşür vergisi alınacak olup fazlası alınmayacaktır. Ancak ortakçının oğlu olduğunu köy ahalisi ispatlamak zorundadır ve bu ispatla arazi kendisinde tutulacaktır. Ancak daha sonradan ortakçının

²⁴⁷ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 330-331.

²⁴⁸ A.g.e., 331.

arazisi sahipsiz kalırsa arazi herhangi bir ispat gerekmeden oğullarına verilecek olup vazifelerinden bir karşılık alınmayacaktır, vaziyetleri diğer ortakçılarla aynı olacaktır.

7- *Ve hâricden dahi bir kimesne eğer müslüman ve eğer kâfir gelüb bir köyde ekin ekse, âdet-i kadîme üzere öşür ve sâlâriyye alına. Ammâ ortakçının olmaduğuna yemin etdürüb öşür ve sâlâriyye alına, şübhe ola, ortakçının olmaduğuna yemin etdürüb ziyade nesne alınmaya.*²⁴⁹

Has arazisinin sınırları dışından bir Müslüman veya gayr-ı müslim bir kimse gelip bir köyde ekin ekip, biçerse eski kanun gereğince öşür ve sâlâr vergileri alınacaktır. Ancak bu gibi kimselerin işledikleri bu arazilerde bir ortakçı bulunmadığına yemin etmeleriyle izin verilecek olup ortakçı bulunmadığında şüphe olmadığı kanıtlanırsa öşür ve sâlâr vergisinden başka bir akçe alınmayacaktır.

8- *Ve harman getirüldükden sonra emânet tarikiyle ve karz tarikiyle alınan terke ve değirmen hâsılından hâsıl olan terke harmandan serika olundu deyû şer'an sübût ve örfen töhmet yoğiken hilafı kanun-ı kadîm câbîler ve gayrılar kimesneyi incitmeyeler.*²⁵⁰

Arazilerde hasılat toplandıktan sonra eminler vasıtasıyla ve ödünç yolla alınan tahıl ve değirmen mahsullerinden elde edilen tahılların hasılatıdan çalındığı şeklinde bir suçun ispatı olmadan ve suçun sözle ya da fiille eğilimi duyulmadan kanuna aykırı olarak vergi tahsildarları ve başkaları tarafından mahsullerin sahiplerine kötü bir muamelede bulunulmayacaktır.

9- *Ve bir ortakçının hizmet-i zer'de taksiri olsa veya beğliğe âid hissede bel' ve telbîs zâhir olsa, anun gibilerin töhmeti kanun-ı kadîm üzere kadı ma'rifetiyle olan mütevellî veyahud câbîler kendü kolaylarına sâbût bulmadan kadı ma'rifetinsüz te'dîb etmeyeler.*²⁵¹

Eski kanun gereğince bir ortakçının tohum ekme hizmetinde kusuru olursa veya devlet hazinesine ait hissede aksaklık yaparsa ve hileler ile kusurunu gizlemeye çalıştığı

²⁴⁹ A.g.e., 331.

²⁵⁰ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 331.

²⁵¹ A.g.e., 331.

ortaya çıkarsa bunun gibi yapanlara kadı yetkisi ile vaziflendirilmedikçe vergi tahsildarları müdahale etmeyeceklerdir.

10- *Ve müsliman bağlarından kanun-ı kadîm üzüm bahası ve şire bahası alınmaya. Ve müslimlerin harâb olub hâsıl vermez bağların mütevellîye teslim edeler; teslim etdiklerinden sonra dönümlerinin resmi alına.*²⁵²

Müslüman bağlarından eski kanun üzerine üzüm ve şıra bedeli namına bir vergi veya akçe alınmayacaktır. Müslümanların zarara uğrayıp mahsul elde edemedikleri bağlarını devletin seçtiği bir idareciye teslim edeceklerdir. Bu kimseler arazilerini teslim ettikten sonra bağ arazilerinin dönümlerince araziye elde tuttuklarına dair vergileri hesaplanıp alınacaktır.

11- *Ve kettândan kanun-ı kadîm üzere öşür alına, sâlâriyye alınmaya. Ve çayırlardan öşür alına ve kelembe öşrine sene ikişer akçe alına ve örüden nesne alınmaya.*²⁵³

Keten dokumacılığından eski kanun gereği öşür vergisi alınacak olup sâlâr vergisi alınmayacaktır. Çayırlardan öşür alınacaktır. Dinlendirilmek üzere terk ve tatil edilmiş arazilerden alınan öşür vergisi için her sene için ikişer akçe alınacaktır. Ancak otlak yerlerden herhangi bir vergi alınmayacaktır.

12- *Ve hâslardan mâ tekaddemden çift akçesi alınmadığı için buyurdum ki, min ba'd dahi kanun-ı kadîm ile amel olunub çift akçesi alınmaya.*²⁵⁴

Haslardan bundan önce arazilerde barındırılan her üç yüz koyun ve keçi için yılda beş akçe şeklinde alınan vergi(çift akçe-ağıl resmi)nin eski kanunda alınmaması gerektiği emredildiği üzere bundan sonra da bu vergi alınmayacaktır.

13- *Ve bed yer veyahud çiftlik hâlî kalub tapulanmalu oldukda, kanun, artuk verene vermektir. Buyurdum ki, kanun-ı kadîm üzere amel olunub hâlî kalan yerler ve öncelikle ziyade tapuyla olanlara verile. Ammâ evvel alan kimesne*

²⁵² A.g.e., 331.

²⁵³ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 331.

²⁵⁴ A.g.e., 331.

*tasarruf edüb zirâ'at ettükden sonra kimesne ziyâde ederse; mu'teber olmayub evvel alan kimesnenin elinde mukarrer ola.*²⁵⁵

Tapulu olupta kötü bir halde olan arazi veya boş kalan araziyi ihya edecek olan kimseye verilmesi bundan itibaren kanundur. Eski kanun gereği öncelikle boş kalan araziler tapusuyla birlikte yeni bir kimseye verilecektir. Ancak tapunun ilk sahibi araziyi işleyip mahsul elde ettiği halde sonraki tapu sahibi araziyi boş bırakıyorsa arazinin tapusu ilk sahibine ait kalacaktır.

14- *Ve cebirle tohumusuz çift ve çiftsiz tohum kimesneye verilmeye. Meğerki, kendünün rızası ola.*²⁵⁶

Kullara rızası olmadan zorla ne tohumu ne de tohumu verilmeden bir arazi zorla verilmeyecektir.

15- *Ve bir kimesne bir âhare veyahud kendünün akrabasına veyahud kızına tapulu çiftlikden bir mikdâr yeri âriyete verse, ol asıl yerler asıl sâhibinin elinden alınub gayri kimesneye tapuyla verilmeye. Madam ki, hâlî kalmaya, tasarrufunda ola.*²⁵⁷

Bir kimse başkasına veya kendisinin akrabasına veya kızına ekip biçmek üzere elinde olan tapulu arazilerinden bir kısmını geçici olarak tapuyla ödünç olarak verirse, bu araziler asıl sahibinin elinden alınacak olup başka bir kimseye tapusuyla verilmeyecektir. Ancak arazinin boş kalmaması için tapusuz olarak sadece işlenmesi maksadıyla başkasına verebilecektir.

16- *Ve bir kimesne fevt olub babasından kalmış yerlerini oğluna tapuyla verrnek kanun değildir. Buyurdum ki, babasının yeri için oğlundan hilâf-ı kanun (tapu) alınmaya ve elinden hilâf-ı kanun alınub ahare verilmeye.*²⁵⁸

Ortakçı bir kimse ölmeden önce evladına araziyi tapuyla veremez ve de öldükten sonra geride kalan oğlu bu araziyi tapuyla alamaz. Emir olunmuştur ki; kanuna aykırı

²⁵⁵ A.g.e., 331.

²⁵⁶ A.g.e., 331.

²⁵⁷ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 331.

²⁵⁸ A.g.e., 331-332.

olarak ölmüş babasının yeri için oğluna veya bir başkasına bu araziler tapuyla verilemez.

17- *Ve hâricden gelüb câriye tezvîc eden kimesne, kendülerin rızalarıyla ağırlık verenlerden kendülerin rızalarıyla verdikleri ağırlık alına; amâ hadden tecâvüz olunmaya.*²⁵⁹

Dışarıdan haslara gelip bir cariyeye ile evlenen kimselerden kendi istekleriyle cariyeye adına ödedikleri ağırlık akçeleri alınacak olup, bundan başka bir şey zorlama yoluyla alınmayacaktır.

18- *Ve Akçakoyunlu tâifesinin ve gayrın koyunları ile kuzuları bile sayıla; âdet-i kadîme üzere amel olunub koyunlarının resimleri alına.*²⁶⁰

Akçakoyunlu sınıfının, grubunun ve bu sınıftan başkalarının koyunları ile kuzuları da sayılıp deftere kaydedilecektir ki eskiden beri âdet olduğu üzere koyunlarından vergi alınacaktır.

19- *Ve celebkeşden sağmalı koyun alub gerü satmalu olsa, kanun-ı kadîm üzere bâcları alına.*²⁶¹

Hayvan ticareti yapan kimselerden sağmalı koyun (süt elde edilen küçükbaş hayvan, keçi, koyun) alıp tekrar satacak olan kimselerden eski kanun gereğince vergileri alınacaktır.

20- *Ve hâslarda olan kullardan bennâk resmi alınmaya. Ammâ sâir re'âyâların âdet ve kanun üzere resm-i bennâk alına.*²⁶²

Padişaha ait arazilerde hizmetli olan kullardan bennak vergisi (evli olan müslümanlardan alınan baş vergisi) alınmayacaktır. Ancak bundan başka reayadan âdet olduğu üzere kanunun gereği olarak bennak vergisi alınacaktır.

21- *Ve hâslarda olan korucular harman vaktinde her kişiden bir şinik arpa veya bir şinik alef alalar, ziyâde almayalar. Ammâ halkın terkelerin gereği gibi*

²⁵⁹ A.g.e., 332.

²⁶⁰ A.g.e., 332.

²⁶¹ A.g.e., 332.

²⁶² Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 332.

*gözleyüb kimesnenin terkesine zarar ve ziyan etdürmeyeler; hizmetlerinde ihmâl ve tekâsül edecek olurlarsa mütevellî muhkem haklarından gele.*²⁶³

Haslarda olan korucular tahılların toplandığı vakitte her kişiden bir şinik(bölgesel olarak değişmekle birlikte kilonun dörtte birine ve on ölçek birimine tekabül eden tahıl, yani bir İstanbul kilesi dört şinik değerindedir)arpa veya bir şinik hayvan yemi alınacaktır, fazlası alınmayacaktır. Ancak halkın tahılları gereği gibi korunmasına dikkat edilecek olup zarar ve ziyan gelmesine engel olunacaktır. Ayrıca bu hizmetlerinde noksanlık ve özensizlik gösterenlere görevli memurlarca müdahale edilecektir.

*22- Ve battâl olan değirmenlerin sâhibleri mâdem ki, mütevellîye teslim etmeyüb ferâgat etmeyeler, resimlerin vereler.*²⁶⁴

Artık işe yaramaz değirmenlerin sahipleri haklarından vazgeçip bu değirmenlerini görevli memurlara teslim etmiyorlar ise vergilerini vereceklerdir.

*23- Ve ortakçı olanlar kendülerin nısıf hâsılından sâlâriyye alınmak caiz değildir, alınmaya.*²⁶⁵

Ortakçı olanlara ait olan mahsulün yarım hissesinden sâlâr vergisi alınması uygun değildir bundan sonra da alınmayacaktır.

*24- Ve bedel-i hizmet-i câriye vaz' olunanlardan ba'zıları gaybet ettükde veyahud fevt oldukda bedel-i hizmet-i câriye avretinden alınmaya. Meğerki, erlerinin esbâbı buluna, ol vakit erlerinin esbâbından alına, avretten ve avretin malından nesne alınmaya.*²⁶⁶

Arazilerde tayin olunan cariyelerin bazılarının yerlerinde olmaması veya ortakçı eşlerinin ölmesi durumunda kendilerinden hizmet bedeli alınmayacaktır. Ortakçı kulu olan eşleri ortaya çıkar ise onlardan bu bedel alınacak olup asla eşlerinden bir mal veya para alınmayacaktır.

²⁶³ A.g.e., 332.

²⁶⁴ A.g.e., 332.

²⁶⁵ A.g.e., 332.

²⁶⁶ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 332.

25- *Ve beğlik çayırlarda otluk biçen kâfirlere yevmî dört akçe ve döğencilere üçer akçe hesabı üzere ücretleri verile. Ammâ müteveli câbîlere ve kâtiblere kâfirleri çıkaramaz, üzerlerine nâzır olub hizmetlerin etdüre ve eslemeyenleri muhkem següdüb haklarından geeler ve câbiler muttasıl üzerlerine durub sabahdan akşama değin işledeler ve işleyen ırgadları rûz be rûz defter edeler, tırpancıların ve döğencilerin günlerin abes yere geçürmeyeler.*²⁶⁷

Devlete ait çayırlarda otluk biçen gayr-ı müslimlere günlük dört akçe ve harmanda ekini bir alet ile dövüp tanelerini çıkaran kişilere de üç akçe olacak şekilde ücretleri verilecektir. Ancak vergi tahsildarları ve katibleri bu gibi gayr-ı müslimlerin hizmetlerini sabahtan akşama kadar takip edecek olup, hizmetlerinde aksama yapanlar ya da hizmetlerini yerine getirmeyenlere müdahale edeceklerdir. Öyle ki gerek ot biçen gerek döğen çayırlarda her türlü çalışanların hizmetini günü gününe deftere kaydedeceklerdir.

26- *Ve Su Sığırı Korusın İstanbul Hâslarıyle imâret-i âmireme vakf etdim. Ve Berendeler Korusı merhûm mağfûrun leh babam -tâbe serâh- evkâfindan Terkos sınırında olduğu, Yond Korusun ref' edüb vakf için tasarruf olunmak emr ettim. Gerekdir ki, min ba'd zikr olan korularda müslümanlar ve kâfirler odun ve kesüb intifa' edeler; korucular ve gayrılar mâni' olmayalar.*²⁶⁸

Padişah II. Bâyezid yetkisiyle Su Sığırı için ayrılan arazileri, otluk alanların idareleri İstanbul haslarıyla birlikte saraya bağlanmıştır. Berendiler korusu merhum Fatih Sultan Mehmed (kabri iyi ve temiz olsun) Terkos sınırında olduğu için Yond korusu(Arnavutköy korusu)nu kaldırıp saray için kullanılması üzerine emir vermiştir. Bu emir gereği bundan sonra bahsedilen korularda hem müslüman hem gayr-ı müslimlerden odun vesaire gibi maddeler ile fayda sağlanmak üzere kullanılmasına korucular ve başka memurlar engel olmayacaklardır.

27- *Ve müteveli olanlar sâir vakfı ne vechile gözedirlerse, zikr olan koruyu dahi ol vech üzere görüb gözedüb zirâ'ate kâbil olan yerlerin zirâ'at etdüreler ve köyler olmağa kâbil olan yerleri köyler etdürüb hukûk-ı şer'iyyeden ve*

²⁶⁷ A.g.e., 332.

²⁶⁸ A.g.e., 332.

*rûsûm-ı sâireden vâki' olan hâsılların vakıf için zabt edeler, dakika fevt etmeyeler.*²⁶⁹

Vazifeli olanlar saray için kullanılacak olan bu koruları muhafaza edeceklerdir. Ayrıca ziraate uygun olan araziler varsa oraları işletecek ve köy olarak tesisinde gayret göstereceklerdir. Öyle ki elde edilen vergi, mahsul gibi şeyleri şer'i hukuka uygun olacak şekilde hemen kaydedecektir.

*28- Ve hâslardan ve Çekmecelerden istabl-ı âmirem için ve hâssa develerin masâlihi için saman alındıkda her haralına dörder akçe hesâbı üzere akçeleri verile, eksik verilmeye.*²⁷⁰

Haslardan ve Çekmecelerden (Büyükçekmece ve Küçükçekmece) padişahın atları ve develeri için gerekli olan işlerden biri olan saman çuvallarını düzenlemeye her çuval başına dörder akçe olacak şekilde eksiksiz verilecektir.

*29- Ve mukâta'a verür keferenin gâib olanlarının mukâta'ası cebrle akrabasından alınmaya; ammâ kendülerün esbâbları varsa, esbâblarından alına; hilâf-ı şer' ve kanun akrabalarına te'addi olunmaya.*²⁷¹

Vergisini vermekle mükellef gayr-ı müslimlerin arazilerini bırakıp gidenlerden vergileri zorla o gayr-ı müslimlerin akrabasından alınmayacaktır. Ancak bu kaçan gayr-ı müslimlerin arazide bıraktıkları var ise vergileri o bıraktıklarından alınacak olup asla şer'i kanuna aykırı olarak akrabalarına bu konuda bir müdahale ve zorbalıkda bulunulmayacaktır.

4.3. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid Dönemi Kanunnameleri Üzerinden Ortakçı Kul Tahlili

Kanunname maddeleri doğrultusunda ortakçı kullar ile ilgili şu tespitlerde bulunulabilir: Osmanlı devletinde zirai politikalar devletin denetimi altında olup, ortakçı kullar vergilendirme ile ilgili olarak muhatapları tarafından denetime tabi tutulmuşlardır. Yetkilendirilmiş memurlar tarafından ortakçı kulların elde ettikleri

²⁶⁹ Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2.Kitap, 332.

²⁷⁰ A.g.e., 332.

²⁷¹ A.g.e., 332.

hububatın toparlanmasında bir usul önerisi getirilmiştir. Yapılan işlemlerde kullar vergilendirmeye tabi tutulup, vergilendirme sistemi öncelikli olarak elde edilen mahsul ölçüsünde olmuştur. Devlet, ortakçı kulların zirai işlerle uğraşmalarında imkân tanıyan taraf olmakla birlikte kural koyucu olmuştur. Kanunname maddeleriyle belirlenen bölgelerde öşür ve salar vergisi verme yükümlülüğü²⁷² getirilmiştir. Ortakçı kulların belirlenen kurallara uymaları gerektiği uymadıkları takdirde ise ellerinde bulunan alanları geri verme yükümlülüğünde oldukları belirtilerek ortakçı kulların kendilerine sağlanan imkanların kontrolü için muhatap olacakları bir sistem oluşturulmuştur. Kanun maddeleri gereğince hassa köylerinde bulunan gayr-ı müslimlere ektirilecek olan tohumun türü ve miktarı belirlenerek, elde edilen hasılatın devlete ait olan tohum bölümü çıkarıldıktan sonra yarısı hazineye kalan yarısı ise ortakçı kula bırakılacak kuralı, ortakçılık anlayışının temel noktası olan ortak paylaşımı bu şekilde ortaya çıkarmıştır. Ürünün toprak vergisi, gerdek değeri, suçun bedeli olan ceza miktarı verilecektir denilmiştir. Yetki, vergi toplama sorumluluğunda olan amilin olup, mahsulü alma şekli onun insiyatifin de olacaktır hatırlatması yapılmıştır. Devlet yetkililerinin gerekli gördüğü tarım arazileri gerekli görülen kimselere vergilerin ödenmesi şartıyla verilmiştir. Mahsul ve sıra vergisi belirlenen usuller ile alınmıştır. Şıra miktarının üçte bir ölçüsü ve bu mahsulün vergisi, öşür ve sâlâr vergileri ile mahsulün onda biri sipahiye verilmiştir. Şıra mahsulü belirlenen şekilde sipahi tarafından işlem görüp, köylünün sipahiden iki ay sonra bedeli karşılığında alıp satması mümkün olabilmiştir. İstanbul ve Galata sınırlarının vergi kapsamında olduğu belirtilmiştir.

Ortakçılar kendilerine verilen tohum miktarını ektikten sonra ancak istedikleri işi yapabilişlerdir. Ortakçıların, Büyükçekmece ve Küçükçekmece bölgelerinde yolcularla ilgili olarak konaklama noktasında evlerini açmaları, yolcularında istediklerini zorla alamayacakları belirtilmiş ve bu işlemler sırasında yetkili memurların asayişi sağlamakla görevlendirildikleri belirtilmiştir. Vefat eden ortakçı kulun, tohum ve çiftinin öncelikli olarak akrabasından tohum ve çifti olamayana,

²⁷² Özlem B. Öztaşkın, “XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı” (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 112; Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayırımı”, 6.

akrabası bulunmazsa bir başka tohumuz ve çiftsiz gayr-ı müslime, o da yoksa devlete bırakılacağı belirtilerek birçok alternatiften sonra merkezi idareye teslim edilmesi planlanmıştır. Ayrıca ortakçı olan gayr-ı müslimin karısı veya kızı ile evlenmiş olan kişinin ortakçılık hizmetini devralacağı belirtilmiştir. Böyle bir kimsenin bulunmaması halinde durumun padişaha arz edileceği ve padişahın takdirine göre hareket edileceği ifade edilmiştir. Bu şekilde gayr-ı müslim kullar ile tebaa arasında oluşabilecek bir tartışmanın önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Bazı kulların kendi aralarında yaptıkları, hayvan satarak iki kişinin çift edinmesi doğru bulunmamıştır. Usule uygun davranmayak hayvan satın çiftlik hazırlayanlara izin verilmemiş, sattıkları hayvanı almaları ve hizmetlerini eksiksiz yapmaları sağlanmıştır. Bu hükme karşı çıkan olduğu takdirde kimliğinin ayrıntılı bir şekilde resmi evrakla saraya bildirilmesi istenmiştir. Böylesi durumlarda devletin denetim mekanizmasının işletileceği belirtilerek herkesin kendi şartlarını kendisinin oluşturmasının ve bu şekilde oluşabilecek çok başlılığın önüne geçilmiştir. Has sınırında ve kanunda belirtilen yerlerden başka padişah hükmü olmaksızın ekim işiyle uğraşıldığı takdirde vergisinin verileceği ifade edilerek sistemde keyfiyete bağlı ortaya çıkabilecek farklılıkların yolu kapatılmıştır. Hassa arazilerinde ekimi olmayan alanların, vergi ve bakımını üzerine alan mültezimlere devlet tarafından bir yıllığına verileceği ve bir başkasının hak iddia etmeyeceği belirtilmiştir. Hassa çayırlarından sorumlu olan amilin, tarla aralarında ve meralarda bulunan çayırılık alanları koruyacağı ve bu bölgelere kimseyi(kulları) dahil etmeyeceği ifade edilmiştir. Devlete ait arazilerin koruması bu şekilde amile bırakılmıştır. Arıcılık işlerinden alınan verginin yarısı sipahi veya timarın sipahisine verilmiştir.

Haslar bölgesine gelen gayr-ı müslimler yerleştirilmiş ve bunlardan başka bir yerde vergi alınmamıştır. Bu insanlardan değişim senesi ve ekim işinden sonra vergi alınmıştır. Satılan koyunların alışveriş vergisi amile bırakılmıştır. Mukataa alanlarında öşür ve sâlâr vergisi, bağ alanlarında ise sâlâr vergisi ve üçte bir oranında hasılatın vergisinin alınacağı, buna uyulmadığı takdirde amilin belirlediği kişiye bağın bakımının verileceği ayrıca amilin zeytin, ceviz ve yemiş ağaçlarının hasılatının yarısını alacağı belirlenmiştir. Yörüklerle göç ettikleri yerlere kimsenin ekinine zarar vermeden tekrar göç etme hakları verilmiş ve yörükler sancakbeyinin denetimine tabi bırakılmışlardır. Verecekleri zararı karşılamak durumunda bırakılmışlardır. Aksi halde göçlerine müsaade edilmeyeceği belirtilmiştir. Amiller sıra işlemleri ilgili olarak

bakım ve onarım işlerinden sorumlu tutulmuştur. Bu alanla ilgili olarak yeni alanlar açmak durumunda olmuşlardır. Kiremit ve kireç işi ile ilgilenenlerin vergilerini vermeleri istenmiştir.

Marmara ve diğer haslarda ekmeleri gereken tohumun hepsini kullanmayan ortakçıların, tohumun tamamını ekmiş gibi hazine hissesine düşen mahsul ve öşür vergisini verecekleri ve bu durumun devlete iletilmesi istenmiştir. Kulların kendilerinin çiftlik edindikleri yerlerde hasılatlarını gizledikleri tespit edildiği takdirde sancakbeylerinin kendilerini uyaracağı ve uymadıkları takdirde bu çiftliklerin kendilerinden alınacağı belirtilmiştir. Süt veren koyunların vergisini vermeyen kasapların bir yıl üzerinden geçse bile vergilerini verecekleri ve kale muhafızlarının sakladıkları koyunlarını gizlemeyecekleri onların da vergisini verecekleri şartı ile vergi konusundaki hassasiyet ortaya konmuştur. Koyun vergisinin kadiya verilmesi fakat bu koyunlara kadıların dahil olmayacakları şartı konmuştur. Padişahlık makamına fermandaki tuğraya güven duyulsun denilerek devletin güvencesi ve büyüklüğü vurgulanmıştır.

Her memur kendi döneminde ortaya çıkan işlemlerden sorumlu tutulup, ortakçıdan ekstradan bir ödeme talebinde bulunulmamıştır. Amil ve eminler tohum ve arazileri korumakla görevlendirilmişlerdir. Görevlerini ihmal ettikleri takdirde ihmalden doğacak zarardan sorumlu tutulmuşlardır. Ortakçıların arazilere eksiksiz bir şekilde hizmet edip, vergisini vermeleri kesinlik oluşturmuştur. Aksi halde durumun saraya bildirilmesi istenmiştir. Araziler görevlerini yerine getirenlere verilmiştir. Verilen tohumlar eksiksiz olmuş ve ortakçıların eksiksiz tohumu ekmeleri istenip denetlenmeleri sağlanmıştır. Devletin verdiği tohumu ekip devletin arazisine fazla tohum ekmeleri istenmiştir. Gerekçe gösterip ekmek isterlerse emin yetkisiyle amilden alıp ekmeleri sağlanmıştır. Hasat zamanı tohum miktarı çıktıktan sonra hasılat amil ile yarı yarıya paylaşılmıştır. Ortakçılar arazilerini ekip, bir yıl boyunca ekine hazırlamanın dışında kullanamamışlardır. Aksi takdirde eminlerin müdahale edeceği belirtilmiştir. Ortakçılar at beslemeyecek, zirai işlemler için deftere kaydolacaklardır denilmiştir. Atlarıyla başka tarlalarda çalışıp kendi arazilerini ihmal ettikleri takdirde eminler tarafından atlarının alınacağı ifade edilmiştir. Arazileri ile meşgul olup, uymayanlara ve tohumun tamamını ekmeyip saklayanlara kadi yetkisiyle görevlendirilen eminler tarafından müdahale edilmiştir. Şıra ve şaraptan belirlenen miktarda vergi alınıp, padişahın bağlarında bu oran farklı olmuştur. Padişah bağlarını

bırakıp ayrı bağ satın alanlardan (daha az vergi için) padişah bağları gibi aynı şekilde hasılat alınmıştır. Has köylerinde menapolye usulü tutulan mahsul, mevsim ve yasaklar itibariyle geçerli olan muameleye tabi olmuştur. Haslardaki şıranın muhafazası, daha önce olduğu gibi has ahalisi tarafından yapılmıştır. Gerekirse inşa işi ile de ilgileneceklerdir denilmiştir. Hassa çayırlarının dışında has içerisinde hayvan yemi olarak çayır alanı oluştursa amil yetkisiyle eminler buraları alıp, kurutup, satabilecek ve kimse karışmayacaktır. Haslarda öşür vergisi alınıp, dışarıdan gelen gayr-ı müslimler ayrıca ispençe ve haraca bağlanmamıştır. Bir yılın sonunda yerleşmiş olanlardan öşür ve sâlâr vergisi alınmıştır. Haslarda satılan koyun vergisini amilin yetkilendirdiği eminler alıp, İstanbul Subaşı müdahale etmemiştir. Gelir getiren arazilerin hasılatları daha önce belirlenen şekilde alınmıştır. Bu araziler için resmî belgesi olmayanlar hasılatlarını amillere verdiklerinde kabul edilmemiştir. Resmî belgesi olanlar fazla arazilere bakabilmiş ve öşür vergilerini emine vermişlerdir. Gelir getiren araziler ve hükmü kaldırılan araziler denetlenmiştir. Statüden çıkarılan arazilerin hasılatı önceden nasıl alınıyorsa yine o şekilde alınmıştır. Haslarda bulunan zeytin, ceviz ve yemiş ağaçlarının hasılatı hazine ile yarı yarıya paylaşılmıştır.

Ortakçı kullar ve ortakçılığa dahil olanların belirlenen ekim düzenine karşı farklı bir yol izlemeleri mahsul ekimlerini etkilemiştir. Bu yüzden belirlenen miktarların ekilmesi emredilmiştir. Ortakçı kullardan ekilmesi istenen miktarların devletin belirlemesi, zirai faaliyetlerin işleyişinin aksatılmadan sürdürülebilmesinin önemini ortaya koymuştur. Çiftlik sahibi ile işleyen arasındaki ortak tohum ekim miktarı ve türü belirlenmiştir. Bunun dışında olabilecek bir ekimde arazi için öşür vergisi alınmıştır. Yaptırım içeren maddeler ile taraflar arasında olabilecek anlaşmazlıklarında önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ortakçılık ile uğraşanlardan daha önce Has kanununda belirtilip alınmayan vergilerin alınacağı belirtilmiştir. Arazi şartlarından dolayı eksik yapılan işlemler şartlar düzeldiği takdirde tamamlanacaktır. Devlet gereken tohumu kayıt altına alarak hasılatını hazineye verilmesi şartıyla vermiştir. Verimli toprakların korunması için öşür vergisi düşünülerek belirlenmiş tohum türünün dışında ekime müsaade edilmemiş ve hasılatın gizlenmesi kanuna aykırı bulunmuştur. Ortak işi içerisinde olanların eksik tohum ekip, başka bir işle uğraşıp toprağı işlemeyi bırakmaları, öşür vergisi verilecek diye çürük tohum ekip toprağı zarar vermeleri halinde bu kişilerin hizmetini tam yapan ortakçılar ile aynı hasılatı vermeleri istenmiştir. Toprağın dinlenme dönemlerinde ortakçı başka bir iş ile ilgilenememiştir.

Belirtilenin dışında yapılabilecek bir ekim işinde bulunamamıştır. Hasat vaktinde yetki amile verilmiştir. Tohumun devlete verilecek kısmının demet ya da dövüldükten sonra yığın olarak alınması amile bırakılmıştır. Hasadı dövme işi ortakçı kullara ait olup, dövülen hasadın işlemi bittikten sonra hasıllattan alınmamıştır. Bu işlemlerin yürütücüsü emin veya amil olmuştur. Dövülen tahılların korunması köyün kethüdası tarafından işlem bitinceye kadar damgalanıp korunmuştur. Bu şekilde devlete ayrılacak kısmının korunması planlanmıştır. Bu işlemler esnasında görevliler ortakçıların hasatlarını geciktirmeyip böylesi bir soruna sebep olanların cezalandırılacağı belirtilmiştir. At besleyerek farklı kazanç yollarını tercih edenlerin ellerinden atlarının alınacağı belirtilerek ortakçıların ziraat işleri ile ilgilenmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bu işlerini bitirmeden başka bir işle uğraşmalarına izin verilmemiştir. Hazineye ait olan arazilerde tasarruf sahibi olma hakkı verilmemiştir. Devlet arazisini kendilerine verilen amaçlar doğrultusunda kullanmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu hususta kanuni olarak gerekli işlemler yapılmıştır. Ortakçı kullara devlet tarafından ortakçılık hizmetinin yanı sıra arazi, tohum ve zirai aletlerde verilmiştir. Fakat zamanla ortaya çıkabilecek eksikliklerden dolayı gücü olmayan ortakçının hazine açısından bir zarar oluşmaması için devletten borç alması mümkün olabilmıştır. Ortakçı kullar yılın belirli zamanlarında hazineye ait olan çayırıları biçmek için bir arada çalıştırılmışlardır. Kanunnamelerde ortakçı kulların dışında kalan reaya için bu şekilde düzenlenmiş mükellefiyetler olmamıştır.²⁷³ Reayadan farklı bir sisteme tabi oldukları kanunname maddelerinde bariz bir şekilde görülmüştür. Ortakçı kulların işlemiş oldukları ağır suçlara karşılık yaptırımlar, diğer kullardan farklı olarak kadı marifetiyle değil padişaha arz edilerek padişahın gelecek olan emir doğrultusunda uygulanmıştır. Ortakçı kulların dışındaki kulların siyaseten çözülecek cürümlerinin kadı yetkisiyle para cezası verilmesi ve hazineye aktarılması ifade edilmiştir. Ortakçı kulların eşyalarına dokunulmayıp bu sebepten dolayı ekinlerin biçilmesi ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunlara izin verilmemiştir. Devletin bu anlamda zarar görmesi engellenmiştir. Ortakçılar arazilerini bir başkasına verdikleri takdirde arazileri ellerinden alınıp arazisi olmayan bir başka ortakçıya verilmiştir. Ortakçılık hizmetinin yararlı halde ilerleyebilmesi için her türlü tedbir alınmıştır. Devlet arazilerinin

²⁷³ Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, 52.

verimlilik seviyesinin yüksek tutulması hedeflenmiştir. Bu konuda devletin yetkilendirdiği memurlar görevlerini yerine getirmek durumunda bırakılmışlardır. Kulların defter kayıtları ayrıntılı olmuş ve saraya teslim edilmiştir. Ortakçılık ilişkileri kanun maddeleri ile düzenlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca kanun maddeleri ile ortakçı kulların tereke işlemleri tanzim edilmiştir. Bu alanda kendilerine özgür bir kişi olarak yaklaşılmamıştır. Kural koyucu olan devlet birçok ihtimal üzerinden miras ile ilgili düzenlemeleri yapmıştır. Bir erkek ortakçı kulun hayatını kaybetmesi sonucunda arkasında bıraktığı eşi veya çocukları bulunmuyorsa geride bıraktığı mallarına devletin tasarruf etme hakkı doğmuştur. Eğer geride yetişkin bir erkek evladı varsa toprakların işletilmesi için arazisi ailenin reisi olarak kendisine bırakılmış ve bu toprakların bakım işlerinden sorumlu tutulmuştur. Küçük oğlu olan ve ortakçılık hizmeti yapan oğlu olan annelerin evlenmesine zemin oluşturmamak için annelerin küçük oğullarına bakması ve hizmette bulunan oğullarına destek olması önerilmiştir. Bu şekilde ölümle birlikte oluşabilecek aile yapılarındaki sarsıntıların ve toplumsal yapıdaki sorunların en aza indirgenmesi hedeflenmiştir. Osmanlı sosyal devlet anlayışının bünyesinde barındırdığı kişi mağduriyetini en aza indigeme politikası, savaş esiri olarak toplumsal yaşantının içerisine dahil edilmeye çalışılan ortakçı kullar üzerinde bu şekilde yorumlanmıştır. Ölen ortakçı kulun, küçük olan çocukları ortaklığa dahil edilmemiştir. Ancak güvenilir olan akrabalarından kalan arazileri işlemek için gelen olursa deftere kayıtları yapılmıştır. Bu şekilde herhangi bir zararın oluşması engellenmeye çalışılmıştır. Geride kalan ortakçı kulun eşinin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve eş evlenmeye müsait ise araziye muhafaza etmesi için gerekenler yapılacaktır denilerek güvence oluşturulmaya çalışılmıştır. Aksi bir durumda arazi devletin hazinesi için muhafaza edilmiştir. Ölen ortakçı kulun çocuğu yoksa sadece eşi varsa biriyle evlenmesine müsaade edilip, araziden ihtiyacı oranında kendisine verilip defterde kayıt altında tutulmuştur. Geriye kalan mal ve parası devlet hazinesinde bırakılmıştır. Ölen ortakçının küçük çocukları varsa eşi de evlenirse ya da ortak hizmetini bir başkasına vermeyi planlarsa araziye tasarruf etme hakkı elinden alınmıştır. Defterde kayıtlı bir şekilde kalması sağlanmıştır. Ortakçı kulun eşi evlenmemiş veya malı olmayan bir kul ile evlenmişse ve temel ihtiyaçlarını sağlayamayacak durumda olurlarsa geriye kalan mülk ve gayrimenkulden kendilerinin istifade etmesi sağlanmıştır. Fazla olan gelirler devlet hazinesine aktarılmıştır. Ortakçı kulun evlendiği eşin, ölen eşden geriye kalanlardan yerleşilecek olan yerin dışında

kullanma hakkı olmamıştır. Ancak çocuk varsa, evlenen ortakçı kulu çocuğu da yanına aldığı takdirde ihtiyaçlarını karşılamak için ölen ortakçı kul eşin mallarını kullanabilmiştir. Ortakçı kulun evli oğlu olursa babasından kalan mal ve parayı tasarruf etme hakkına sahip olmuştur. Fakat evli oğlu o bölgeden ayrılmışsa ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda ise bu hakka sahip olmamıştır. Ölen ortakçı kulun evli oğlu babasıyla kalıyorsa müdahale edilmemiştir. Kendisine temel ihtiyaçlarını karşılaması için verilenin dışında kalan miktar devlet hazinesinde tutulmuştur. Evli olan kıza herhangi bir paylaşımda bulunulmamıştır. Fakat ölen ortakçı kulun kaydının bulunduğu defterde kayıt altına alınmıştır. Bunun gibi ortaya çıkan her durum defterde kayıtlı tutulmuştur.

Hassa kullarından başka dışarıya cariyeye verilmemiş, ortakçı kulların kendileri gibi ortakçı kul olmayan kimselerle evlenmelerine müsaade edilmeyip kendi içlerinde evlenmelerine izin verilmiştir. Kadın olan ortakçı kullardan kendi rızasıyla bir başka ortakçı kul ile evlenmek istemeyenler yine kullar arasından belirlenen biri ile şeri hukuka göre evlendirilebilmiştir. Ancak sayıları fazla olduğu takdirde kulların dışında evlenmelerine izin verilmiştir. Bu durum için bir sakınca görülmemiştir. Evlilik ile ilgili çeşitli kuralların bırakılması ve belirli izinlere tabi tutulması toplumun aile temelini koruması ile ilgili alınan tedbirler kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca böylesi bir uygulama kul kadınlarının özellikle tebaadan tercih yapmalarına sebebiyet verebileceği için bir suistimalin önüne geçilip evlenemeyen kul erkekler sıkıntısının da oluşması engellemiştir. Kul kadınlarla evlenmek isteyen dışarıdan erkeklerde “ağırlık” adı verilen para ödemesini yapmak zorunda bırakılmışlardır. Bununla birlikte hür olan bir gayrimüslim, kul kadınlardan (cariye) biriyle evlenmek isterse hem mevcut ortakçılık şartlarını hem de her yıl birer müd (yarım kile) buğday ve yarımşar müd yulaf ve arpayı tarlada ekip biçmek durumunda bırakılmıştır. Bu şekilde gerçekleşen evliliklerden doğan çocuklar anne soyu üzerinden değerlendirilip annelerinin hukuki statüleri ile kimlik sahibi olabilmişlerdir. Tamamen bu şekilde olabilecek evliliklerin yolunu engelleyip aile ve soy devamlılığının ortakçı kul popülasyonu içerisinde kalması sağlanmaya çalışılmıştır. Dul kalan bir ortakçı kul kadınının çocuklarının küçük olması durumunda evlenmemesi halinde mevcut kalan işletilmesi gereken toprakların hassa köyünün ileri gelenleri tarafından aktifliği devam ettirilip, çocuklardan yetişkinliğe ulaşan büyük erkek çocuğuna devredilmiştir. Erkek çocuğu yok ise dul kadının evlendirilmesi sağlanıp, işletilmesi gereken arazi toprakları

devletin kontrolüne geçmiştir. Sosyal dayanışmayı kapsayan bu yöntemler geride kalan ortakçı kul ailesi içinde geleceğe dair oluşabilecek geçim kaygısını azaltmıştır. Devletin güvencesi altında olmanın hukuki bir şartnamesi olmuştur. Ortakçı kulların diledikleri her alanda çalışma haklarının sınırlı tutulması yaklaşımı belirlenen çalışma alanlarının dışında çok fazla sektörde bulunmalarını engelleyip devlet mekanizmasının kendilerini daha kolay kontrol etmesini sağlamıştır.

Ortakçı kullar kendileri ile aidiyet bağları olan işletme sahiplerine ve vakıflara fazladan işler yapma, tavuk, yağ, meyve, çörek gibi tüketim maddelerini de vermek durumunda bırakılabilmişlerdir.²⁷⁴ Hassa kullardan kanuna aykırı hediyelerin alınıp kanunda belirtilen durumların dışında fazladan para alınması yasaklanmış ve sorumlu kimselere kadı yetkisiyle müdahale edilmesi belirtilmiştir. Ortakçı kulların bulundukları kulluklarda vergi toplayan, ceza veren, olabilecek adli işlerle ilgilenen kadılar değil bu işlemlerle ilgilenenler has arazilerinde eminler, vakıf arazilerinde ise mütevelliler olmuştur.²⁷⁵ Şehzade Sultan Mehmed Han Evkafı'na ait olan Galata'ya bağlı bir ada'nın (Tuş adası) mukataa gelirlerini yarı yarıya ortaklı bir şekilde kabul eden köylülerinin kendilerini havass-ı hümayun köylüleri olarak değil de satın alınmış anlamında olan “müştera” kullar olarak tanımlamaları ortakçı kullar olabileceklerini bu evkafa dair olan belgelerde ortaya koymuştur.²⁷⁶ Zamanla sınırlı ölçekteki hammadde işleme atölyelerinde ortaya çıkan gereksinimler sonucunda alınması gereken tedbirler ortaya çıkmıştır. Kıbrıs'ın fethinden sonra uygulandığı gibi resmî imalat yerlerinde halkın iş gücünden faydalanmak devreye girmiştir. Örneğin bazı şeker üretim merkezlerinde esirlerin iş gücünden faydalanmak için 1571 yılında çıkarılan bir fermanla karar alınmıştır. Ortakçı kullarda Kıbrıs'taki üretim

²⁷⁴ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye de Servaj Var mı İdi?*, TTK, Ankara, 1956, s.243; Efkân Uzun, “XV.yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 94,

²⁷⁵ Bagatur, “Osmanlı'da Kölelik”, 25.

²⁷⁶ Fethi Gedikli, “Osmanlı Devleti'nde Şaraptan Alınan Vergiler” *Türk Hukuku Tarihi Araştırmaları*, S.7 (2009): 17.

merkezlerinde görev almışlardır.²⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde zaman içerisinde toplumsal yaşantıya uyum sağlayarak farklı alanlarda birçok kademelerde bulundurulmuşlardır. XVI. yüzyılda Edirne şer'iyye sicilleri kayıtlarında toplumun birçok alanında görev aldıklarına dair bilgiler mevcuttur.²⁷⁸ Osmanlı Devleti toprak sistemi, geçirdiği süreçler ile ortakçı kulları diğer köylüler gibi ekonomik geçim becerisini kazanmış, vergi mükellefiyeti olan bir toplum olarak kendi tebaası ile bütünleştirmiştir.²⁷⁹

²⁷⁷ Zafer Karademir “Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500- 1700),” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 37(2015), s. 188.

²⁷⁸ Yiğit, “XVI.yüzyıl Edirne Şehrinde Köleler ve Sosyal Durumları,” Öz Bölümünden alınmıştır.

²⁷⁹ Özbay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Eməğinin İstihdamı ve Mükatebe Yöntemi”, s. 157.

SONUÇ

Savaşlar ve esirler birbiriyle ilişkili olup, savaş esirlerinin istihdamı her dönem güncelliğini korumuştur. Savaş esirlerinin İslam hukuku esaslarına göre köle olarak kabul edilmeleri ve Batı’da uygulandığı şekliyle kölelik anlayışının tatbik edilmemesi ortakçı kulları sisteme bağlı esir köylü ve özgür olan Osmanlı köylüsü arasında bir yere konumlandırmıştır. Ortakçı kulların, bu konumları ile sosyal bir zümre olarak bulunmaları Avrupa toplumlarında görülen kölelik uygulamasının Osmanlı Devleti’nde Batı’daki gibi uygulanmadığı sonucunun örneğini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti teşkilatlanması, her alanda kendine özgü bir sistem kurduğu gibi zirai üretim hususunda da orijinal bir model uygulamıştır. Ziraate dayalı üretim sistemine sahip olan Osmanlı Devleti iktisat politikası, tarım ekonomisinin işlevselliğini aktif tutabilmek için yeni modeller ortaya koymuştur. Osmanlı ekonomisi kölelik üzerinden yükselen bir ekonomi olmamakla birlikte, savaş esiri işçiliği zirai ekonominin bir dönem önemli bir faktörü olmuştur.

Savaş ve fetihler sonucu ele geçirilen esirlerin kul statüsüne geçmesi anlayışı, sürekliliği olmayan bir durumun aşaması olarak görülmüştür. Zirai üretimde verimin yüksek olması, işçi emeği ve kontrolü ile ilişkili olduğu için savaş esirlerinin ortakçı kul olarak teşkilatlandırılması, bu insanların vakıf ve haslara bağlı olmasında etkili olmuştur. Temel ihtiyaçların buralardan karşılanması da hedefleyen devletin kontrolünde olan bu yaklaşım büyük arazi yapılanmaları üzerinden yürütülebilecek özel mülkiyet tekelleşmesini de önlemiştir. Emek ve sermaye ihtiyacı isteyen işlerde tercih yapma hakkına sahip olmaları kendilerine tanınan özgürlüklerin varlığı bağlamında değerlendirilmiştir. Sunulan imkânlar ile elde ettikleri gelirin bir kısmını hazine ile paylaşmaları, ortakçı kul statüsü dayanağının bir sonucu olarak görülmüştür.

Elde edilen bulgulardan Osmanlı Devleti’nde yürütülen yöntem üzerinden ortakçı kullardan askeri alanda da yararlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Farklı sosyal bir zümre olan ortakçı kullar, ilerleyen süreçlerde Osmanlı Devleti’nde, toplumsal yaşantı ile bütünleştirilerek farklı alanlarda birçok kademelerde kullanılmışlardır. XVI. yüzyılda Edirne şer’iyye sicilleri kayıtlarında toplumun birçok alanında görev aldıklarına dair bilgilerin mevcudiyeti Osmanlı Devleti’nin, bünyesinde barındırdığı sosyal sınıflara olan bakış açısının Osmanlı tebaası ile bütünleşmesinden yana bir politika sergilediğinin ortakçı kullar üzerindeki örneği olmuştur.

Sağlanan olanaklar ortakçı kulların bilgi birikimlerinin, ekonominin farklı dallarındaki alanlara yansıdığı özellikle Bursa’da dokumacılık alanında elde edilen verilerden anlaşılmıştır. Belirli bir ihtiyacı karşıladığı için İstanbul ve Bursa gibi sanayi merkezlerinin gelişimde önemli katkıları olmuştur. Sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu işgücü ve emeği karşılama noktasında değerlendirilmişlerdir. Ortakçı kulların, İstanbul ve civarında istihdam edilmeleri kazanılan topraklarda yapılandırma faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi ve savaş esirlerinin istihdamı için önemli olmuştur. Osmanlı Devleti’nin bu politikaları fetihlerle ilerleyen bir sürecin mecburiyetleri olmuştur. Ortakçı kulların istihdamı ve emek güçleri, nüfuslandırılan şehrin halkı için gerekli olan tüketim maddelerinin üretimi için de bu anlamda gerekli olan bir adım olmuştur. İstanbul’un tercih edilen bir coğrafi konuma sahip olması itibariyle devletin üst düzey yöneticilerinin bu bölgelerde çiftlik ve arazi sahibi olmaları buraların işletilmesi hususunu da önemli ve gerekli kılmıştır. Hassa çiftliklerine yerleştirilen ortakçı kullar, Osmanlı tarım ve toprak sisteminde yeni bir usulün oluşmasını sağlamıştır.

Ortakçı kullar ile ilgili İstanbul Haslar kanunu ve bütünleyicisi olan İstanbul Haslar kazasına ait olan H. 904 (M.1499) tarihli Haslar tahrir defterindeki kayıtlar hazırlanmıştır. Muallim Cevdet yazmaları arasında bulunan 904 (M. 1499) tarihli İstanbul Haslar kazası defterindeki Haslar kanunu ortakçı kulların hukukî statüsünü izah etmektedir. Ortakçı kullarla ilgili olarak çıkarılan özel kanun ve nizamnameler; terekelerinin intikali, evlilik yolu ile aile birlikteliklerini sürdürebilmeleri, geçimlerini sağlayabilmeleri için belirledikleri yerlerde çalışabilmeleri gibi hususlarda çeşitli hukuki kurallara tabi olup sınırlandırıldıklarını göstermektedir. Bu uygulamayla Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerinin merkezi otoritenin denetimi altına alınması sağlanmıştır. İlgili kanunnamelerden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Osmanlı Devleti’ndeki sosyal, hukuki ve zirai statüleri hakkında bilgi sahibi olmamız mümkün olmuştur. Ortakçı kulları konu alan kanunname ve nizamnamelerin, Osmanlı Devleti’nde toprak ve emek ilişkileri bağlamında bu kesim ile ilgili ortaya konulan değerlendirmelerin kaynağı olmakla birlikte bu nizamnamelerin onların zamanla toplumla bütünleşmelerinin kaynağı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kendilerine sağlanan olanaklar dahilinde çalıştırılan işçiler olmaktan ziyade küçük çiftçi işletmelerinde kendi işlerini yapmaları sağlanmış ve XVI. yy.dan itibaren Osmanlı tebaası ile kaynaşmaları kolaylaşmıştır.

Osmanlı devletinin savaş esirleri olan ortakçı kullara olan bakış açısının devlet-i ebed müddet ekseninde daire-i adalet temelli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ortakçı kulların savaş esirliği ile başlayan kulluk statüsü ile devam eden ortakçı anlayışı ile özellikle zirai üretimde yer alıp ilerleyen dönemlerde tebaa ile bütünleşme süreçleri Osmanlı Devleti özeli üzerinden yönetim politikası, hukuk, ekonomi ve sosyal yaşantının organize bir şekilde yürütölmesinin dünya ölçeğinde bir örneği olmuştur.

KAYNAKÇA

- Açıkel, Ali ve Kılıç Yılmaz. “1 ve 11 numaralı Sivas Ahkam Defterlerindeki Padişah Hasları ile İlgili Şikâyet Hükümlerinin Mukayesesi”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. C. 6, S. 2 (2020): 616-640.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 1. Kitap. FEY Vakfı Yayınları: İstanbul, 1990.
- , *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, 2. Kitap. FEY Vakfı Yayınları: İstanbul, 1990.
- , *İslam Hukukunda Kölelik- Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem*, İstanbul: OSAV, 2000.
- Akkuş, Yakup. “XIV. ve XV. Asırlarda Osmanlı ve Avrupa Ekonomileri: Bir Mukayese Denemesi”, İstanbul. Sosyoloji Konferansları, 40(2009), 33-69.
- Akyılmaz, Gül. “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayırımı”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 8, S. 2 (2004): 1-20.
- Aslan, Cumhur. “Osmanlı’da Mülkiyet Tartışmaları”. *Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 2, S. 28-29 (2002): 245-265.
- Ataöv, Türkkaya. “Sultan Birinci Selim’in Kanunnamesi”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. C. 24, S. 4 (1968): 125-156.
- Bagatur, Sibel. “Osmanlı’da Kölelik” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Barkan, Ömer L. “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. C. I, S. 1 (1939): 29-74.
- , *Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası, 1945.
- , “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. C. 13, S. 1-4 (1951-1952): 56-78.

- , “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”. *İnsan ve İnsan Dergisi*. C.2, S.5 (2015): 5-37.
- Birişik, Abdülhamit. “Kur’an”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/383-388.
- Birsin, Mehmet. “İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 11, S. 21 (2012): 163-194.
- Bilge, Sadık Müfid. “Osmanlı Klasik Çağı’nda (1300-1600) Tarımın Vergilendirilmesi ve Vergileme İlkeleri Bakımından İncelenmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Cengiz, Osman. “Osmanlı Şehri Üzerine: Medine ve Burgh’un Ontolojisi”. *Troia’dan Çanakkale’ye İnsanın, İnancın ve Mekânın İnşası: Değerler ve Şehir Uluslararası kongresi Bildiriler Kitabı*, Çanakkale: 2018, 221-246.
- Ceylanlı, Şahin: “Osmanlı Toprak Düzeni Üzerine Bazı Düşünceler”, *Sosyoloji Konferansları*, 23(1991), 147-156.
- Çakır, İbrahim Etem. “Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550-1684”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 36 (2014): 201-216.
- Çeken, Çiğdem Kavak. “3 No’lu İstanbul Ahkam Defterinde Yer Alan Tarımsal İhtilafların Değerlendirilmesi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 15, S. 59 (2016): 1372-1391.
- Çiftçi, Murat. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimenkullerin Bölgesel Eşitsizliğinde Müslim-Gayrimüslim Ayrışması: 1833 Kıbrıs Örneği”. *Tarih Okulu Dergisi*. S. 37 (2018): 495-519.
- Demir, Abdullah. “Osmanlı Devleti’nde Devirme Usulü”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. C.1, S.1 (2017): 19-27.
- Doğru, Halime. “XVI-XVII. Yüzyıllarda Şer’iye Sicilleri ve Kanunnamelere Göre Nişanlanma-Evlenme ve Boşanma”. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C. 1, S. 1 (1999): 39-54.
- Durmaz, Şerife. “Türkiye’de Uygulanan Ücret Politikaları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

- Düzcü, Levent. “Osmanlı Devleti’nin Avusturyalı Savaş Esirlerine Karşı Tutum ve Politikası (1788- 1793)”. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*. S. 8 (2021): 379-408.
- Eğri, Sadettin. “Mahidevran (Gülbahar) Sultan ve İtknamesi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 30, S.30 (2016): 41-56.
- Ekin, Ümit. “17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. C. 29, S.47 (2010): 23-37.
- Ekinci, Ekrem B. “Amerika’ya Numune Olan Devşirme Usulü”. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr> [12 Nisan 2021].
- Ellek, Hasan. “Osmanlıda Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 3, S. 6 (2014): 119-159.
- Emecen, Feridun. “XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu’da Sirem Sürgünleri”. *Osmanlı Araştırmaları* X. 1990 İstanbul, s. 161. www.isam.org.tr [23 Mayıs 2021].
- Engin, Nihat. “Köle”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/ 246-248.
- Hasan Tahsin Fendoğlu, *Türk Anayasa Hukuk Tarihi*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2021): 335.
- Gedikli, Fethi. “Osmanlı Devleti’nde Şaraptan Alınan Vergiler”. *Türk Hukuku Tarihi Araştırmaları*. S.7 (2009): 7-19.
- Gökçe, Turan. “Osmanlı Kanunnameleri ve Bir Kanunname Sureti Hakkında”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C. 5 (1990): 201-227.
- Güldal, Fatih ve Uçar, Ahmet. *Esenlerin Tarihi*. İstanbul: Esenler Belediyesi Kültür Yayınları/1 araştırma- inceleme, 2012.
- Güzey, Ahmet Rıza. “Osmanlı Devleti’nde Yabancılar ve Okullaşma Çabaları”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 6, S. 16 (2017):69-90.
- Hatipler, Mustafa. “Osmanlı Toprak Rejimi ve Tarihsel Süreç İçinde Kooperatifçiliğimiz” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 2010.

- İnalcık, Halil. *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.
- , “Kanunname”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/ 333-337.
- , *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. çev. Ruşen Sezer. İstanbul: YKY, 2003.
- , *Devleti Aliyye Osmanlı Devleti Üzerine Araştırmalar II*, 39 bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- , “Timar”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/168-173.
- İnalcık, Halil, Unan, Fahri. “Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul’un Yeniden İnşası”. *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. C. 3 (1988): 215-226.
- Kafadar, Cemal. *İki Cihan Âresinde*. çev. Ceren Çıkın. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.
- Kalender, Sevda. “Şer’iyye Sicillerine Göre Ankara’da Kölelik Müessesesi (1724-1751)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, 2018.
- Karademir, Zafer. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500-1700)”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. S. 37 (2015): 181-218.
- Karataş, Abdullah. Vefa. “Türk Hukuk Tarihi Açısından Kul Sistemi”. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*. S.1 (2020): 153-188.
- Koca, Ferhat. “Molla Hüsrev”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/252-254.
- Kurtoğlu, Yasemin. “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Erme Yolu Olarak Tedbir”. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*. S. 2 (2021): 241-276.
- Kutlu Murat. “Osmanlı’ya Esir Düşmek,” *Gerçek Hayat Dergisi*. C.40, S.832 (2016). 3 Ekim.
- Nalçacı, Nida N. “Sultanın Kulları: Erken Dönem İstanbul’unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, 2013.

- Oğuz, Burhan. “Osmanlı Toprak Hukuku”. Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, <http://burhanoguz.com/> [11- 03- 2021].
- Orhonlu, Cengiz, Göyünç, Nejat. ”Has”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/ 268-270.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı Döneminde Ana Hatlarıyla Kırım Hanlığı”. *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri Bildiriler Kitabı*, 29-31 Mayıs 1995. İstanbul: 1996, 71-78.
- Öz, Mehmet. “İstanbul Nüfusu: Fetihten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar, Büyük İstanbul Tarihi”, *Siyaset ve Yönetim*, İstanbul: İBB Kültür A.Ş., 2015, 468-487.
- Özbay, Rahmi D. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükatebe Yöntemi”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 17 (2009): 148-163.
- Özcan, Abdülkadir. “Kul”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 24/348- 350.
- , “Pençik”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/226.
- Özdeğer, Mehtap. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Üretimine Devletin Himaye Edici Müdahalesi (16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre)”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. C.51, S.1 (2001): 25-47.
- Özel, Ahmet. “Esir”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/ 382-389.
- Özen, Şükrü. “Velâ”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/11-15.
- Özer, Hasan. “Molla Hüsrev’in er-Risâle fi’l-Velâ’ sı, Molla Gürânî’nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev’in Cevabı: Tahkikli Neşir”. *İslam Araştırmaları Dergisi*. S.24 (2010): 173-208.
- Özket, Hasan. Yılmaz, Sadık. “Şehzade Korkud’un Ganimet / Cariyelik Hakkında Görüşleri”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*. C. 3, S. 5 (2020): 101-114.
- Öztaşkın, Özlem. B. “XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı” Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2008.
- Öztaşkın, Özlem. B. “Osmanlı Reayası İle Avrupa Serfinin Karşılaştırılması”. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.16 (2007): 247-264.

- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Parlatır, İsmail. “Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C.31, S. 1-2 (1987): 417- 420.
- Sahillioğlu, Halil. “On Beşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler”, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.
- Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Prof. Dr. Mehmet Dağ ve Prof. Dr. Abdülkadir Şener. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Selçuk, Hava. “Savaş Esirlerinin Din Değiştirmesi (Nemçeli Esirler Örneği)”. *Turkish Studies*. C. 9, S. 4 (2014): 1005-1013.
- Sencer, Oya. “Türkiye’nin Toprak Sorunlarına Tarihsel Açıdan Bir Bakış”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. C. 2, 17-18(1962): 133-170.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/533-536.
- Şahin, Canay. “Osmanlı İmparatorluğunda Ortakçılığın Karşılaştırmalı Çalışması” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Şentürk, Hüdaî. M. “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”. *Belleten, Türk Tarih Kurumu*. C. 58, S. 218 (1993): 89-112.
- Tahiroğlu, Bülent. “Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*. C. 45, S. 1-4 (1981): 649-676.
- Taş, Kenan Z. “Osmanlı Çeltik Üretim Sahası Olarak Konrpa ya da “Osmanlı Sarayının Nadidesi Konuralp Pirinci”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 23, S. 44 (2020): 1253-1268.
- Taşbaş, Erdal. “Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’da Köle Ticaretini Engelleme Çalışmaları”. *Akademik İncelemeler Dergisi*. C. 13, S. 2 (2018):119-157.
- Turhan, Fatma Sel. *18. Yüzyıl Osmanlıda Savaş Esirleri*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2018.

- Türcan, Talip. “Ülû'l-Emr”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/295-297.
- Türkmenoğlu, Mehmet Ali. “Osmanlı Klasik Döneminde Sipahi, Köylü ve Devlet”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 53 (2021): 485-503.
- , “Osmanlı Taşrasında Zirai Üretim: Osmanlı Sipahisi ve Köylüsü”. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*. C.6, S.2 (2021): 725- 751.
- Uzun, Efkan. “XV. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Yaman, Ahmet. “Savaş”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/196-200.
- Yediyıldız, M. Asım. “Bursalı Şair Ahmed Paşa ve Dönemi”, Ahmed Paşa Döneminin Siyasi ve Sosyal Tarihi, Bursa: Bursa Büyükşehir Yayınları, 2010, 15-19.
- Yıldız, Tuba Meryem. “XIX. Yüzyılda İstanos Özelinde Güneybatı Anadolu’da Tarım İşçiliği ve Ortaklık”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*. S.35 (2021): 293-317.
- Yiğit, Ahmet. “XVI. Yüzyıl Edirne’sinde Köle ve Cariyeler”. *Asia Minor Studies: International Journal of Social Sciences*, C. 3, S. 5 (2015): 147-170.
- Yiğit, İlker. Yazgan, Ziya Ç: “Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılda Ortakçılık: Beşkonak Nahiyesi Örneği”, *Zeitschrift für die Welt Türken*, V. 11, 3(2019), 291-314.

ÖZGEÇMİŞ

Seniha CAN

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalı, 2022, İstanbul

Lisans / Önlisans: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Antropoloji Bölümü, 2017.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi. (AMYÖ), 2014.

KATILDIĞI BİLİMSEL TOPLANTI VE KONGRELER

- 1- İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi 6. Bilim Günleri. 8-9 Mayıs 2017.
“Yeryüzü ve Canlı Çarpışmalarının Etkisinde Ortaya Çıkan İlerlemelerin, Gerilemelerin Sahası Olan Beden Tanımlamasının Algılanma Eksenleri” başlıklı bildiri sunumu ve Özet Kitabı yayını.
- 2- 5. Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. 19-21 Şubat 2021.
“Nizamülmülk’ün Devlet-i Ebed Müddet Ekseninde Daire-i Adliye Temelli İdeal Sultan Tasavvuru” başlıklı bildiri sunumu. Özet ve Tam Metin Kitabı yayını.
- 3- 2. İZÜ Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi. 29- 30 Mayıs 2021.
“XV. ve XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Ortakçı Kullar Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bildiri sunumu. Özet Kitabı yayını.
- 4- 5. Uluslararası Avrupa Disiplinlerarası Araştırmalar Kongresi. 28- 29 Ocak 2022.
“Osmanlı Devleti Toplum Yapısının Değişim Süreçleri ile Olan İlişkisinin Analizi” başlıklı bildiri sunumu. Özet Kitabı yayını.

BİLİMSEL ÇALIŞMA VE MAKALELER

- 1- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü Lisans Bitirme Tezi.
“Bedene Yapılan Müdahaleler ve Mutilasyon”. 2017. Danışman: Prof. Dr. İzzet DUYAR.
- 2- Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies Dergisi. C.7, S.8.(2021): 105-114.
“Nizamülmülk’ün Devlet-i Ebed Müddet Ekseninde Daire-i Adliye Temelli İdeal Sultan Tasavvuru” başlıklı makale.
- 3- Pearson Journal of Social&Humanities Dergisi. C. 7, S. 17. (2022): 243-250.
“Osmanlı Devleti’nde Ayasofya Camiinde Düzenlenen Kadir Gecesi Törenleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makale.